

د موضوعاتو فهرست

مخونه	سرليکونه
۱	د عقايدو برخه
۱	د اعمالو تلل (وزن کول)
۴	حوض
۷	د صراط پل
۹	جنت
۱۲	جهنم (دوزخ)
۱۵	د ايمان نواقض (۱)
۱۹	اصغر شرک
۲۱	د ايمان نواقض (۲)
۲۵	اصغر کفر
۲۷	بدعت
۳۰	د صحابه کرامو مقام
۳۴	د حديثو برخه
۳۵	د صحيح او حسن حديثونو پېژندل
۳۹	ضعيف حديث
۴۱	موضوع حديث
۴۴	د احاديثو مشهور کتابونه
۴۸	مسئوليت
۵۲	اووه هلاکونکي گناهونه (۱)
۵۶	زو ه کو کې ، اهو نه (۲)
۵۸	امر بالمعروف او نهی عن المنکر
۶۲	په لگښت کې اقتصاد
۶۶	د الله ﷻ کتاب او د پيغمبر ﷺ سنت
۷۰	په جهاد کې د بنځو ونډه

۷۵	رېښتینولې
۷۹	د مجلس آداب
۸۳	د فقهې د اصولو برخه
۸۴	د فقهې د اصولو پېژندنه
۸۸	د فقهې د اصولو د علم پیدایښت او پراختیا
۹۴	د فقهې د اصولو مدارس
۹۶	د اسلامي شریعت مصادر (مأخذ)
۱۰۱	د قرآن کریم حکمونه
۱۰۵	نبوي سنت
۱۱۰	اجماع
۱۱۴	قیاس
۱۱۹	اختلافي دلایل (۱)
۱۲۲	اختلافي دلایل (۲)
۱۲۵	له نصوصو څخه د استدلال طریقې
۱۳۰	شرعي حکم (۱)
۱۳۳	شرعي حکم (۲)
۱۳۷	فتوا

د عقایدو برخه د اعمالو تلل (وزن کول)

انسان په نړۍ کې بې هدفه نه دی پیدا شوی ، بلکې د ده کره وړه ټول لیکل کېږي، د قیامت په ورځ به حساب ورسره کېږي، نیکي او بدې به یې تلل کېږي. د چا چې د نیکۍ تله درنده شوه، کامیاب دی او د چا چې د نیکۍ تله سپکه شوه، ناکام دی. د اعمالو وزن څه ته وایي؟ دلیل یې څه دی؟ څنگه به ترسره کېږي؟ په دې لوست کې به د دې پوښتنو ځواب بیان شي.

د اعمالو د وزن څرنگوالی

د قیامت په ورځ، وروسته له دې چې انسانان ژوندي کړای شي، د حضرت محمد ﷺ په شفاعت به د الله تعالی غضب سوړ شي. عملنامې به نیکانو ته په بني لاس او بدانو ته د شا له خوا په کین لاس ورکړل شي. حساب به پیل شي خلک به په خپلو اعمالو اعتراف وکړي او د مؤمنانو د اعمالو تلل به پیل شي. د چا چې د نیکۍ تله درنه شوه، هغه به جنت ته ځي او د چا چې د بدۍ تله درنه شوه، هغه به د الله تعالی مشیئت ته سپارل کېږي، که خوښه یې شي، نو جنت ته به یې ولېږي او که خوښه یې شي د څه وخت لپاره به یې په دوزخ کې واچوي. د عمل د جزا له لیدلو وروسته به یې جنت ته داخل کړي.

د اعمالو د حساب او تللو د اثبات دلایل:

د اعمالو تلل په قرآن کریم او سنتو ثابت دي.

د عملنامو او د حساب په هکله الله تعالی فرمایي: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿۷﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿۸﴾ وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ اهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿۹﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَّرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿۱۰﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿۱۱﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿۱۲﴾﴾ [الإنشقاق: ۷ - ۱۲]

ژباړه: نو هغه څوک چې عملنامه یې په بني لاس ورکړل شي، په اسانه توگه به حساب ورسره وشي او کورنۍ ته به خوښ ور وگرځي او هغه څوک چې عملنامه یې د شا له لوري ورکړل شي ، هلاکت به ځان ته وغواړي او اور ته به ور دننه شي.

په یو بل آیت کې الله تعالی د اعمالو د وزن په هکله فرمایي: **﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾** [الأعراف: ۸] ژباړه: او په هغه ورځ به رېښتیني تلل وي، د چا، چې د (نيکي) پله درنه وي، هغوی به خلاصون ومومي.

له کافر سره د ده د اعمالو محاسبه شته، خو تلل یې نشته، ځکه چې د بلې پلې لپاره نیکي نه لري. الله تعالی په دې اړه فرمایي: **﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾** [الکهف: ۱۰۵] ژباړه: دا هغه کسان دي چې د خپل څښتن د آیتونو له منلو نه یې انکار کړی نو د دوی عملونه ضائع شول او د قیامت په ورځ به تله نه ورته ږدو.

له عملنامې څخه د بډیو د محوې لارې چارې

که له یو چا څخه بد عمل صادر شي، نو په عملنامه کې یې لیکل کېږي. آیا له توپې پرته چې د بډیو د محو کېدو اصلي چاره ده، داسې څه نورې چارې شته چې دا بدې له عملنامې څخه محوه کړي؟

هو: نیکي بدې له منځه وړي. الله ﷻ فرمایي: **﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾** (هود ۱۱۴) ژباړه: بې شکه نیکي بدې له منځه وړي. ځینې هغه نیکي چې د بډیو په محوه کولو کې مرسته کوي دا دي:

۱- له بدو څخه وروسته نیکي کول: رسول الله ﷺ ابوذر رضی الله عنه ته وفرمایيل: **«اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتَّبِعِ السَّبِيَّةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»** (۱) ژباړه: هر چیرته چې یې، له الله تعالی څخه وېرېږه. له بدې نه وروسته نیکي کوه چې له منځه یې یوسي او د خلکو سره تعامل په ښو اخلاقو کوه.

۲- له گناه نه ورسته اودس کول، بیا دوه رکعته لمونځ او له خدای څخه بښنه غوښتل رسول الله ﷺ فرمایي: **«مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ فَيُحَسِّنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ فَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غَفَرَ لَهُ»** (۲)

ژباړه: څوک چې یوه گناه وکړي بیا په ښه توگه اودس وکړي ورپسې دوه رکعته لمونځ وکړي او له خدای ﷻ څخه بښنه وغواړي الله ﷻ به ورته هرو مرو بښنه وکړي.

۳- پر کړاونو، ناروغیو او مصیبتونو باندي صبر کول: رسول الله ﷺ فرمایي: **«مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذَى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشُّوْكَةِ يُشَاكَّهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ»** (۳)

۱- مسند أحمد

۲- مسند احمد

۳- صحيح البخاري

ژباړه: مسلمان ته هيڅ ستوماني، ناروغي، تکليف، پريشاني، ضرر او غم نه رسېږي او آن ازغی يې په پښو کې نه نوزي، مگر د ده گناهونه پرې بښل کېږي.

په تله کې د پام وړ درانه عملونه

ټول نیک عملونه د پام وړ دي او بايد د کوچني گڼلو له کبله ترک نه شي، خو د نبوي سنتو د

هداياتو په رڼا کې ځينې اعمال د عمل په تله کې ډېر دروند والی راولي، چې په لاندې توگه دي:

۱- بڼه اخلاق: رسول الله ﷺ فرمايې: «**مَا شَيْءٌ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ**

وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَدِيءَ»^(۱) ژباړه: د قيامت په ورځ د مؤمن د نيکۍ په پله کې له

نيکو اخلاقو څخه دروند څيز نشته او الله ﷻ بد ويونکي ته د قهر په سترگه گوري.

همدا راز نیک اخلاق د کامل مؤمن نښه ده. رسول الله ﷺ فرمايې: «**أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا**

أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا»^۲ ژباړه: تر ټولو مؤمنانو د کامل ايمان خاوند هغه مؤمن دی چې تر ټولو

يې اخلاق غوره وي.

۲- ذکر: د مستونو اذکارو سرته رسول، لکه د **(سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ)** په

کلماتو ذکر، ډېر وزن لري، رسول الله ﷺ په دې اړه فرمايې: «**كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ**

ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»^(۳) ژباړه: دوه کلمې

دي چې په ژبه سپکې خو په تله کې درندې او الله ﷻ ته محبوبې دي دا د «**سُبْحَانَ اللَّهِ**

وبحمده او سبحان الله العظيم» کلمې دي.

همدا راز د **(الْحَمْدُ لِلَّهِ)** په کلمې ذکر: رسول الله ﷺ فرمايې: «**الْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ»**^(۴) ژباړه:

الحمد لله تله ډکوي.

۱- د انسانانو عملونه څه وخت تلل کېږي؟

۲- د انسانانو د عملونو د تلو د اثبات دلایل ذکر کړئ.

۳- د گناهونو د محوه کولو اسباب ذکر کړئ.

۴- کوم عملونه د تلې په دروندوالي کې ډېر رول لري؟

۱ - مسند الصحابة في الكتب الستة - (۳۸ / ۱۲۵)

۲ - سنن أبي داود - ن - (۴ / ۳۵۴)

۳ - متفق عليه

۴ - صحيح مسلم - (۱ / ۱۴۰)

حوض

انسانانو ته د عملنامو له سپارلو، حساب کولو او د مسلمانانو د عملونو له ټول څخه وروسته مسلمانان د رسول الله ﷺ له حوض څخه اوبه څښي، چې تنده يې ورباندې ماتېږي. حوض هم د هغو مغیباتو له جملې څخه دی چې ځان پوهول او ایمان راوړل ورباندې لازم دي.

د حوض تعریف

حوض د اوبو د غونډېدلو ځای ته ویل کېږي او دلته له حوض څخه مراد هغه حوض دی چې الله تعالی یې خپل نبي محمد ﷺ ته د حشر په میدان کې د ده د تکریم او عزت لپاره ورکوي، خو د ده امتیان ورڅخه اوبه وڅښي او خپله تنده ورباندې ماته کړي.

د حوض د اثبات دلایل

هغه حوض چې الله تعالی یې خپل رسول، محمد ﷺ ته په آخرت کې ورکوي په قرآن کریم او په صحیحو احادیثو ثابت دی:

الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي: **﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾** ژباړه: بې شکه مونږ تاته «کوثر» درکړی.

ډېرو علماوو له «کوثر» څخه په دې ځای کې د حوض معنا اخیستې.

د حوض اثبات په احادیثو کې هم شوی او په دې هکله روایت شوي احادیث متواتر دي.

د هغو راویانو شمېر چې په دې باب یې احادیث روایت کړي دي له پنځوسو تنو څخه

هم زیاتېږي، نبي کریم ﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایلي دي: **عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا**

رَسُولَ اللَّهِ مَا آيَةُ الْهُوضِ قَالَ « وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَبْتَهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ جُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا

أَلَا فِي اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِحَةِ آيَةُ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ آخَرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ

مِنَ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ عَرَضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلَى أَيْلَةَ مَأْوَهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ

وَأَخْلَى مِنَ الْعَسَلِ »^(۱) ژباړه: ابوذر رضی الله عنه فرمایي: ما له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د

حوض لوبښي څومره دي؟ نبي کریم ﷺ وفرمایي: د لوبښو شمار یې د آسمان له ستورو

څخه زیات دی، له هغو ستورو څخه چې په تپه تیاره شپه کې وي. هر څوک چې له دې

۱ - رواه مسلم.

حوض خخه اوبه وڅښي هېڅکله به تېرى نه شي. له جنت خخه پکې دوې ناوې اوبه توپېرې. هر څوک چې لدې حوض خخه اوبه وڅښي هېڅکله به تېرى نه شي، پلنوالی او اوردوالی يې سره برابر دي، او دومره فاصله لري لکه له عمان خخه تر اېلې پورې (عمان او اېله دوه ښارونه دي) اوبه يې له شيدو خخه زياتې سپينې او تر شاتو ډېرې خوړې دي.

په يو بل حديث شريف کې رسول کریم ﷺ فرمايلي دي: «**حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَرَوَايَاهُ سَوَاءٌ وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ الْوَرِقِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِبْرَانُهُ كُنُجُومِ السَّمَاءِ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَا يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا**»^(۱) ژباړه: زما حوض د يوې مياشتې په اندازه فاصله لري. زاوې يې ټولې سره برابرې دي. اوبه يې له سپينو زرو خخه ډېرې سپينې دي. بوی يې له مشکو زيات خوړ دی. لوبني يې دومره زيات او داسې ځلېدونکي دي لکه د آسمان ستوري، هر څوک چې لدې حوض خخه اوبه وڅښي هېڅکله به تېرى نه شي.

په حوض باندي د ايمان حکم

په حوض باندي ايمان او يقين لازم دی. هغه څوک چې حوض مني، د ثواب مستحق گرځي او هغه څوک چې له حوض خخه منکر شي، بدعتي او فاسق دی.

څوک له حوض خخه محرومېږي؟

امام بخاري (رح) له حضرت انس رضی الله عنه خخه روايت کوي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل: «**لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِي الْحَوْضِ حَتَّى عَرَفْتُهُمْ اخْتَلَجُوا دُونِي فَأَقُولُ أَصْحَابِي فَيَقُولُ لَا تَدْرِي مَا أَحَدْتُوا بَعْدَكَ**»^(۲) ژباړه: خامخا به زما څښي اصحاب زما خواته د حوض (غاړې ته) راشي، چې زه به يې پېژنم. بيا به له ما خخه وگرځول شي، نو زه به وايم دا زما ملگري دي، نو و به وايي: ته نه پوهېږې چې دوی له تا وروسته څه چارې (په دين کې) راپيدا کړې وې.

همدارنگه په يو بل حديث شريف کې چې اسماء بنت أبي بکر صديق رضي الله تعالى عنهما روايت کړی، رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «**إِنِّي عَلَى الْحَوْضِ حَتَّى أَنْظَرَ مَنْ يَرِدُ عَلَيَّ مِنْكُمْ وَسَيُؤَخَذُ أَنَا دُونِي فَأَقُولُ يَا رَبِّ مَنِي وَمِنْ أُمَّتِي. فَيُقَالُ أَمَا شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ وَاللَّهِ مَا بَرِحُوا بَعْدَكَ يَرْجِعُونَ عَلَيَّ أَعْقَابِهِمْ**»^(۳) ژباړه: زه به په حوض باندي يم او گورم به چې له تاسو

۱ - رواه مسلم.

۲ - رواه البخاري.

۳ - رواه مسلم

څخه څوڪ ماته راځي؟ او زما له مخې به ځينې خلك وگرځول شي، نوزه به وايم، اې الله جل جلاله! دا زما او زما له امت څخه دي، نو وبه ويل شي، آيا ته خبر نه يې په هغه څه چې دوى له تا څخه وروسته كول؟ زما دې په الله تعالى قسم وي چې دوى له تا څخه وروسته تل په خپلو پوندو باندې بېرته گرځېدل. نو هر هغه څوڪ چې د الله تعالى له دين څخه واوري او يا په دين كې نوى شى پيدا كړي هغه به د نبى كريم ﷺ له حوض څخه وشړل شي او هېڅكله به له دې حوض څخه اوبه ونه څښي.

۱. حوض تعريف كړئ.
۲. د حوض د اثبات دلايل ذكر كړئ.
۳. په حوض باندې د ايمان حكم بيان كړئ.
۴. څوڪ حوض ته نه پرېښودل كېږي؟

دریم لوست

د صراط پل

کله چې د حشر په میدان کې له انسانانو سره حساب او کتاب وشي، ملائکې به د الله تعالی په امر سره د دوی د تېرېدلو لپاره د دوزخ په ملا باندې پل کېږدي او دوی به پرې تېرېږي.

د صراط تعریف

صراط د ژبې له مخې لویې لارې ته وايي او په اصطلاح کې: د هغه پل څخه عبارت دی چې د ټولو خلکو لپاره به د قیامت په ورځ پر جهنم باندې اېښودل کېږي. نیکان به پرې تېرېږي او بدان به ورڅخه په جهنم کې لوېږي.

کله چې له انسانانو سره د محشر په میدان کې محاسبه وشي، نو وروسته به الله ﷻ ملائکو ته امر وکړي چې د جهنم په ملا باندې پل کېږدي. بندگانو ته به حکم وشي چې د پل څخه تېر شي، پر پیل تېرېدل د بنده په عمل پورې اړه لري، که د چا عمل ښه (نېک) وي هغه به ورڅخه په ډیره اسانۍ تېرېږي او که د چا عمل بد وي هغه به ورڅخه په ډیره سختۍ تېرېږي او یا به په جهنم کې لوېږي.

د صراط د پل د اثبات دلیل

د صراط پل او ورباندې تېرېدل په قرآن کریم، نبوي احادیثو او د امت په اجماع سره ثابت دي.

أ- قرآن کریم: الله ﷻ فرمایلي دي: **﴿وَأَنَّ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾** [مریم: ۷۱]

ب- ژباړه: نشته هیڅوک له تاسې څخه مگر دا چې جهنم ته به واردېږي. ځینو مفسرینو د ورود ترجمه په عبور کړې او ویلي یې دي چې ټول خلک به یو ځل د قیامت په ورځ د صراط په پل تېرېږي.

ت- حدیث شریف: په گڼو احادیثو کې د صراط د پل یادونه شوې ده، لکه چې پېغمبر ﷺ فرمایي: **﴿وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ**

يَجِيزُ وَدَعَاءُ الرَّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ﴾ (۱)

۱- صحیح البخاري ت - (۱۶ / ۴۱۹). صحیح مسلم - (۱ / ۱۱۲)

ژباړه: او بيا به پر جهنم پل وتړل شي. پېغمبر ﷺ وفرمايل: نوزه به اول هغه څوك يم چې په پل به تېر شم او ټول پېغمبران به په دغه وخت كې دا دعاء لولي: اى الله سلامتي غواړو، اى الله سلامتي غواړو.

ج - د اهل سنت او جماعت ټولو علماوو په دې اجماع كړې چې د صراط پل حق دى.

د صراط د پل صفت

په قران كريم كې د صراط د پل ذكر په اجمالي توگه شوى دى خو په احاديثو كې د صراط د پل په اړه پوره او كره معلومات ذكر شوي دي.

لنډيز يې دا دى چې هېڅوك هم په پله باندې د هغه د پلن والي او پوخوالي له كبله نه شي تېرېداى، بلكه څوك چې ورباندې تېرېږي هغه به د خپل نېك عمل او د الله تعالى د توفيق له امله ورباندې تېرېږي.

د صراط په پل د تېرېدونكو حال

د صراط په پل تېرېدونكي انسانان به د خپلو بنو او بدو عملونو په اعتبار سره په يوشان نه وي. څوك به پرې ډير تيز د برېښنا په شان تېرېږي. څوك به پرې د تيز باد په شان تېرېږي. څوك به د ښه ځغلنده آس په شان پرې تېرېږي. څوك به پرې په منډه تېرېږي. څوك به پرې لږ ژر تېرېږي. څوك به د عادي حالت په شان پرې تېرېږي. خو ځينې نور بد عمله انسانان به د صراط په پله په چنگكونو كې نښلي او سر كښته به په جهنم كې ورغورځېږي.

د صراط په پل ايمان درلودل

موږ په دې كلك ايمان لرو چې د قيامت په ورځ به الله ﷻ د دوزخ په منځ باندې د صراط پل ږدي او انسانان به پرې تېرېږي او دا يوحقيقي پل دى چې الله ﷻ ته يې پوره كيفيت معلوم دى.

۱. د صراط لغوي او اصطلاحي معنا ذكر كړئ.
۲. په قيامت كې به تر ټولو لومړى څوك د صراط پر پل تېرېږي؟
۳. د صراط پل به په كوم ځاى كې اېښودل كېږي؟
۴. د صراط پل به حقيقي وي او كه مجازي؟

خلورم لوست

جنت

لکه چې ومو لوستل الله ﷻ به انسانان ژوندي را پاڅوي اوهر يو انسان ته به خپله عملنامه په لاس کې ورکړل شي. عملونه به يې وتلل شي. د چا د عملونو تله چې درنده شوه هغه به سرلوري جنت ته ځي.

د جنت تعريف

جنت په عربي ژبه کې هغه پراخه باغ ته ويل کېږي چې ځمکه يې په ډول ډول ونو پوښل شوې وي. په شرع کې د هغه کور څخه عبارت دی چې الله ﷻ د مؤمنانو لپاره تيار کړی، په ډول ډول نعمتونو ښکلی شوی دی او د تل لپاره به هلته اوسېږي.

د تعريف شرح

د جنت لفظ په عربي ژبه کې په مختلفو معناگانو استعمال شوی دی، لکه هغه څيز چې له سترگو څخه پټ وي. هغه باغ او باغچه چې په کې رنگا رنگ بوټي او مېوه لرونکې ونې وي او په سيورو يې د ځمکې مخ پوښلی وي، خو د عقايدو په علم کې جنت په آخرت کې له هغه کور څخه عبارت دی چې ډول ډول نعمتونه به په کې وي او الله ﷻ د هغو خلکو لپاره تيار کړی دی چې په الله ﷻ او د هغه په ملايکو، رسولانو، کتابونو او د آخرت په ورځ کلک ايمان لري، په دنيا کې يې خپلې نفسي غوښتنې نه دي منلې د الله او د هغه د پېغمبر ﷺ په لارښوونه ژوند تېروي. جنت ډير نومونه لري، لکه د سلامتيا کور، د دايمي استوگنې ځای، د ورتللو ځای، فردوس، د نعمتونو کور او داسې نور.

د جنت د اثبات دلایل

قرآن کریم

الله ﷻ د جنت د پيدايښت په اړه فرمايلي دي: **﴿أَعَدْتُ لِلْمُتَّقِينَ﴾** [آل عمران: ۱۳۳]

ژباړه: (هغه جنت) چې تيار کړای شوی دی د پرهېزگارانو لپاره.

په بل آيت کې الله تعالی فرمايې: **﴿سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ**

وَالْأَرْضِ أَعَدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ [الحديد: ۲۱]

ژباړه: د خپل څښتن له لوري بښنې ته (هڅه وکړئ) یو له بل څخه مخکې شی او د هغه جنت خوا ته چې، د هغه پراختیا د ځمکې او آسمانونو په څېر ده او د هغه چا لپاره تیار کړای شوی دی چې په الله ﷻ او د هغه پر پېغمبرانو یې ایمان راوړی وي.

حدیث

په بې شمیره احادیثو سره د جنت وجود ثابت دی.

نبي کریم ﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایلي دي: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا حَطَّرَ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ ».** (۱)

ژباړه: ابوهريره رضي الله عنه له رسول الله ﷺ څخه روایت کوي چې الله ﷻ فرمایلي دي: ما د خپلو نېکو بنده گانو لپاره داسې نعمتونه تیار کړي دي چې نه سترگو لیدلي، نه یې غوړونو صفت اوریدلی او نه یې کوم انسان په زړه کې تصور کړی دی.

له پورتني حدیث څخه په ډاگه معلومېږي چې جنت اوس هم موجود دي.

جنتیان

جنت د پرهیزگارانو، نیک عملو، ریښتینو، دالله تعالی او د هغه د رسول ﷺ د تابعدارانو، په ایمان د استقامت د خاوندانو، الله ﷻ ته د نیژدې کسانو او د هغو خلکو ځای دی، چې د الله تعالی حکمونو ته غاړه ږدي، او له نواهیو څخه یې ځان ساتي.

جنت ته د جنتیانو تلل

جنتیان به جنت ته خوشحاله او سپاره ډلې ډلې روان وي. الله ﷻ فرمایلي دي: **﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾** [مریم: ۸۵] ژباړه: او یاده کړه [ای محمده] هغه ورځ چې را جمع به کړو موږ پرهیزگاران د الله ﷻ حضور ته په داسې حال کې چې ډلې ډلې به (په سپرلیو سپاره) وي.

حضرت علي رضي الله عنه فرمایي: چې دوی به پیاده نه بول کېږي، بلکې دوی به په داسې سپرلیو سپاره وي چې مخلوقاتو به هغه سپرلی نه وي لیدلي. (۲)

۱ - صحیح مسلم

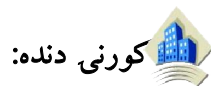
۲- تفسیر الطبري - (۱۸ / ۲۵۴)

په جنت ایمان لرل

پدې باندې عقیده درلودل لازم دي چې جنت د نورو مخلوقاتو څخه مخکې الله ﷻ پیدا کړی دی، او اوس هم موجود دی، تل به وي، او هیڅ فنا نه لري.^(۱)

۱. جنت تعریف کړئ.
۲. د جنت د اثبات دلائل بیان کړئ.
۳. جنت د کومو خلکو ځای دی؟
۴. جنت ته به جنتیان څرنگه بېول کېږي؟
۵. په جنت باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

زده کوونکي دې د جنت د توصیف او هغو عملونو چې جنت ته د تللو لامل ګرځي یوه مقاله وليکي.

۱_ الفقه الأكبر - (۱ / ۶۳)، العقيدة الطحاوية - (۱ / ۵۱)

جهنم (دوزخ)

کله چې الله ﷻ ټول انسانان له قبرونو څخه را پورته کړي، هر انسان ته به خپله عملنامه ورکړل شي او د مسلمانانو عملونه به وتلل شي، نو نه منونکي او بد عمله خلک به دوزخ ته ځي.

د جهنم تعريف: جهنم د کندې معنا لري او په شرع کې جهنم د هغه اور نوم دی چې الله ﷻ د کافرانو او گناهکارو مسلمانانو د عذابولو لپاره پيدا کړی دی.^(۱)

د تعريف شرح

جهنم له هغه اور څخه عبارت دی چې الله تعالی د کافرانو، مشرکانو، د پیغمبر ﷺ د رسالت د منکرینو، او د گناهکارانو مؤمنانو لپاره پيدا کړی دی. جهنم د کافرانو لپاره ابدی ځای دی، او گناهکار مؤمنان به په کې د خپلو گناهونو او جرمونو په اندازه پراته وي او بیا به ورڅخه راوېستل کېږي. جهنم ډېر نومونه لري لکه: لظی، حطمه، سعیر، سقر، جحیم، هاویه او هم زیاتې طبقې او درجې لري چې یوه له بلې څخه سخته او هلاکونکې دی.

د دوزخ د اثبات دلايل

الله تعالی په قرآن کریم کې د دوزخ په اړه فرمایلي دي: **﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾** [البقرة: ۲۴]

ژباړه: له هغه اور څخه ووېږئ چې د هغه خس (د سون توکي) به انسانان او کاني وي چې د حق د منکرانو لپاره تيار کړای شوی دی.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي **﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾** [آل عمران: ۱۳۱] **ژباړه:** (ځانونه له هغه اور څخه وساتئ چې د کافرانو لپاره تيار شوی دی)

همدا راز په بې شمېره احاديثو کې د دوزخ یادونه شوې او ټول امت یې په شتون اجماع کړي.

۱_ مفردات الفاظ القرآن للراغب الاصفهاني (۱ / ۲۰۱)، القاموس الفقهي - (۱ / ۷۲)

جهنميان (دوزخيان)

جهنم د كافرانو، منافقانو، مجرمانو، سرکښانو، ظالمانو، گمراهانو، د آخرت په مقابل کې د دنيا خوشوونکو، بد عملو او د هغه چا ځای دی چې د الله ﷻ او د هغه له رسول ﷺ سره دښمني لري او يا يې له اوامرو څخه سرغړونه کوي او د حق لارې ته نه راگرځي.

جهنم ته د دوزخيانو وړل

ځينې خلک به جهنم ته پرمخې مخونو وړل کېږي. له رسول الله ﷺ څخه يوه صحابي پوښتنه وکړه چې څرنگه به دوی په مخونو وړل کېږي؟ پېغمبر ﷺ ورته وفرمايل: هغه ذات چې دوی په پښو بېولای شي په دې هم قادر دی چې په مخونو يې يوسي.^۱

جهنميان به د څارويو په شان رمې رمې شړل کېږي او له هر لورې څخه به ملايکې ورباندې آوازونه کوي. الله ﷻ فرمايې: **﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾** [الزمر: ۷۱] ژباړه:

شړل کېږي هغه کسان چې کافران شوي دي طرف د دوزخ ته ډلې ډلې.

په بل آيت کې الله تعالیٰ فرمايې: **﴿يَوْمَ يُدْعُونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَا﴾** [الطور: ۱۳]

ژباړه: په کومه ورځ چې دوی به په تېلو تېلو د جهنم د اور خواته بوتلل شي.

او مخکې له دې چې جهنم ته داخل شي د جهنم داسې آواز به واورې چې د دوی د غوږونو پردې به څيرې کړي، اوزرونه به يې په سخته ويره او هيبت کې پرېوزي. الله ﷻ فرمايې:

﴿إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْطًا وَزَفِيرًا﴾ [الفرقان: ۱۲]

ژباړه: هغه اور چې کله له ليرې نه دوی وويني، نو دوی به د هغه د غضب او تاو آوازونه واورې.

او هم به ډير زيات تېري وي. الله ﷻ فرمايې: **﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾** [مریم: ۸۶]

ژباړه: او مجرمان به د تېرو څارويو په شان د دوزخ لورې ته وشړو.

همدارنگه کله چې دوزخيان جهنم ته بوول کېږي دوی به ړانده شي هيڅ به نه ويني، هم به گونگيان شي ژبې به يې نه چليږي، او هم به کانه شي هيڅ به نه اورې. الله تعالیٰ فرمايلي دي:

﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَنُكْمًا وَصُمًّا﴾ [الإسراء: ۹۷]

ژباړه: راجمع به کړو دغه خلک مور د قيامت په ورځ پرمخونو (پرمخې)، په داسې حال کې چې ړانده، گونگيان او کانه به وي.

۱_تفسير الطبري ۲۶۸/۱۹

او کله چې جهنم ته وړل کېږي ډیر د ذلت او خواری په حالت کې به وړل کېږي. الله تعالی فرمایي: **﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ لَّيْسَ لَهُمْ شِرْكٌ وَتَحْسُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَسِمًا مِّمَّهَا﴾** [آل عمران: ۱۲] ژباړه: (ای محمده!) کومو خلکو چې ستا د دعوت له منلو نه انکار کړی دی، هغوی ته ووايه! هغه وخت نږدې دی چې تاسې به مغلوب شئ د دوزخ لوري ته به په منډو منډو ورسئ او دوزخ ډیر بد استوگنځی دی. او بل ځای الله ﷻ فرمایي: **﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثًا﴾** [مریم: ۶۸]

ژباړه: ستا په رب قسم چې موږ به هرو مرو دوی ټول او له دوی سره شیطانان هم تړلي راولو بیا به یې د دوزخ چار چاپېر سر ښکته په گونډو را حاضر کړو. او دا د ذلت ډېر بد حالت دی چې الله ﷻ تصویر کړی دی.

کله چې دوی د جهنم خواته ورسئ شي او د اور وپروونکی حالت وويني، نو ډېر زیات به پښیمانه شی او د دې ارمان به وکړي چې کاشکې یوځل بیا دنیا ته بوول شوي وای تر څو ایمان مو راوړی وای، خو له اور څخه به خلاصون نه مومي. الله ﷻ فرمایي: **﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾** [الأنعام: ۲۷] ژباړه: کاشکې تا د هغه وخت حالت لیدلی وای چې دوی د دوزخ په غاړه ودرول شي، په دې وخت کې به دوی ووايي: کاشکې موږ دنیا ته یوځل بیا لېږل شوي وای، نو د خپل رب نښانې به مو دروغ نه گڼلې او ایمان به مو راوړی وو.

په جهنم (دوزخ) د ایمان حکم

د دوزخ په شتون عقیده درلودل فرض دي او منکر یې د اسلام له دایرې څخه بهر گڼل کېږي.^(۱)

۱. جهنم تعریف کړئ.
۲. د دوزخ د اثبات دلایل بیان کړئ.
۳. دوزخ د کومو خلکو ځای دی.
۴. کوم عملونه دوزخ ته د داخلېدو لامل کېږي؟
۵. دوزخیان به څرنگه دوزخ ته بېول کېږي؟
۶. په دوزخ باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

۱_ الفقه الأكبر - (۱ / ۶۳)، العقيدة الطحاوية - (۱ / ۵۱)

د ايمان نواقض (۱)

اکبر شرک

شرک د انسان د هلاکت لامل او تر ټولو لوی ظلم دی. شرک هغه گناه ده چې الله تعالی یې نه ببښي.

د شرک تعريف

شرک په لغت کې حصې او برخې ته ویل کېږي چې په گډون، سیالی او شراکت باندې یې هم اطلاق شوی دی او په اصطلاح کې له الله تعالی سره په ذات، صفاتو، تصرفاتو او عبادت کې شریک پیدا کولو ته شرک ویل کېږي.

۱. په ذات کې شرک: لکه څوک چې دوه خدایان ومني.
۲. په صفاتو کې شرک: لکه څوک چې د الله تعالی د صفاتو په څېر نورو مخلوقاتو ته صفات ثابت وگڼي، له اسبابو پرته څوک په غیبو عالم وگڼي، د هغه تعالی په ډول بل څوک قادر او سمیع وگڼي او یا په صفاتو کې تمثیل یا تکلیف وکړي.
۳. په تصرفاتو کې شرک: دې ته وايي چې له اسبابو پرته متصرف د کار جوړوونکی او د حاجت پوره کوونکی یا مشکل کشا له الله تعالی پرته بل څوک وگڼل شي.
۴. په عبادت کې شرک دې ته وايي چې له الله تعالی سره بل چا ته د بندگۍ سر تیت کړای شي، د الله تعالی په څنگ کې بې طاعت، ستاینه، یا تعظیم په دې بنیاد وشي چې په غیبی قدرت سره دگټې او زیان واکمن دی.

د شرک ډولونه

شرک په دوه ډوله دی: ستر شرک (الشرك الأكبر) او کوچنی شرک (الشرك الأصغر). ستر شرک چې له الله تعالی سره څوک سیال ونيول شي، داسې عبادت یې وشي لکه د الله تعالی، دا ډول شرک انسان له اسلام څخه باسي، ټول عملونه یې له منځه وړي او که په دې شرک مبتلا شخص له توپې پرته ومري، نو د تل لپاره به په دوزخ کې وي. د قرآن کریم د هداياتو له استقراء څخه معلومېږي چې ستر شرک په څلور ډوله دی: په دعاء او بلنه کې شرک، په نیت او قصد کې شرک، په طاعت کې شرک او په محبت کې شرک، چې په لاندې توگه بیانېږي:

۱- د دعاء او بلنې شرک: دا ځکه چې دعاء د عبادت له مهمو ډولونو څخه ده. رسول الله ﷺ فرمایلي: (الدعاء هو العبادة) ، د حدیث شریف ژباړه؟ دعا عبادت ده. الله تعالی فرمایي: **﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾** [عافر: ۶۰] ژباړه: او ستاسو څښتن وايي ما رابلئ، بلنه مو قبلوم. يقينا هغه کسان چې زما له عبادت څخه په لویې مخ اړوي، ژر به جهنم ته د ذلت په حال کې ننوزي. څرنگه چې دعاء عبادت دی، له الله تعالی بل چا ته یې اړول شرک گڼل کېږي. الله تعالی فرمایي: **﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾** (المؤمنون: ۱۱۷) ژباړه: او څوک چې له الله تعالی سره بل خدای رابلي سره له دې چې هیڅ دلیل (په دې کار کې) نه لري، نو دده حساب یوازې د ده له څښتن سره دی، بې شکه کافران بری نه مومي.

همدا راز فرمایي: **﴿فَإِذَا رَكبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَاؤُا اللَّهِ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ﴾** (العنکبوت: ۲۵) ژباړه: کله چې دغه خلک په بېړۍ کېږي سپرېږي نو د الله تعالی نه په خالص اعتقاد سره دعا غواړي، بیا کله چې الله ﷻ دوی وژغوري (وچې ته یې راوړي) نو ناڅاپه دوی بیا په شرک کولو لاس پورې کړي. له دې څخه په ډاگه څرگندېږي چې له الله تعالی پرته د بل چا رابلل او له اسبابو پورته له بل چا څخه مرسته غوښتل شرک دی.

۲- د نیت او قصد شرک: دا شرک دې ته وايي چې خاوند یې په خپلو دیني اعمالو سره یوازې دنیوي مقاصدو ته ځان رسول وغواړي او په کلي توگه یې موخه د ځان ښودنه او ریاء وي، د منافقانو په دود د الله تعالی رضا بېخي ونه غواړي. داسې شخص هم په ستر شرک کې غورځېدلی.

الله تعالی فرمایي: **﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا نُوِفَّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ﴾** **﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾** [هود: ۱۵، ۱۶] ژباړه: کوم خلک چې (یوازې) د همدې دنیا د ژوند او د هغې د ښکلاو غوښتونکي وي، د هغو د کړو وړو ټوله مېوه مور همدلته ورکوو او په دې کې له هغو سره هېڅ کمی نه کېږي، خو په آخرت کې د دغه راز خلکو لپاره له اور په پورته نور څه

نشته (هلته به معلومه شي) خه چې هغوی په دنیا کې کړيدي هغه ټول خاورې ایرې شول او اوس د هغو ټول کړه وړه محض باطل دي.

۳- د طاعت شرک: هغه شرک ته وايي چې يو څوک د حرامو او حلالو په هکله د الله تعالی د دين په خلاف د مخلوق ومني او په زړه کې دا وانگېري چې مخلوق د حلالو د تحریم او يا د حرامو د تحليل واک لري.

الله تعالی د نصاراوو په هکله فرمايي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمُّرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (التوبة: ۳۱). ژباړه: دوی خپل عالمان او روحانيون له الله ﷻ پرته خپل اربابان نيولي دي او همدغه راز مسيح ابن مريم هم. په داسې حال کې چې دوی ته له يو معبود نه پرته د بل هېچا د بنده گۍ کولو حکم نه وو ورکړی شوی، هغه ذات چې له هغه پرته بل هېڅوک د عبادت وړ نشته، پاک دی له هغو مشرکانه خبروڅخه چې دوی يې کوي.

۴- د محبت شرک: هغه شرک چې يو څوک له الله تعالی پرته بل چا سره داسې مينه ولري چې د هغه د لوی گټلو له کبله د عبودیت او عاجزۍ سر ورته بنسکه کړي، سره له دې چې د اجلال او تعظيم لپاره يوازې الله تعالی ته په مينه د عاجزۍ سر بنسکه کېږي او عبادت يې کېږي.

الله تعالی فرمايي: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ (البقرة: ۱۶۵). ژباړه: ځينې خلک داسې دي چې له الله ﷻ نه پرته نور د هغه سيالان گرځوي او پر هغو داسې مين دي لکه چې څنگه له الله ﷻ سره مينه لرل بسايي. په داسې حال کې چې ايمان لرونکو ته تر هر چا زيات الله تعالی گران وي.

د اکبر شرک حکم:

د دې ډول شرک خاوند مشرک بلل کېږي، د ابد لپاره به په دوزخ کې وي، هېڅکله له دوزخ څخه نه اېستل کېږي او د هېڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبلېږي.

۱. شرک تعريف کړئ.
۲. شرک په څو ډوله دی؟
۳. اکبر شرک په څو ډوله دی؟
۴. آیا مشرک ته الله تعالى بنسبه کوي؟
۵. په نیت او قصد کې شرک څه ته وايي؟
۶. د دعاء او بلنې شرک څه شی دی؟
۷. د اکبر شرک حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د اکبر شرک په اړه یوه مفصله مقاله وليکي.

اصغر شرک

د اکبر شرک ډولونه او حکم مو په مخکې لوست کې ولوست. په دې لوست کې د اصغر شرک تعریف او ډولونه لولو.

د اصغر شرک تعریف

اصغر شرک هغه گناه ده چې الله تعالی په قرآن کریم او یا نبی کریم ﷺ په خپلو مبارکو احادیثو کې د زجر او تهدید له امله د شرک په نامه سره یاد کړي دي، خو هغه شرک نه دی چې له اسلام څخه د وتلو لامل وگرځي او یوازې هغو گناهونو ته د شرک نسبت کولای شو چې شارع په شرک سره نومولي وي، چې په دوه ډوله دی:

۱. **بشکاره شرک:** دا شرک په الفاظو او افعالو کې منع ته راځي.

أ. **الفاظ:** لکه، له الله تعالی پرته په بل شي سوگند (قسم) خوړل، ابن عمر رضي الله تعالی عنهما فرمایلي دي چې له الله تعالی پرته په بل شي سوگند مه کوئ، ځکه ما له رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه اورېدلي چې فرمایلي یې: «**مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ وَأَشْرَكَ**»^(۱) ژباړه: هغه څوک چې له الله تعالی پرته په بل شي قسم وخوري یقیناً کافر او مشرک شو.

ب. **افعال:** لکه د ځینو ناروغيو د درملنې لپاره له هغو شیانو څخه گټه اخیستل چې الله تعالی هغه د دفعه کولو اسباب نه وي معرفي کړي. لکه څرنگه چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي: «**مَنْ عَلَّقَ نَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ**»^(۲) ژباړه: هر څوک چې (پخپله یا د ماشومانو او یا د حیوان په غاړه کې) یو څه شی څوړند کړي، یقیناً چې ده د شرک کار تر سره کړي.^(۳)

۲. **خفي شرک:** په نیتونو او ارادو کې شرک ته خفي شرک ویل کېږي، لکه: ریاء. ریاء دې ته ویل کېږي چې یو څوک نېک کار د دې لپاره تر سره کړي چې خلک

۱ - مسند أحمد - (۱۰ / ۲۴۹)

۲ - مسند أحمد - (۲۸ / ۶۳۷)

۳ - هغه شیان چې د جاهلیت په وخت کې مروج وو او مشرکانو به د خپلو ماشومانو یا حیواناتو په غاړه کې د دې لپاره څوړندول چې نظر نه شي. د هغو ټولو شیانو څوړندول حرام دی، لکه: کونجکې، مری، بندونه، گوجر او داسې نور.

یې وویني او بیا ووايي چې فلانی ډېر ښه سړی دی او د ده مدحه وکړي. الله تعالی په دې اړه فرمایلي دي: **﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾** [الکھف: ۱۱۰] ژباړه: نو څوک چې له خپل پروردگار سره د یو ځای کېدو په هیله وي هغه ته په کار دي چې ښه عمل وکړي او په بنده گۍ کې له خپل رب سره بل څوک شریک نه کړي.

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: **«إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكَ الْأَصْغَرَ»** ، **قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَمَا الشِّرْكَ الْأَصْغَرُ؟ قَالَ: «الرِّيَاءُ»**^(۱) ژباړه: یقیناً چې زه په تاسو باندې له ټولو شیانو څخه زیات له اصغر شرک څخه وپېرېم. صحابه وو پوښتنه وکړه، اې د الله رسوله! اصغر شرک څه شی دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: ریاء.

د اصغر شرک حکم

اصغر شرک له اسلام څخه د وتلو لامل نه دی، خو د اکبر شرک لپاره وسیله ده او خاوند ته یې د مشرک نسبت نه کېږي.

فعالیت: زده کوونکي دې د اکبر شرک او اصغر شرک د حکمونو په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

۱. اصغر شرک تعریف کړئ.
۲. د اصغر شرک څو مثالونه بیان کړئ؟
۳. اصغر شرک په څو ډوله دی؟
۴. ښکاره شرک په څو ډوله دی؟
۵. د اصغر شرک حکم بیان کړئ.

۱ - المعجم الكبير للطبراني - (۴ / ۳۳۸)

د ایمان نواقض (۲)

ستر کفر

لکه څرنگه چې شرک سخت ناوړه عمل، له توحید سره منافي او د توحید له نواقضو څخه دی، همدارنگه کفر هم له ایمان سره منافي او د ایمان له نواقضو څخه دی.

د کفر تعریف

کفر په لغت کې پټولو ته وایي او د عقایدو د علم په اصطلاح کې د ایمان ضد گڼل کېږي، یعنې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې ایمان نه لرل، یا د هغوی له لارښوونو څخه انکار کول او نه منل کفر دی. که دغه نه ایمان راوړل یې د دروغ گڼلو له امله وي او یا یوازې په هغه کې د شک، تردید، حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله وي، ټول کفر دی.

د تعریف شرح

د عقایدو د علم په اصطلاح کې په الله تعالی او په هغه شریعت چې د ده رسول راوړی دی، ایمان نه درلودل، یا پر ځینو هغو شیانو باندې چې ایمان راوړل پرې فرض دي، ایمان راوړل او له ځینو نورو څخه یې انکار کول، که یې دروغ وگڼي او یا شک پکې وکړي او یا د حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله له الهي لارښوونو څخه مخ واړوي، ټول کفر گڼل کېږي. ایمان داسې یو حقیقت دی چې تجزیه نه قبلوي. داسې نشي کېدای چې په ځینو یې ایمان راوړي او له ځینو نورو څخه یې منکر شي.

د کفر ډولونه

کفر په دوه ډوله دی:

۱. اکبر کفر (لوی کفر).

۲. اصغر کفر (کوچنی کفر).

لومړی: اکبر کفر: دا کفر د ایمان ضد دی.

اکبر (لوی) کفر په پنځه ډوله دی:

۱. د دروغ گڼلو کفر: د الله تعالی انبیاوو ته د دروغجنو نسبت کول کفر دی. هر څوک چې د الله تعالی انبیاء، په هغه څه کې چې د الله تعالی له لوري یې راوړي دي، دروغجن وگڼي هغه کافر شو، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: **﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ﴾** (العنکبوت: ۶۸) ژباړه: له هغه چا نه به غټ ظالم څوک وي چې پر الله ﷻ باندې دروغ وتړي یا حق ته د دروغو نسبت وکړي چې کله هغه ته راوړل کېږي. آیا د دغسې کافرانو استوگنځی دوزخ نه دی؟
۲. د انکار او ځان لوړ گڼلو کفر: دا په دې ډول چې د رسول په ریښتینوالي پوهېږي او په دې باندې یې یقین وي چې دغه رسول د الله تعالی له لوري په حقه سره راغلی دی، خو بیا هم د عناد او تکبر له امله د هغه اوامرو ته غاړه نه ږدي. الله تعالی فرمایلي دي: **﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾** (البقرة: ۳۴) ژباړه: او کله چې موږ پرښتو ته امر وکړ چې د آدم په وړاندې سروڼه په سجده ښکته کړئ، نو ټولو سروڼه ښکته کړل، خو ابلیس انکار وکړ هغه د خپلې لویۍ په غرور کې اخته او د کافرانو له ډلې څخه شو.
۳. شک، تردید او د رسول ﷺ په صدق د یقین نه کولو کفر: دې کفر ته د ظن او گومان کفر هم ویل کېږي، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: **﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُودْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا﴾** [الكهف: ۳۵ - ۳۸] ژباړه: بیا هغه خپل باغ ته ننوت او د خپل نفس په حق کې تیری کوونکی شو، ویې ویل (زه دا نه گڼم چې دغه شتمني او باغ به یو وخت فنا شي او زما باور نشته چې د قیامت ساعت به راشي بیا هم که کله د خپل رب حضور ته زما ورگرځېدل شول، نو هرو مرو به له دې نه هم زیات شاندار ځای ومومم، د هغه گاونډي په خبرو اترو کې هغه ته وویل: آیا ته په هغه ذات کافر کېږي چې هغه ته له خاورې او بیا له نطفې څخه پیدا کړې او ته یې یو بشپړ سړی جوړ کړې؟ پاتې شوم زه، نو زما رب خو هماغه الله ﷻ دی او زه له خپل رب سره هېڅوک نه شریکوم.

٤. د اعراض او مخ اړولو کفر: له دې څخه مراد دا دی چې له دین څخه مخ واړوي، یعنې نه نبوي لارښوونې اوري، نه په زړه که څه التفات ورته کوي او نه ځان ورباندې پوهوي، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: **﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذَرُوا مُعْرِضُونَ﴾** (الأحقاف: ٣) ژباړه: خو دغه کافران له هغه حقیقت څخه مخ اړوونکي دي چې دوی ته د هغه اخطار ورکړ شوی دی.

٥. د نفاق کفر: له نفاق څخه دلته مراد نفاق په عقیده کې دی. په دې ډول چې په ظاهر کې خلکو ته ایمان ښکاره کوي او په باطن کې یې عقیده د کفر وي، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: **﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾** (المنافقون: ٣) ژباړه: دا هر څه له دې امله دي چې دوی ایمان راوړ بیا کافر شول له دې امله د دوی پر زړونو مهر ولگول شو اوس دوی په هېڅ نه پوهېږي.

د نفاق ډولونه

نفاق په دوه ډوله دی

أ. عقیدوي نفاق: دې نفاق ته ستر کفر ویل کېږي او له اسلام څخه د وتلو لامل دی. دا نفاق په شپږ ډوله دی: د رسول تکذیب، یا د ځینو هغو شیانو تکذیب چې رسول ﷺ راوړي وي، له رسول ﷺ سره کینه کول، یا له هغو شیانو سره کینه کول چې رسول ﷺ راوړي وي. د رسول ﷺ د دین په ضعیفه کېدلو باندې خوښي ښکاره کول، یا د رسول ﷺ له دین سره د مرستې بد گڼل.

ب. عملي نفاق: دې نفاق ته اصغر کفر هم ویل کېږي. په دې باندې انسان د اسلام له دین څخه نه وځي خو بیا هم لویه گناه ده، چې ځینې یې نبي کریم ﷺ په دې حدیث کې ذکر کړي دي: **«أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ حَصَلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَ فِيهِ حَصَلَةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ»** ^(١) ژباړه: څلور شیان دي چې که په چا کې دا ټول پیدا شول، نو سوچه منافق شو او که په چا کې له دې څلورو شیانو څخه یو پیدا شو، نو په هغه کې د نفاق له عادتونو څخه یو عادت پیدا شو، تر څو چې پرې اېښی یې نه وي، کله چې

خبرې کوي، نو دروغ وايي، کله چې تړون وکړي، بيا په هغې کې غدر کوي، کله چې وعده وکړي، نو وفا ورباندې نه کوي او کله چې شخړه کوي، نو کنځل کوي.

فعالیت: زده کوونکي دې د اکبر کفر د ډولونو لپاره مثالونه بيان کړي.

د ستر کفر حکم

د دې کفر خاوند کافر بلل کېږي له اسلام څخه وتلی، د تل لپاره به په دوزخ کې وي او د قیامت په ورځ د هېڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبلېږي.

۱. کفر تعريف کړئ.
۲. د کفر ډولونه کوم دي؟
۳. لوی کفر په څو ډوله دی؟
۴. نفاق په څو ډوله دی؟
۵. ایا عملي نفاق له اسلام څخه د وتلو لامل دی؟
۶. د ستر کفر حکم بیان کړئ.

اصغر کفر

په مخکني لوست کې مو د اکبر کفر په اړه معلومات تر لاسه کړل. په دې لوست کې به د اصغر کفر د تعريف، ډولونو او حکم په اړه معلومات تر لاسه کړو.

د اصغر کفر تعريف

دا هغه گناهونه دي چې شارع د زجر او تهديد له امله ورته د کفر نسبت کړی دی، خو د اکبر کفر (لوی کفر) حد ته نه دي رسېدلي او له اصل ايمان سره ضد او منافي نه دي، خو ايمان ضعيفوي. که چېرې د دې گناهونو خاوند توبه ونه باسي، نو د الله تعالی په مشیت کې دی. که خوښه یې شوه عذاب ورکوي، خو د ابد لپاره په دوزخ کې نه پاتې کېږي او که خوښه یې شوه عفو ورته کوي.

د اصغر کفر ډولونه

د اصغر کفر (کوچني کفر) ډولونه ډېر زیات دي، خو په لنډ ډول ویلای شو: هره هغه گناه چې په شرعي نصوصو کې ورته د کفر نسبت شوی وي او د اکبر کفر (لوی کفر) او اکبر شرک حد ته نه وي، رسېدلې اصغر کفر (کوچنی کفر) ورته ویل کېږي.

د اصغر کفر مثالونه

په یو حدیث شریف کې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: «سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ»^(۱) ژباړه: مسلمان ته کنخل کول فسق او وژل یې کفر دی. همدارنگه په یو بل حدیث شریف کې، کله چې نبي کریم ﷺ په حجة الوداع کې خلکو ته نصیحت کولو، ویې فرمایل: «لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفْرًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»^(۲) ژباړه: له ما څخه وروسته تاسو مه کافر کېږئ، چې ځینې له تاسو څخه د ځینو نورو غاړې وهي. په یو بل حدیث

۱ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۷)

۲ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۸)

شريف ڪي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «اِنَّتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا هِيْمٌ كُفْرُ الطَّعْنِ فِي النَّسَبِ وَالتَّيَاحَةُ عَلَي الْمَيِّتِ»^(۱) ژباړه: په خلكو ڪي دوه عادتونه شته چې هغه ڪفر دي، يو نسب ته طعن (نسب بدلول) او بل په مري باندې په چيغو ژړا كول.

د دې ډول ڪفر حكم

د دې ډول ڪفر خاوند ته نه د ڪافر نسبت ڪيږي او نه له اسلام څخه وځي، خو شارع يوازې د زجر او تهديد په اساس ورته د ڪفر نسبت ڪري دي.

فعاليت:

زده کوونکي دې په خپلو منځونو کې د اصغر ڪفر د تعريف او ډولونو په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

۱. اصغر ڪفر تعريف کړئ.
۲. د اصغر ڪفر څو مثالونه ذکر کړئ.
۳. د اصغر ڪفر حكم بيان کړئ.

بدعت

شیطان د انسان د گمراهی هڅه کوي، فاسقان په بې دینۍ بې لارې کوي او دینداران په دین کې افراط او د دین له پولو څخه تېریدو ته هڅوي، په دې توگه چې په دین کې نوې لارې چارې راپیدا کړي. په دین ناپوهه خلک بیا هغه د دین برخه گڼي او د الله تعالی د اطاعت په موخه د الله تعالی په معصیت کې ډوب وي. که چېرې بیا دغه بدعت په عقیده کې را منځته شي نو د ایمان له نواقضو څخه گڼل کېږي او د انسان ایمان له منځه وړي.

په دې لوست کې به بدعت وپېژنی او د هغه د نارواتوب دلایل به له قرآن او سنتو څخه زده کړئ.

د بدعت تعریف

بدعت د ژبې له مخې نوي ایجادولو ته وايي او همدا راز نوي پیدا کړی شوي څیز ته هم ویل کېږي. په شرعي اصطلاح کې په دین کې نوې چارې ایجادول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتیا ورته وه او څه مانع هم شتون نه درلوده، خو له دې سره سره شریعت امر نه وي ور باندې کړی. د داسې چارو ایجادولو ته بدعت ویل کېږي.

د تعریف شرح

په تعریف کې درې مطلبونه بیان شوي دي:

۱. بدعت په دین کې نوې چارې ایجادول دي، چې قرآن او سنت د هغو غوښتنه نه وي کړې، نو بدعت په دین کې رامنځته کېږي، په دنیوي چارو کې بدعت نه وي. د دیني او دنیوي چارو تر منځ (په دې ځای کې) توپیر په دې سره کېږي، چې دیني چارې د اجر د طلب لپاره وي او دنیوي چارې خپل خپل اهداف لري.
۲. دې نویو چارو ته لکه چې اوس اړتیا ده، هغو ته به د رسول الله ﷺ په زمانه کې هم اړتیا وه او همدومره اړتیا بس ده چې دا نوی عمل یو دیني کار وگڼل شي، ځکه دیني کار باید پلي شوی وای.

رسول الله ﷺ دین پوره را رسولی او ټول یې په عمل کې پلي کړی دی، خو هغه چارې چې د دین خدمت پرې کېږي، د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتیا ورته نه وه او اوس یې گټه ښکاره ده. د داسې چارو ایجادول بدعت نه دی، لکه د صرف او نحو د علومو زده کول، ځکه د هغه مبارک په زمانه کې مسلمانان په قرآن او سنتو د صرف او نحو له کارولو پرته ښه پوهېدل، او اوس په عربو او عجمو کې هغه پخوانۍ سلیقه پاتې نه ده، نو د قرآن او سنتو د پوهې لپاره د ژبې د علومو زده کړه اړینه ده.

همدا راز د مدرسو او پوهنتونونو جوړول او د دین د بیاوړتیا او پایښت لپاره پراخه دولتي تشکیلات رامینځ ته کول، منظم قوانین جوړول او محاکم ایجادول دا ټول بدعت نه دي، ځکه دا د اوسني زمانې اړتیا ده چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دومره پراخه کچه ورته اړتیا نه وه.

۳. د رسول الله ﷺ په زمانه کې به د دې نویو چارو د کارولو په مخ کې خنډ نه وو او که په هغه زمانه کې یې په مخ کې خنډ وو، کارول یې ممکن نه وو، نو بیا یې د گټې او اغېز د شتون په صورت کې کارول بدعت نه گڼل کېږي، خو په دې شرط چې د دین له کوم بل اصل او حکم سره په ټکر کې نه وي. لکه له نوې تکنالوژۍ څخه د دین په ساتلو او خپرولو کې کار اخیستل، په جهاد کې د نویو وسلو کارول او په دعوت کې له رادیو، تلویزیون، انټرنېټ او د مطبوعو له مشینونو څخه کار اخیستل. د دې ټولو څیزونو کارول د رسول الله ﷺ په زمانه کې د هغوی د نشتوالي له کبله ممکن نه وو.

فعالیت

۱. زده کوونکي دې د دیني او دنيوي چارو لپاره په خپل وار مثالونه بیان کړي او په دین کې د نویو لارو د جوړولو ریښتینې یا فرضي بېلگې دې وښيي.
۲. د دین ټینګول، امنیت راوستل، د ښوونې او روزنې، روغتیا او عدالت په ډګرونو کې هڅې عادتونه دي، که عبادتونه؟ د دین د اقامت لپاره دولتي تشکیلات ولې بدعت نه گڼل کېږي، سره له دې چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دې پراخه کچه تشکیلات او ادارې نه وې؟ په دې هکله بحث وکړئ.

په عقیده کې بدعت

علماوو په دې اتفاق کړی چې په عقیده کې بدعت حرام دی ځینې عقیدوي بدعتونه آن کفر ته رسېږي، چې د دین له ښکاره حکم څخه پکې انکار راشي او ټولو دیني علماوو هغه صریح کفر گڼلې وي. لکه د مشرکانو دا قول چې قرآن حکایت ورڅخه کوي: **﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُنُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰی أَرْوَاجِنَا﴾** [الأنعام: ۱۳۹] او دوی وایي: څه چې د دې څارویو په گېډو کې دي، یوازې زموږ د نارینه وو لپاره دي او زموږ پر ښځو حرام کړی شوي دي.

د بدعت د نارواتوب دلیلونه

ډېر نقلي او عقلي دلیلونه د بدعت په نارواتوب دلالت کوي چې مونږ یې دلته له قرآن او سنتو څخه په ځینو مهمو او صریح دلایلو بسنه کوو.

قرآن کریم: الله تعالی فرمایي: **﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾** [المائدة: ۳] ژباړه: نن ورځ مې ستاسو لپاره ستاسو دین کامل کړ، خپل نعمت مې پوره درکړ، او اسلام مې د دین په توگه درته غوره کړ.

څوک چې نوې چارې په دین کې پیدا کوي او هغه له دین څخه گڼي، دی د رسول الله ﷺ په لاس راوړل شوی دین پوره نه گڼي. د ده عمل دا معنا لري چې د دین

خېنې برخې هغه مبارک نه دي پوره کړي او هغه يې دپوره کيدو لپاره دې مبتدع ته پرې ايښې دي. نو دی د دې آيت په مدلول يا نه پوهېږي او يا ورڅخه انکار کوي، ځکه الله تعالی دین پوره گڼلی او دی په هغه کې نورې چارې را پيدا کوي.

حدیث: رسول الله ﷺ فرمایلي: «أَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لِوَلَاةِ الْأَمْرِ ، وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا ، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهَدِّدِينَ ، تَمَسَّكُوا بِهَا ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ . فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»^(۱)

ژباړه: زه تاسو ته له الله تعالی څخه په تقوی او وېره او د چارواکو خبرو ته په غور نیولو او درناوی وصیت کوم، که څه هم هغه یو حبشي غلام وي څوک چې په تاسو کې ژوندی پاتې شي هرو مرو به زیات اختلاف وويني، نو په تاسو زما د سنتو او زما د راشدو خلفاوو (لارښودل شویو ځای ناستو) د لارو پیروي لازمه ده دا طریقي کلکې ونیسئ او په غاښونو یې کلکې کړئ، له نویو کارونو څخه ځان وساتئ، ځکه هره نوې چاره بدعت ده او هر بدعت لار ورکې ده.

په یو بل حدیث کې عایشې رضي الله تعالی عنها له رسول الله ﷺ څخه روایت کړې چې هغه مبارک وفرمایل: «مَنْ أَحَدَّثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»^(۲) چا چې زموږ په دې کار (دین) کې نوي څه راپیدا کړل، نو هغه رد دي.

۱. بدعت تعريف كړئ؟
۲. د بدعت له تعريف څخه څو مطلبونه په ډاگه كېږي؟
۳. په عقیده کې بدعت څه ته وايي؟
۴. د قرآن او سنتو له مخې د بدعت د ناروا توب دليلونه بيان كړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د بدعت په اړه یوه مقاله وليکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

۱- رواه احمد و أبوداود.

۲- متفق عليه

د صحابه کرامو مقام

۱. د صحابه وو تعريف

صحابه او اصحاب د صحابي جمع ده او ملگري ته ويل کيږي. په اصطلاح کې صحابي هر هغه چاته ويل کيږي چې پېغمبر ﷺ يې ليدلی وي، په هغه يې ايمان راوړی وي او د ايمان په حالت کې وفات شوی وي.

۲. د صحابه کرامو بهتري او غوره والی

الله تعالی د قرآن په گڼو آياتو کې د صحابه کرامو فضيلت، مقام او منزلت ستايلی چې مور د بيلگې په توگه لاندې آيتونه لولو:

أ. الله تعالی له صحابه وو څخه خوښ او راضي وو او صحابه له الله ﷻ څخه الله تعالی فرمايي: **﴿وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾**. [التوبة ۱۰۰]

ژباړه: هغه مهاجرين او انصار چې هغوی تر ټولو دمخه د ايمان بلنې ته په ليک ويلو کې وړاندې شول، دغه راز هغه کسان چې وروسته له نيکۍ او ريښتینولۍ سره په هغو پسې راغلل، الله ﷻ له هغو نه خوښ او هغوی له الله ﷻ نه خوښ شول الله ﷻ د هغو لپاره داسې باغونه تيار کړي دي چې تر هغو لاندې به ويالې بهېږي او هغوی به پکې د تل لپاره اوسېږي. همدا ډير لوی برياليتوب دی.

ب. په غوره خوښوونو د صحابه وو توصيفول

الله پاک فرمايي: **﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾** [الفتح: ۲۹]

ژباړه: محمد ﷺ د الله رسول دی او کوم کسان چې له هغه سره ملگري دي هغوی پر کافرانو سخت او په خپلو منځو کې خواخوږي دي. ته چې کله هغوی گورې په رکوع او سجده او د الله ﷻ د فضل او د هغه د رضا په طلب کې يې بوخت مومي، د سجدو نښې نښانې د هغو پر تنديو موجودې دي چې په هغوسره پېژندل کېږي.

ج. د امت اجماع

د پورتنیو قرآني آيتونو او د زياتو نبوي احاديثو پر بنسټ چې د صحابه وو په لوړ شان دلالت کوي، ټول اسلامي امت د صحابه کرامو پر عدالت او تقوا اجماع کړې ده او ويلي يې دي: (الصحابة کلهم عدول). صحابه کرام ټول په حق او انصاف ولاړ او د تقوا څښتنان

دي. د هغوی تر منځ پېښې شوې مشاجرې او اختلافونه اجتهادي وو او هيڅ يو لوري ته پړه او ملامتيا نه شي راجع كيدای. كه كومه گناه ترې شوې هم وي، توبه يې ايستلې او الله پاك ورته بښنه كړې ده. الله تعالى فرمايي: **﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾** [التوبة: ١١٧]

ژباړه: الله ﷺ، پېغمبر او هغو مهاجرينو او انصارو ته بښنه وکړه چې هغوی په ډير تنگ وخت کې د پېغمبر ملگرتيا وکړه. که څه هم چې له هغو څخه د ځينو زړونه کوروالي ته نيژدې شوي وو (خو کله چې هغوی د دې انحراف پيروي ونه کړه. بلکې د پېغمبر ملگرتيا يې وکړه) نو الله ﷺ هغوی معاف کړل. بېشکه چې الله ﷺ پر دوی مهربان او رحم کوونکی دی.

٣. د صحابه وو سپيڅلتيا

صحابه کرام هغه سپيڅلي خلک دي چې الله ﷺ له هغوی ټولو څخه د خپلې خوښۍ څرگندونه داسې کوي: **﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾** [الفتح: ١٨]

ژباړه: الله ﷺ له مؤمنانو څخه راضي شو کله چې هغوی تر ونې لاندې له تاسره بيعت کاوه. صحابه کرام د ډېر لوړ مقام څښتنان دي. صحابه کرام هغه خلک دي چې الله پاك د خپل پېغمبر او تر قيامته پورې د عام امت تر منځ د وساطت او ارتباط لپاره غوره کړي دي. چې له دوی پرته نه خو د قرآن فهم امت ته رسيدلای شو او نه د پېغمبر ﷺ تعليمات او لارښوونې!

له همدې کبله د صحابه کرامو پر عدالت، صدق او تقوا باندې ايمان لرل د عقيدې برخه گرځېدلې ده.

فعاليت

که صحابه کرام - خدای ﷺ مه کړه- مورې بې اعتباره وگڼو، نو قرآن او سنت خو مور ته هغوی را رسولې، د دې دواړو به بيا څه حال وي؟ او د اسلام به بيا څه حال وي؟

٤. له صحابه وو سره مينه

پېغمبر ﷺ په خپلو ويناوو کې مسلمانانو ته لارښوونه کړې ده چې د صحابه وو سره مينه وساتي، او هغوی سره له دښمنۍ څخه ځانونه وژغوري، ځکه چې د صحابه کرامو ډله د ځمکې پر مخ تر ټولو غوره ډله ده، او د هغوی سره مينه ساتل د پوره ايمان نښه ده. له

هغوی سره مینه، محبت او د هغوی قدر او احترام د پیغمبر ﷺ او پر هغه د نازل شوي شریعت سره مینه، محبت او د هغو قدر او احترام دی!

ځکه نو پیغمبر ﷺ عام امت ته په خطاب کې د هغوی پام او توجه د صحابه کرامو لور ته را اړولې ده. پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: «لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُخْدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ»^(۱).

ژباړه: زما صحابه مه کنځئ. زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما روح د هغه په واک کې دی چې که چیرې ستاسې څخه یوکس د احد د غره په اندازه سره زر خیرات کړي نو د هغوی یو موټي خیرات ته نه رسیږي، او نه یې نیم موټي خیرات ته رسیږي. په بل حدیث شریف کې پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: «اللَّهُ اللَّهُ فِي أَصْحَابِي اللَّهُ اللَّهُ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحَبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ يُوْشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ»^(۲).

ژباړه: زما د صحابه وو په اړه له الله ﷻ ووېرېږئ، له الله ﷻ ووېرېږئ، هغوی د خپلو ناوړه ویناوو نښه مه گرځوئ، که څوک له هغوی سره مینه محبت لري نو زما د مینې او محبت له کبله یې ورسره لري او که څوک له هغوی سره کرکه، نفرت او دښمني لري نو له ماسره د کرکې، نفرت او دښمنۍ له کبله یې ورسره لري. او که څوک هغوی ته ضرر او تکلیف رسوي، نو یقیناً چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، او څوک چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، نو یقیناً چې الله پاک ته تکلیف او ضرر رسوي. (له ځانه یې خپه کوي) او څوک چې الله پاک ته تکلیف او ضرر رسوي (خپه کوي یې) نو نژدې ده چې الله پاک به یې را ونیسي.

فعالیت

په پورتنی حدیث کې پیغمبر ﷺ څو مهم ټکي ذکر کړي دي، د هغو په هکله یو یو په نوبت خبرې اترې وکړئ:

۱. د صحابه کرامو په باره کې له الله ﷻ څخه ووېرېږئ.
۲. صحابه کرام د خپلو ناوړه ویناوو نښه مه گرځوئ.
۳. له اصحاب کرامو سره مینه کول په حقیقت کې د الله ﷻ د رسول سره مینه ده.
۴. له صحابه وو سره دښمني په حقیقت کې له پیغمبر ﷺ سره دښمني ده.

۱- سنن أبي داود

۲- الترمذي

5. د صحابه وو سره بغض ساتل منافقت دی

لکه څرنګه چې له صحابه وو سره مینه د ایمان نښه ده، همدا شان له صحابه وو سره بغض ساتل منافقت او سرکشي ده. امام طحاوي لیکلي دي: (وَبُغْضُهُمْ كُفْرٌ وَنِفَاقٌ وَطُعْيَانٌ). له صحابه وو سره بغض یا کفر دی، یا نفاق، یا سرکشي او بغاوت دی.

دا په دې معنا چې که چیرې له صحابه وو سره بغض د دین او یا بې ځایه غوسې له امله وو، نو بیا دا لوی کفر دی چې مسلمان پرې کافر کیږي. که چیرې د صحابه وو بد ګڼل او ورسره کینه ساتل د دنیايي امورو په خاطر وي نو دا کار بیا فسق دی.

له صحابه وو سره بغض ځکه نفاق دی چې پیغمبر ﷺ فرمایلي: «الْأَنْصَارُ لَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ»^(۱). ژباړه: له انصارو سره مینه او محبت نه کوي مګر مؤمن او له دوی سره بغض او کینه نه کوي مګر منافق.

بل دا چې صحابه د دین ساتونکي، د دین روزونکي، د کفر په مقابل کې جهاد کوونکي وو بغض ساتل ځکه منافقت دی چې دا کار د هغه وخت د منافقینو خصلت او عادت وو چې صحابه به یې بد ګڼل.

۱. اصحاب تعریف کړی.
۲. د اصحابو د غوره والي په اړه دوه نقلي دلایل ذکر کړی.
۳. له صحابه وو سره مینه کول څه حکم لري؟
۴. له صحابه وو سره بغض او کینه کول څه حکم لري؟

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د صحابه وو په اړه یوه مقاله ولیکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

د حديثو برخه

د صحيح او حسن حديثونو پېژندل

احاديث د روايت له مخې ډېر ډولونه او مختلفې مرتبې لري چې د هغې له جملې څخه يو صحيح ، بل حسن حديثونه دي نو اړينه ده چې د صحيح او حسن حديثونو تعريف، او توپير وپېژنو.

۱- صحيح حديث

د صحيح حديث تعريف

په عربي لغت کې صحيح د مريض ضد ته وايي.

او د محدثينو په اصطلاح کې صحيح حديث: هغه حديث دی چې راويان يې عادلان، د کره ضبط او حافظې خاوندان، سند يې متصل، او د هر ډول علت، او شذوذ څخه خالي وي.

د تعريف شرحه

د صحيح حديث په اصطلاحي تعريف کې د پنځو شرطونو يادونه شوې چې وضاحت يې په لاندې ډول دی:

۱- د راويانو عدالت: دا په دي معنا چې د حديث ټول راويان به مسلمانان او عاقلان، بالغان وي، او د هر قسم فسق، او د مروت خلاف کارونو او خصلتونو څخه به پاک وي.

۲- راويان به يې ضابطين او متقين وي: معنا دا چې راويان به يې د داسې حافظې خاوندان وي چې احاديث به يې داسې کره ياد وي چې کله يې د لوستلو اړتيا پيدا شي بې له کوم زيادت يا نقصان څخه يې وړاندې کړای شي.

۳- د سند اتصال: هغه داسې چې ددې حديث هر راوي به حديث د مخکيني راوي څخه اورېدلی وي ،يا به يې په هغه لوستلی وي، او يا به له مخکيني راوي څخه د روايت کولو اجازه ولري.

۴- د علت څخه پاکوالی: هغه داسې چې په حديث کې به کوم داسې پټ عيب او علت نه وي(۱) چې د حديث صحت تر سوال لاندې راولي.

۱- په سند کې د علت څخه د پاکوالي نه مراد دا دی چې په سند کې کومه داسې پټه انقطاع نه وي موجوده چې په ظاهر کې ورڅخه سند پاک ښکاري، ځکه که چيرې په سند کې انقطاع موجوده وي نو بيا داسې حديث ته منقطع ويل کيږي نه صحيح حديث. ددې مثال امام

۵- له شاذ والي څخه پاکوالی: یعنی حدیث به شاذ نه وي. شاذ هغه حدیث ته وایي چې مقبول راوي د خپلې مرتبې څخه د لوړې مرتبې د راوي پر خلاف روایت کړی وي.

د صحیح حدیث مثال

«قال الإمام البخاري: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- عَنْ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ...»^(۱)

ژباړه: امام بخاری رحمه الله تعالی وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی دی سلیمان بن حرب، هغه وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی شعبه، شعبه له قتاده، او قتاده له انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت کوي انس رضی الله عنه وایي چې پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمایلي دي: (درې خویونه داسې دي چې په چاکې وي د ایمان په خوند به پوهه شي: چاته چې الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه و آله تر هر چا ډېر محبوب وي، بل هغه څوک چې د یو شخص سره د الله جل جلاله د رضامندی لپاره مینه کوي، او بل هغه څوک چې کفر ته اورېدل ورته دومره بد ښکاري پس له هغې چې الله جل جلاله ورته د کفر څخه خلاصی ورکړ، لکه څرنګه چې په اور کې واچول شي.)
دا حدیث ځکه صحیح دی چې راویان یې ټول عادلان، دکره حافظې خاوندان، سند یې متصل، او هیڅ ډول علت او شذوذ په کې نشته.

فعالیت

زده کوونکي دې د پورتنی حدیث د راویانو نومونه واخلي.

۲- حسن حدیث

دحسن حدیث تعریف

په عربي لغت کې حسن د قبیح ضد ته وایي.

ابن صلاح په لاندې حدیث کې داسې شرحه کوي: -عن عبد الرزاق عن سفیان الثوري عن أبي إسحاق عن زيد بن شبيب عن حذيفة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن وليتموها أبا بكر فقوي أمين...).

که چېرې یو محدث د دې حدیث د سند ظاهر ته نظر وکړي، نو ورته متصل ښکاري حامل دا چې په دې سند کې دوه ځایه انقطاع موجوده ده: لومړی دا چې خپله امام عبدالرزاق دا حدیث له امام ثوري څخه نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث د التعمان بن ابي شيبه الجندی څخه اوریدلی دی. دوهم دا چې امام ثوري هم دا حدیث د ابو اسحاق څخه په خپله نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث له امام شریک څخه اوریدلی او بیا امام شریک له امام ابواسحاق څخه اوریدلی دی، نو په سند کې پټه انقطاع پرته ده. (ابن الصلاح - / ۳۳)

مقدمة

۱ - صحیح البخاري

او د محدثينو په اصطلاح کې حسن: هغه حديث ته ويل کېږي چې راويان يې عادلان، مگر د کره ضبط او حافظې خاوندان نه وي، سند يې متصل د هر ډول علت او شذوذ څخه پاک وي.

د حسن حديث شرطونه

د حسن حديث له تعريف څخه څلور شرطونه معلومېږي

۱- د راويانو عدالت.

۲- د سند اتصال.

۳- د شاذ والي څخه پاکوالی.

۴- د علت څخه پاکوالی.

د صحيح او حسن حديثونو ترمنځ توپير

که چېرې د صحيح، او حسن حديثونو تعريف او شرطونو ته څير شو نو کوم توپير نه لري، يوازې د حسن حديث توپير له صحيح سره په دې کې دی چې دحسن حديث په راويانو کې يوکس د کره او قوي حافظې خاوند نه وي.

د حسن حديث مثال

قال الامام احمد: «حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ: (وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ الْقَوْمَ ثُمَّ يَكْذِبُ لِيُضْحِكَهُمْ وَيَلَّ لَهُ وَوَيْلٌ لَهُ)»^(۱)

ژباړه: (امام احمد رحمه الله تعالى وايي چې مونږ ته امام عبدالرزاق حديث بيان کړی، عبدالرزاق وايي چې مونږ ته معمر حديث بيان کړی، هغه له بهز بن حکيم څخه روايت کوي، هغه له خپل پلار حکيم چې بيا يې له نيکه څخه روايت کوي د بهز نيکه وايي چې ما له پيغمبر ﷺ څخه اوريدلي چې ويل يې: هلاکت دې وي هغه شخص ته چې خلکو سره کله خبرې کوي، نو ددې لپاره ورته دروغ وايي چې هغوی وځنډوي، هلاک دې شي، او هلاک دې شي داسې شخص).

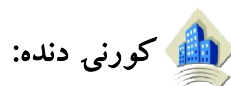
د دې حديث سند متصل، د شاذ والي او علت څخه خالي دي، راويان يې عادلان دي، مگر يوازې د بهز بن حكيم راوي په ضبط او حافظه كې كمزوري وه، له دې امله دا حديث حسن حديث بلل كېږي.

د صحيح او حسن حديثونو حكم

صحيح، او حسن حديثونه دواړه شرعي دلايل دي او عمل پرې واجب دي.

- ۱- صحيح حديث تعريف كړئ.
- ۲- د صحيح حديث شرطونه څو دي؟
- ۳- د صحيح او حسن حديثونو ترمنځ څه توپير دي واضح يې كړئ؟
- ۴- د صحيح او حسن حديثونو حكمونه وواياست.

د صحيح او حسن حديثونو تعريفونه په يادو زده كړئ.

ضعيف حديث

د اسلام د دين له ځانگړتياوو څخه يوه دا ده چې هر حکم يې پرسند ولاړ دی، هيڅ داسې وينا او عمل پکې نشته چې پر دليل ولاړ نه وي، که چيرې په کومه وينا کې چې پيغمبر ته يې نسبت کېږي د کمزوري نښه ليدل کېږي او په روايت کې يې ستونزه وي، د دين علماوو داسې روايات په گوته کړي دي، تر څو پرې څوک د صحت حکم ونکړي.

حديث ته د کمزوري نسبت له دې کبله کېږي چې د روايت په سلسله کې يې قوت نه وي، او ځينې داسې لاملونه يې ترڅنگ شتون لري چې پيغمبر ته يې په نسبت کولو کې خنډ واقع کېږي.

د کمزوري حديث تعريف: هغه حديث ته ويل کېږي چې په هغه کې د صحيح او حسن شرطونه نه وي^(۱).

د تعريف شرحه: له کمزوري حديث څخه مراد هغه حديث دی چې په سند کې يې انقطاع وي او يا داسې راوي پکې وي چې د اعتماد وړ نه وي، د بېلگې په توگه لکه په ديانت او ريښتونولۍ باندې يې اعتراض وي او يا حافظه يې کمزورې وي، لدې امله هغه وينا او کړنه چې نسبت يې پيغمبر ته کېږي، د روايت په لړ کې يې ستونزې وي هغه ته کمزوري حديث ويل کېږي.

د کمزوري حديث مثال: (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ رُشَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اخْتَرُوا مِنَ النَّاسِ بِسُوءِ الظَّنِّ»^(۲)).

ژباړه: په بد گمانې سره له خلکو څخه ځان وژغورئ.

۱- هغه شرطونه: د سند اتصال، د راويانو عدالت، د هغوی حافظه، د علت او شدوذ څخه پاکوالی.

۲- د طبراني المعجم الأوسط ۱/۱۸۹، په روايت کې يې معاويه بن يحيى دی هغه ضعیف دی. ابن حجر.

د ضعیف حدیث حکم

د کمزوري حدیث روایت او پرې عمل هغه مهال روا دی چې کمزوري یې ډیره زیاته نه وي، په فضایلو (ترغیب، او ترهیب) پورې اړه ولري، د اسلام عام اصل یې تایید کوي او له هغه سره هیڅ ډول ټکر ونلري.

د ضعیف حدیث گټه

په فضایلو کې ضعیف حدیث چې ډېر ضعف ونلري، د دې وړ دی چې عمل پرې وشي، او همدا راز د دې حدیث په غوښتنه په عمل کولو سره د ثواب امید هم کیدای شي، که چیرې د دین له اصولو سره ټکر ونلري.

- ۱- ضعیف حدیث تعریف کړئ.
- ۲- په کومو شرطونو د ضعیف حدیث روایت صحیح دی؟
- ۳- ضعیف حدیث څه گټه لري؟ بیان یې کړئ.

خوارلسم لوست

موضوع حدیث

د پېغمبر وينا وحې ده او په اسلام کې دويم مأخذ دی، لدې کبله د پېغمبر ﷺ په احاديثو کې علماوو پوره زيار ايستلی او دقت يې کړی دی، هغه صحيح احاديث چې له پېغمبر څخه يې روايت شوی دی، له جوړو شوو خبرو څخه لرې کړي او پدې اړه د دين علماء بريالي شوي دي چې په دلايلو سره يې موضوعي احاديث د صحيحو احاديثو له لړۍ نه لرې کړي.

د موضوع حدیث تعريف: هغه له ځانه جوړ شوي حدیث ته ويل کېږي چې پرته له کوم اساسه يې پېغمبر ﷺ ته نسبت شوی وي.

د تعريف شرحه

له پورتنی تعريف څخه دا څرگنده شوه چې موضوع حدیث هغو خبرو او کړنو ته ويل کېږي چې ځينو خلکو پرته له کوم سنده په پېغمبر پورې تړلي وي او هغه ته يې نسبت کړی وي، د تاريخ په اوږدو کې ځينې داسې دروغجن خلک وو، چې په رسول الله ﷺ پورې يې دروغ تړلي، ځينو د خپل تعصبي نظر پياوړي کولو، ځينو د ديندارۍ په نيت د ځينو اعمالو د فضايلو په بيان کې او ځينو نورو د فساد او دښمنۍ لپاره دا کار سرته رسولی دی.

د موضوع حدیث حکم

د موضوع حدیث روايت او ورباندې عمل کول ناروا دي، ځکه چې د دې حدیث بيانول په خپله ويونکي ته تاوان رسوي او هغه داسې چې کله څوک يو موضوع حدیث بيانوي، هغه ته دروغجن وېل کېږي، لکه: څرنگه چې په حدیث شريف کې راغلي دي: «مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ.»^(۱)

ژباړه: څوک چې زما (پېغمبر) لخوا خلکو ته وينا کوي او هغه پوهېږي چې دا وينا دروغ ده (د پېغمبر حدیث نه دی) دا کس په خپله يو له دروغ ويونکو څخه دی.

خو د موضوع حدیث د پېژندلو او د خلکو د پوهاوي لپاره که چېرې اړتیا لیدل کېږي بیانول یې جواز لري، ترڅو خلک پدې پوه شي چې دغه وینا حدیث نه، بلکې له ځانه جوړه شوې وینا ده.

د موضوع حدیث پېژندنه

موضوعي حدیث په لاندې توگه معلومېږي

۱ - کله چې وضعه کوونکی یې په خپله اعتراف وکړي چې دا حدیث ده جوړ کړی دی.

ب - داسې معنا ولري چې د وقوع امکان یې لرې برېښي، لکه د دوو متضادو شیانو یوځای کېدل.

ج - له هغو مسایلو سره مخالف واقع کېدل چې په دین کې خورا مهم گڼل کېږي، لکه د اسلام له یو رکن څخه انکار کول.

د وضعه شوي حدیث مثال

- " الْفَقْرُ فَخْرِي وَبِهِ أَفْتَخِرُ " (۱).

ژباړه: فقر زما ویاړ دی، زه پرې ویاړم.

د وضعې اسباب

له ځانه حدیث جوړول او بیا یې پیغمبر ﷺ ته نسبت کول، یو شمېر لاملونه لري چې په لاندې توگه بیانېږي.

۱ - ځینې داسې خلک وو چې له ځانه یې عجیبه قیصې جوړولې، بیا به یې نسبت پیغمبر ﷺ ته کاوه او خلکو ته به یې په مجالسو کې اورولې ترڅو له دې لارې په خلکو کې شهرت پیدا کړي او د قدر وړ وگرځي.

۲ - د دین دښمنانو هم زیار ایسته چې له دې لارې په اسلام باندې طعن وارد کړي او خپلو شومو اهدافو ته د رسېدو په خاطر یې له ځانه حدیث جوړول او بیا یې پیغمبر ﷺ ته نسبت کاوه.

۳ - ځینې داسې خلک وو چې د دې لپاره چې د وخت واکمنانو ته ځان نیږدي کړي د هغوی د خوشحالدو لپاره یې خبرې جوړولې او بیا به یې د حدیث سرلیک ورکاوه.

---

۱ - ابن حجر وایی: دا موضوعي حدیث دی هیڅ اساس نه لري، همداراز امام صنعاني وایی: په دروغو جوړ شوی دی.

- ۴ - ځينې ډلو د خپلې تگ لارې د تايد لپاره، احاديث جوړ کړل ترڅو وښيي چې د دوی تگ لاره په حقه ده او د اسلام له نظره ستونزه نه لري.
- ۵- ځينو په نفلي عباداتو کې د افراط کولو په نيت او د بې ځايه ديندارۍ له کبله د اعمالو په فضايلو کې حديثونه جوړول.

د موضوع او ضعيف تر منځ توپير

موضوعي حديث هغه بې بنسټه خبر دی چې په دروغو يې نسبت پېغمبر ﷺ ته شوی وي په دين کې هيڅ حيثيت نلري آن تر دې چې وېل يې هم گناه لري، که چېرې د پوهاوي لپاره نه وي.

او ضعيف حديث د څه لاملونو له کبله کمزوری گڼل کېږي او که چېرې د دين له اصولو سره ټکر ونلري، د دې وړ دی چې په فضايلو کې پرې عمل وشي او همدا راز په نورو رواياتو سره د کمزورۍ له مرحلې څخه هم وتلای شي.

- ۱ - موضوع حديث څه ته وايي؟ بيان يې کړئ.
- ۲ - په کومو لارو موضوعي حديث پېژندل کېږي؟
- ۳ - د موضوع حديث حکم وواياست.
- ۴ - آیا کمزوری حديث له موضوعي حديث سره توپير لري؟ واضح يې کړئ.

د احاديثو مشهور کتابونه

د احاديثو د کتابونو ډولونه

د احاديثو کتابونه د ترتيب په اعتبار سره په دوه ډوله دي: پر بابونو مشتمل کتابونه او مسانيد.

۱- پر بابونو مشتمل کتابونه

دا هغه کتابونه دي چې د پېغمبر ﷺ احاديث په کې د بابونو او کتابونو په شکل کې راټول او په بيلا بيلو طريقو ليکل شوي دي:

ا- ځينې يې داسې دي چې په علم او دين پورې اړوند ټول بابونه پکې ځای پر ځای شوي دي، لکه: د تعليم او تعلم برخه، د عقايدو برخه، فقهي احکام، زهد او تقوی، آداب او اخلاق، تفسير، تاريخ او نبوي سيرت، پېښيدونکې فتنې، د صحابه وو مناقب، دغه ډول کتابونو ته جوامع ويل کيږي، لکه: د امام بخاري جامع، د امام مسلم جامع او د امام ترمذي جامع.

ب - ځينې يې داسې دي چې يوازې د فقهي کتابونو په ترتيب ليکل شوي او يوازې هغه احاديث په کې راټول شوي دي چې په فقهي مسايلو پورې اړه لري. دې ډول کتابونو ته سنن وايي، لکه: سنن ابي داود، سنن نسائي، سنن ابن ماجه، سنن دارمي، او داسې نور.

ج - هغه کتابونه چې په يوه ځانگړې موضوع پورې اړونده احاديث پکې راټول شوي وي، لکه: يوازې د عقايدو په برخه کې، يا د اخلاقو او آدابو په برخه کې. له دې جملې څخه (کتاب السنة) د امام احمد بن حنبل - رحمه الله - کتاب چې په عقيدې کې يې ليکلی او (الادب المفرد) د امام بخاري کتاب چې په آدابو کې يې ليکلی دی د يادونې وړ دي.

۲- مسانيد

مسانيد د مسند جمع ده او مسند هغه کتاب ته ويل کيږي چې د هر صحابي روايات په کې بېل بېل ذکر شوي وي.

مسانيد په دوه ډوله دي.

ا- يو هغه ډول مسندونه دي چې د مسند ليکونکي د حديث شروع له صحابي څخه کوي او د هر يو صحابي روايات د نورو صحابه وو د رواياتو څخه جدا ذکر کوي، لکه: د امام احمد بن حنبل مسند او د ابوداود طيالسي مسند.

ب - بل هغه ډول مسندونه دي چې د سند د لومړۍ برخې څخه شروع کوي. يعنې د مسند مؤلف حديث د خپل شيخ، يا استاد څخه پيل کوي او يوازې هغه حديثونه ذکر کوي چې د خپلو استادانو او يا شيوخو څخه يې اوريدلي وي، لکه: د امام طبراني المعجم الكبير، المعجم الاوسط او المعجم الصغير.

د ځينو مشهورو صحيحو کتابونو پېژندنه او ځانگړتياوې

۱- صحيح البخاري

دا د محمد بن اسماعيل البخاري (المتوفى: ۲۵۶هـ) کتاب دی چې په (الجامع الصحيح) شهرت لري.

له قرآن کریم څخه وروسته تر ټولو معتبر او صحيح کتاب دی، دا لومړنی کتاب دی چې يوازې پکې د رسول الله ﷺ متصل السند احاديث راجمع کړای شوي دي.

د احاديثو شمېره يې له تکرار سره (۷۳۹۷) او له تکرار څخه پرته (۲۷۶۱) ده.

صحيح البخاري خورا زياتې شرحې لري، چې مشهورې شرحې يې فتح الباري د امام ابن حجر عسقلاني او عمدة القاري د بدر الدين عيني دي.

۲- صحيح مسلم

د دې کتاب ليکوال ابو الحسين مسلم بن حجاج نيشاپوري قشيري (المتوفى: ۲۶۱هـ) دی چې د امام بخاري له تکرره شاگردانو څخه هم وو.

صحيح مسلم د امام بخاري له کتاب څخه وروسته دويم کره کتاب دی.

د احاديثو شمېره يې له تکرار سره (۷۷۴۸) او بې له تکراره (۳۰۳۳) ده.

صحيح مسلم هم زياتې شرحې لري، لکه: الاكمال د قاضي عياض رحمة الله عليه، المفهم د امام قرطبي -رحمة الله تعالى- او مشهوره يې المنهاج د امام نووي -رحمة الله عليه- شرحه ده.

۳- سنن ابي داود

مؤلف يې سليمان بن اشعث سجستاني (المتوفى: ۲۷۵هـ) دی.

د دې کتاب مؤلف احاديث د پنځو لکو حديثونو له جملې څخه رايل کړي دي. امام ابو

داود -رحمة الله- د خپل کتاب په اړه داسې وايي: (ما په دې کتاب کې يوازې صحيح

احاديث يا هغه چې صحيحو احاديثو ته ورته والی لري ذکر کړي دي. که چېرې په کوم

ځای کې کومه کمزوري لیدل کېږي هغه مې په گوته کړي ده. د کومو احادیثو په باره کې که چوپ پاتې شوی یم هغه هم د عمل وړ دي).
په دې کتاب کې زیاتره هغه احادیث راوړل شوي چې په فرعي او فقهي مسایلو پورې تړاو لري. ټول پکې (۵۲۷۴) حدیثونه راټول شوي دي. دا کتاب هم ډیرې شرحې او حاشیې لري چې مشهوره یې معالم السنن د امام خطابي (رحمة الله تعالی) شرحه ده.

۴- جامع الترمذي

ددې کتاب لیکوال امام ابو عیسی محمد بن عیسی بن سوره الترمذي (المتوفی: ۲۷۹هـ) دی. مؤلف په خپل کتاب کې صحیح، حسن او ځینې ضعیف احادیث ذکر کړي او د هر یو حدیث درجه یې بیان کړې ده، او د دې تر څنګ یې د صحابه وو، او تابعینو مذاهب هم بیان کړي دي. امام ترمذي - رحمه الله تعالی - د خپل کتاب په اړه وايي: (کله مې چې دا کتاب ولیکه نو د حجاز، عراق او خراسان علماوو ته مې وړاندې کړ چې ټولو خوښ کړ. د هر چا په کور کې چې دا کتاب پروت وي لکه چې پېغمبر ﷺ په خپله د ده په کور کې شته او خبرې کوي).
په جامع الترمذي کې ټول (۳۹۵۶) حدیثونه دي. جامع الترمذي زیاتې شرحې او حاشیې لري، لکه: عارضة الاحوذی د امام ابن العربي - رحمه الله - شرحه، (تحفة الاحوذی) د علامه مبارکپوري شرحه.

۵- سنن نسائي

دا کتاب د امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي (المتوفی: ۳۰۳هـ) لیکنه ده. زیاتره احادیث یې صحیح دي، آن تر دې چې ځینو علماوو دا کتاب په سنن ابی داود او سنن ترمذي هم غوره بللی. ټول په کې د تکراره سره (۵۷۶۱) حدیثونه راغلي دي.

۶- سنن ابن ماجه

لیکونکی یې ابو عبدالله محمد بن یزید ابن ماجه قزوینی (المتوفی: ۲۷۳) دی. ددې کتاب مرتبه د ذکر شوو کتابونو په پرتله ټیټه ده.
د احادیثو مجموعه یې (۴۳۴۱) ده هغه احادیث چې یوازې ده ذکر کړي دي او نورو پنځو کتابونو نه دي ذکر کړي (۱۳۳۹) حدیثونه دي.

۷- د امام مالک -رحمة الله تعالى- موطأ (ت ۱۷۹ هـ)

دا کتاب په خپله امام مالک بن انس (رحمة الله تعالى) چې د خلورو مشهورو امامانوڅخه دوهم امام دی، لیکلی او خپلو شاگردانو، ته به یې په مسجد النبوي کې تدریس کاوو. لوی لوی امامان به د موطأ تدریس ته ناست وو. امام شافعي رحمه الله تعالى چې موطأ یې په یادو زده کړې وه وایي: (ماته د الله ﷻ له کتاب څخه وروسته له موطأ نه پرته بل کتاب ډېر صحیح نه ښکاري). البته ده دا خبره هغه وخت کړې وه چې د امام بخاري او امام مسلم صحیحین نه وو لیکل شوي. په موطأ کې د پیغمبر ﷺ په متصلو احادیثو برسیره، مرسل حدیثونه، د صحابه وو اوتابعینو اقوال هم ذکر شوي. د موطأ ترتیب د فقهي کتابونو په څیر دی.

۸- د امام احمد (رحمة الله عليه) مسند (۲۴۱ هـ)

د دې مسند مؤلف امام احمد بن حنبل شیباني دی چې د خلورو مشهورو امامانوڅخه څلورم امام دی.

امام احمد -رحمة الله عليه- د خپل مسند په هکله فرمایي: ما د دې مسند احادیث د اوو لکو احادیثو^(۱) له جملې څخه انتخاب کړي دي. که د کوم حدیث په اړه د مسلمانانو ترمنځ اختلاف پیدا شي، نو په دې مسند کې دې د هغې حل ولټوي، که چیرې یې د هغې حل په کې ونه موند، نو بیا دغه حدیث صحت نه لري. د امام احمد رحمه الله عليه په مسند کې څه کم دېرش زره احادیث راجمع شوي دي.

- ۱- د احادیثو کتابونه د ترتیب په بناء په څو ډوله دي؟
- ۲- جوامع کومو کتابونو ته ویل کېږي؟ نومونه یې واخلي.
- ۳- امام ابو داود د خپل کتاب په هکله څه وایي؟
- ۴- د امام ترمذي د کتاب په باره کې معلومات وړاندې کړئ.
- ۵- تر ټولو لوی مسند د چا مسند دی او څو احادیث لري؟

۱- گران زده کوونکي باید په دې پوه شي: کله هم چې په احادیثو کې د لکونو عدد ذکر کېږي، له هغه څخه د سند په اعتبار حدیث مراد وي، نه د متن په اعتبار، ځکه د متن په اعتبار د مرفوعو احادیثو شمېر چې تکرار یې په نظر کې ونه نیول شي په زرگونو دی، لکونو ته نه رسېږي، خو څرنگه چې یو متن په مختلفو سندونو راغلی وي، نو هر سند ته په پاملرنه که هغه ټولې لارې بېل حدیثونه وگڼل شي، او د متن تکرار ته ونه کتل شي، په دې توگه د احادیثو شمېر بیا لکونو ته رسېږي.

مسؤوليت

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه د بعثت په دريم كال زېږيدلى دى. لس كلن و چې هجرت يې وكړ. د بدر او احد له غزا څخه د عمر د كموالي له كبله ايسار كړى شو، بيا د خندق غزا كې، چې پنځلس كلن وو شريك شو. د دين له امامانو او زاهدانو څخه وو تل به يې حج كاوه، په كلکه به يې د پېغمبر ﷺ پلونه او آثار تعقيبول قيام الليل (د شپې لمونځ) او تلاوت به يې ډېر كاوه. له رسول الله ﷺ څخه يې ډېر احاديث روايت كړي دي. د (۸۷) كالو په عمر په (۷۲) يا (۷۳) هجري كال وفات شو.

د ځينو كلماتو معنا

۱_ رَاعٍ: شپون، ساتونكى، مسؤل او واكمن

۲_ رَعِيَّةٌ: ولس، لاس لاندې خلك

۳_ مَسْئُولٌ: پوښتل شوى او ځواب ويونكى

۴_ أَحْسِبُ: گومان او فكر كوم

۵_ فَكُلُّكُمْ: نو تاسې هر يو

د حديث ژباړه

عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وايي، له رسول الله ﷺ څخه يې واوريدل چې ويل يې: تاسو هر يو رعيت لري او د خپل رعيت په هكله مسؤل ياست، پادشاه رعيت والا دى او د خپل رعيت مسؤل دى، خاوند په كور كې رعيت لري او هغه د خپل رعيت مسؤل

دی، مېرمن د خاوند په کور کې رعیت لري او د خپل رعیت مسؤوله ده، خادم د خپل بادار د مال په اړه رعیت لري او د خپل رعیت مسؤل دی. عبدالله بن عمر صاحب وايي: دغه ټول مې له رسول الله ﷺ څخه واوریدل او فکر کوم دايې هم وويل چې زوی د خپل پلار په مال کې د رعیت څښتن دی او د خپل رعیت مسؤل دی، په دې توگه ستاسې هر يو د رعیت څښتن او ستاسې هر يو د خپل رعیت مسؤولیت په غاړه لري.

د حدیث حکمت

په اسلامي نړۍ لید او تصور کې انسان مهمل او بې هدفه نه دی پیدا شوی. دلته هر انسان مسؤولیت لري، نارینه وي که ښځینه، پادشاه وي، که گدا، خادم وي که مخدوم... که هر څوک وي اسلام پرې ځانگړي وجائب او مسؤولیتونه ایښي او د هغو په ادا کولو یې مکلف کړی دی. الله تعالی به د حساب او کتاب په ورځ ترې پوښتنه کوي او د هغو جزا به ورکوي.

پر پادشاه باندې اسلام د خپل رعیت په هکله مسؤولیتونه ایښي، پر پلار او مور باندې د اولادونو په اړه، پر اولادونو باندې د مور او پلار په اړه، پر خاوند د مېرمنې په اړه او په مېرمنې د خاوند په اړه... په دې توگه پر هر انسان باندې یې مسؤولیتونه ایښي او د هغو په اړه ترې پوښتنه کېږي.

فعالیت:

فکر وکړئ چې کوم انسان مسؤولیت نه لري په نوبت سره یې نومونه واخلي.

د حدیث شریف گټې

د مسؤولیت د ارزښت له کبله رسول الله ﷺ دغه مسأله صحابه کرامو ته واوروله او امت ته یې د تلپاتې درس په توگه پرېښوده.

د حدیث په سر کې رسول الله ﷺ د عمومي مسؤولیت یادونه په اجمالي توگه کړې چې: (کلکم راع و مسؤل عن رعیتة) له هغه وروسته یې یو شمېر ډېر مهم مسؤولیتونه چې په ټولنه کې ډېره اغېزه لري په ټاکلې توگه په گوته کړي. امام او پاچا او د هغه مسؤولیتونه د کورنۍ دوه مهم مسؤولین پلار او مور یا خاوند او مېرمن او د هغوی مسؤولیتونه او

عمومي کارکوونکي او د هغوی مسؤولیتونه او د حدیث په پای کې یې د عمومي مسؤولیت ټینګار بیا تکرار کړی.

۱_ د امام او پاچا مسؤولیتونه

له امام څخه مطلب پاچا امیر او خلیفه دی. د خلیفه او امیر ځانګړي مسؤولیتونه دا دي: د دین إقامة، د شرعي احکامو پلي کول، په عدل او انصاف سره حکومت کول، د رعیت عامه ګټې او مصلحتونه خوندي کول، امن او امان ساتل، د ژوند د اسانتیاوو برابرول او د خپل رعیت په اړه د شفقت، مهربانۍ او خیر غوښتنې چلن.

۲_ د پلار مسؤولیتونه

د خپلې مېرمنې او اولاد نفقه، جامې او نور لګښت برابرول، د هغوی تعلیم او روغتیا ته پاملرنه، د هغوی عبادتي، اخلاقي کړو وړو او روزنې ته پاملرنه، په ځانګړې توګه د هغوی لمانځه، تلاوت، او دیني مطالعې ته پام او په عمومي توګه له هغوی سره د رحمت، شفقت او ښه او خواره سلوک چلن.

۳_ د مور مسؤولیتونه

مور په خپل وار د کور او اولادونو په اړه مسؤولیت لري. دا چې نارینه د ورځې زیاته برخه له کوره بهر په کارونو بوخت وي، د کور او اولادونو په اړه د مور مسؤولیت لا درنېږي.

د کور د ننه چارو ښه سنبالول، د اولادونو روزنه، د اخلاقي مفاسدو مخنیوی، د مېلمنو استقبال او د هغوی اکرام او درناوی، د خپل ځان، نجونو او هلکانو پت، عزت او اسلامي وقار او عفت ساتل او داسې نور.

ښځه او خاوند د کور په ډېرو مسؤولیتونو کې سره شریک دي. له دې امله ښايي د دواړو ترمنځ د خپلو مسؤولیتونو د اداء کولو په هکله سلا مشوره پوره او بشپړ تعاون موجود وي.

۴_ د خادم مسؤولیتونه

په همدې توګه خادمان، کارګران، مزدوران او په عمومي توګه یو له بل سره کار کوونکي د ښه خدمت، امانت، رښتینولۍ، متقابل احترام، خیر غوښتنې او خواخوږۍ

مسئولیتونه په غاړه لري، تر څو د ژوند عامې چارې د مینې، ورورولې او احترام په فضا کې روانې وي.

۵_ هیڅوک به رعیته او بې مسئولیته نشته

په مکلفو انسانانو کې د رعیت لرل او مسئولیت لرل یو نسبي امر دی. کیدای شي یو څوک په یو وخت کې خپل رعیت او مسئولیت هم ولري او د بل چا تر رعیت او مسئولیت لاندې هم وي، خو دا نشي کېدای چې یو څوک دې هېڅ ډول رعیت او مسئولیت ونه لري. آن تر دې چې که یو څوک یوازې هم ژوند کوي، نه بنځه، نه خاوند، نه اولاد، نه خادم او نه بل څوک ورسره وي، بیا هم دی د خپل ځان او د بدن د غړو او حواسو مسئولیت په غاړه لري. باید د هغو حفاظت او ساتنه وکړي. "إن لجسدک علیک حقا" بدن دې پر تا حق لري. په دې توګه چې د روغتیا او پاکوالي خیال یې باید وساتې، له عقیدې نیولې تر عباداتو او اخلاقو پورې شرعي او امر پرځای کړي او په منهیاتو او منکراتو کې یې ونه کاروي. د الله پاک او بنده گانو حقونه ورباندې پرځای کړي. له دې امله په یوازیتوب کې هم د رعیت څښتن دی، بدن، غړي او حواس یې رعیت دی او دی د هغو په هکله مسؤل دی.

فعالیت:

که څوک خپل مسئولیت ادا نه کړي په ټولنه یې بدې اغیزې څه دي؟ ځواب وویاست.

- ۱_ د حدیث راوي معرفي کړئ.
- ۲_ حدیث شریف ترجمه کړئ.
- ۳_ د راعي، مسؤل او رعیت معنا وویاست.
- ۴_ د امام او پادشاه مسئولیتونه کوم دي او ولې د پادشاه یادونه په ځانګړې توګه شوې؟

پورتني حديث په خپلو کتابچو کې وليکئ او په يادو يې زده کړئ.

اووه هلاکونکي کناهونه (۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤَبَّاتِ قَبِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكَ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

ابوهريره عبد الرحمن بن صخر الدوسي رضي الله عنه د خيبر د غزا په كال يې اسلام راوړ او د خيبر په غزا كې شريك شو، مديني ته يې هجرت كړې او دنبوي مسجد په صفة كې اوسيده. ځان يې د رسول الله صلى الله عليه وسلم صحبت ته وقف كړې وو، په همدې خاطر يې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه تر ټولو زيات احاديث روايت كړي دي. د عمر رضي الله تعالى عنه په خلافت كې د بحرین والي وو او په (۵۸) هجري كال د عقيق په سيمه كې د (۷۸) كالو په عمر وفات شو.

د ځينو كلماتو معنا

- ۱_ الْمُؤَبَّاتِ: د موبقة جمع ده، موبقة د اسم فاعل لفظ دی معنا يې ده: هلاکونکي، تباه کونکي.
- ۲_ التَّوَلَّى: د مصدر لفظ دی، شا اړول، مخ گرځول، تېښته کول.
- ۳_ الرَّحْفِ: په ناسته څښيدو او تگ ته وايي. دلته د دوو لښکرو نژدې کېدل او يوځای کېدل ترې مراد دی.
- ۴_ قَذْف: د مصدر لفظ دی ويشتلو او غورځولو ته وايي دلته ترې مراد په پاک لمنو ښځو پورې د زنا او بې حيايي تور تړلو ته وايي.
- ۵_ الْمُحْصَنَاتِ: د محصنة جمع ده، معنا يې ده: پاک لمنه او عفيفه ښځه.
- ۶_ الْغَافِلَاتِ: د غافلة جمع ده او غافلة د اسم فاعل صيغه ده معنا يې ده: ناخبره.

د حدیث ژباړه

له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: له اوو هلاکونکو څخه ځانونه وژغورئ! پوښتنه وشوه: ای د الله جل جلاله رسوله، هغه څه شی دي؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله پاک سره شریک نیول، کوچې کول، په ناحقه سره انسان وژل، د یتیم مال خوړل، سود او ربا خوړل، د غذا او جگړې له ډگر څخه تېښته او په مؤمنو او پاک لمنو ناخبرو ښځو پورې د زنا او بې حیايی تور تړل.

د حدیث حکمت

گناه که هر څه وي، له الله تعالی څخه سرغړونه او نافرمانی ده، ځکه خو گناه که وړه وي او که ستره بد عمل دی.

ځینې گناهونه نسبتاً واره وي او که کله هم له چا څخه صادر شي، نو د ورپسې نیکو عملونو له امله له منځه ځي، خو ځینې گناهونه دومره خطرناک او هلاکونکي وي چې څوک ترې په رښتیا توبه ونه باسي، نو په یقیني توگه انسان هلاکوي. په پورتنی مبارک حدیث کې ددغسې هلاکونکو گناهونو یادونه شوې ده.

فعالیت

په گروپي شکل د کبیره گناهونو نورې پنځه نمونې وواياست.

د حدیث شریف گټې

۱_ له الله جل جلاله سره شریک نیول ستر ظلم دی

له الله جل جلاله پاک سره د هغه په ذات، صفاتو او اسماءو کې بل څوک شریکول. له الله جل جلاله سره شریک نیول ستر ظلم دی. شرک د انسان ټول نیک عملونه له منځه وړي، الله تعالی هیڅکله شرک نه ښيي او نور گناهونه چې یې چاته خوښه شي ښيي یې. په قرآن کریم او احادیثو کې لاندې عملونه له الله پاک سره شرک گڼل شوي دي:

- له الله پرته پر مخلوق باندې لوړه او قسم کول، لکه: په زیارت قسم، د زوی یا پلار په سر قسم، په شرافت قسم، په وجدان قسم او داسې نور.

- کوچې او هغه دمونه او تعویذونه چې په کې شرکي الفاظ استعمال شوي وي.

- بد فالي نیول

- د ریا لپاره لمونځ، روژه او زکاة ورکول

○ په دې عقیده د کونجکو، هډوکو، ښکرونو او داسې نورو شيانو په غاړه کې اچول چې دا د نظر لگیدو اونورو آفاتو مخنیوی کوي.

۲_ د سحر حقیقت، دنیوي او اخروي زیانونه یې

د اسلام مبارک دین په اصلاح او خیر رسولو ټینګار کوي، په حقیقتونو ولاړ دین دی له هر قسمه وهمونو، خیالونو، او بې ځایه وپړېدلو څخه خلک منع کوي.

کوډې چې د وهمونو، خیالونو عقیدوي بې ثباتی، فتنو او فساد خپرولو، نورو ته د بدني، روحي، اجتماعي زیان رسولو څخه عبارت دي، زده کړه او نورو ته یې وربښودل حرام دي حتی په ځینو حالاتو کې انسان کفر ته پرې رسېږي. دا هغه ناوړه عمل دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله په قول د کوډگر سزا یواځې قتل دی.

په حدیث شریف کې راغلي: چا، چې فال وکوت او چا ته چې فال وکتل شو، چا چې غیب ویل کول او د چا لپاره چې غیب ویل کیدل، چا چې کوډې وکړي او د چا لپاره چې کوډې وشي، څوک چې غوټې اچوي او بندونه جوړوي، یا کاهن ته ورشي او د هغه خبره رښتیا وگڼي، نو پر محمد ﷺ باندي پر نازل شوي دین کافر شو.^(۱)

۳_ د یو انسان وژنه د ټول انسانیت وژل دي

انسان د الله تعالی مکرم مخلوق دی. د هغه سر، مال، پت او عزت ځانګړی حرمت لري چې ساتل یې فرض او ماتول یې حرام دي.

په اسلام کې د انسان وژل ډېر غټ جرم دی، د قرآنکریم په ګڼو آیتونو کې دغه جنایت منع شوی، د یو انسان قتل او وژنه یې د ټول انسانیت قتل او وژنه ګڼلې او د یو انسان ژغورل یې د ټول انسانیت ژغورل ګڼلې دي: **﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ**

فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...﴾ [المائدة: ۳۲]

ژباړه: چا چې یو انسان دویني له بدلې یا په ځمکه کې له فساد جوړولو پرته (په ناحقه) وواژه، داسې وگڼه چې هغه ټول انسانانې ووژل...

۴_ د سرطاني غړي له مینځه وړل

که چا څوک په ناحقه وواژه یا یې د چا عزت ولوټلو، یا یې په دین لوبې وکړي او مرتد شو او له هغو پولو واوښت چې هغه انسان او ټولني ته ګواښ دي نو بیا د دې انسان چاره د بدن د سرطاني غړي په څېر په کار ده چې له منځه یوړل شي او پرې شي ترڅو نور انسانان د ده له شر او ضرر څخه په امن شي.

۱ - رواه البزار فی مسنده. په دې صورتونو کې تر څو چې د شخص په عقیده کې خلل نه وي راغلی، په ستر کفر سره نه کافر پېږي، ځکه د اهل سنت او جماعت په نزد د یو چا ایمان په عملي ګناه سره نه نقض کېږي، نو دلته له کفر څخه عملي کفر مراد دی نه اعتقادي.

شريعت دغسې انسانان په گوته کړي او د وژلو حکم يې ورکړی. رسول الله ﷺ فرمايي: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِيٍّ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ إِلَّا بِأَخْدَى ثَلَاثِ الثِّيَبِ الزَّائِي وَالنَّفْسِ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكِ لِدِينِهِ الْمُفَارِقِ لِلْجَمَاعَةِ»^(۱) ژباړه: هغه مسلمان چې لاله الا الله محمد رسول الله کلمه وايي وينه تويول يې روا نه ده، خو په درې صورتونو کې: محصن زناکار، قاتل او يا مرتد چې اسلام پرېږدي او له مسلمانانو نه جلا شي.

۵_ گېډه له اور څخه ډکول

یتیم هغه مظلوم انسان دی چې خپل مهربان او زړه خوری پلار يې له لاسه ورکړی وي. د هر چا مرستې ته اړتیا لري په ځانگړې توگه چې د هغه د مال ساتنه او پالنه وکړي. الله پاک په قرآن کریم او د رسول الله ﷺ په احاديثو کې یتیم ته په پاملرنې او توجه باندې ټينگار کړی دی. الله پاک ددې گناه په هکله په قرآنکریم کې فرمايي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ [النساء: ۱۰]

ژباړه: «بیشکه هغوی چې په زور زیاتي سره د یتیمانو مالونه خوري، هغوی په خپلو گېډو کې اور اچوي او ژر دی چې د دوزخ اورته به ننوزي» د یتیمانو مال خوړل، ډیره بې همټي، ناخوانه عمل او غټه گناه ده، او له همدې امله اسلام پر ټولني باندې د یتیم په وړاندې مسؤولیتونه ایښي چې یو له هغو څخه د یتیم د مال ساتنه او پالنه او د هغه له ضائع کېدو، په هغه کې له خیانت او د هغه له خوړلو څخه په ټينگه ډډه کول دي.

۱_ حدیث شریف ترجمه کړئ؟

- ۲_ پورته کوم شيان دي چې په احاديثو کې شرک بلل شوي؟ نومونه يې واخلي.
- ۳_ د کوډو، فال لیدو، او غیر شرعي دموونو او تعویذونو ضررونه وښايست.
- ۴_ په کوم آیت کې د یوه بې گناه انسان وژنه د ټول انسانیت وژنه او د هغه ژوند ژغورل د ټول انسانیت ژوند ژغورل ښودل شوي دي؟
- ۵_ هغه ځایونه چې د یو مسلمان قتل په کې د شريعت له مخې جواز لري کوم دي؟ دلیل يې وښايست.

اووه هلاکونکي ګناهونه (۲)

..... وَأَكُلُ الرِّبَا وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ وَقَذَفُ الْمُحْصِنَاتِ الْعَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ.

۵- سود يا له الله ﷻ او پيغمبر ﷺ سره جگړه

سود (ربا) يو بل خطرناک رنځ دی چې نېغ په نېغه د ټولنې غريب او بې وزله خلک کړوي. په ټولنې کې انساني مفاهيم، لکه: زړه سوی، بښګڼه، خواخوږي، قرض حسنه او داسې نور له منځه وړي او پرځای يې بخل، زړه سخت توب، مصلحت غوښتنه او مادي توب خوروي. ځکه الله تعالی سود خوړل له غريبو او اړمنو سره دښمني نه، بلکې له الله تعالی او د هغه له پيغمبر سره دښمني او د جنگ او جگړې اعلان ګڼلی دی: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [البقرة: ۲۷۹]

ژباړه: نو که له دې کار(سود) څخه لاس نه اخلئ. بيا د الله ﷻ او د هغه د پيغمبر ﷺ جنگ ته تيار شئ.

سود خوړونکو ته الله تعالی تر ټولو بده سزا ټاکلې ده.

د خواشینی ځای دی چې نن سبا په نړۍ واله کچه سود ډېر پراخه شوی، نړۍ يې له يو خطرناک اقتصادي بحران سره مخامخ کړي او ورسره غبرګ يې د روحي او اخلاقي فساد په جال کې نښلولې ده.

فعاليت

په ډله ييزه توګه د سود بدي اغيزې جلا جلا بيان کړئ.

۶- د يوه تن تېښته لښکر ته ماته ورکوي

کافرانو، باطل پالو او مفسدینو سره د جهاد او مبارزې وروستی پړاو له هغوی سره مخامخ جگړې ته دانګل او د وسله والې جگړې پرېکړه ده. په داسې حساسو شېبو کې مقاومت فرض او تېښته لويه ګناه ده، ځکه د جگړې په ترڅ کې د يوه تن تېښته د جنگي مورال

په له منځه وړلو سره ډېر ځله يو ستر لښکر ته ماته ورکوي. په داسې حساس وخت کې تېښته يا هم ثبات او استقامت د جگړې پایلې بدلوي.

۷- پر پاک لمنو بنځو تور لگول

بنځې په اسلام کې ډېر لوړ مقام لري. په ځانگړې توگه د هغو وقار او پت په شريعت کې په پوره پاملرنې سره مطرح دی، کوبښن شوی خو د دوی عزت خوندي وساتل شي. د بنځو پر شخصیت ملنډې، توهين او تحقير، بې ارزښته گڼل او د نارينه وو د نفسي غوښتنو لپاره له هغوی څخه کار اخيستل ستره گناه گڼل شوې، چې په آخرت کې د عذاب لامل جوړېږي.

پر دې سربېره هغه چا ته په دنيا کې هم درنه سزا ټاکل شوې چې د بنځې او يا نارينه د شخصیت درناوی ونه کړي، د هغوی عزت او حيا ته په بده سترگه وگوري نو که چا کوم مسلمان سړي او يا مسلمانې بنځې ته د بد لمنې نسبت وکړ، په خپله دعوا به شاهدان راولي که شاهدان يې تېر نشو کړای محکمه به ورته د عامو خلکو په وړاندې د اتيا (۸۰) درو وهلو سزا ورکړي او شهادت او گواهي به يې د خلکو ترمنځ د تل لپاره بې اعتباره اعلان شي.

فعالیت

هغه کوم سورت دی چې په پاک لمنو بنځو د تور لگونکي لپاره پکې سزا ټاکل شوې ده؟

- ۱- په قرآن کریم او احاديثو کې ولې د يتيمانو پر پاملرنې ټينگار شوی دی؟
- ۲- کوم عمل له الله پاک او پېغمبر ﷺ سره جگړه بلل شوې دی؟
- ۳- په جهاد کې تېښته ولې هلاکونکې گناه ده؟
- ۴- په اسلامي شريعت کې پر پاک لمنې مسلمانې بنځې باندي د بد لمنې د تور لگولوڅه سزا ټاکل شوې ده؟

امر بالمعروف او نهی عن المنکر

(عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ). رواه الترمذي

د راوي پېژندنه

حديفة بن اليمان العباسي رضي الله عنه مشر صحابي وو. د خندق په غزا او له هغه وروسته نورو غزواتو کې شريک و، د خندق په غزا کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د کافرانو لښکر ته د احوال اخستو لپاره لېرلی وو. رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته د منافقانو د پېژندگلوۍ په شمول ډېر اسرار ويلي وو چې د صحابه وو په منځ کې په صاحب سر رسول الله يادیده. عمر فاروق رضي الله عنه به هغې جنازې ته نه ورته چې حديفة رضي الله عنه به پکې برخه نه اخیسته.

د ډيرو غزواتو په شمول د عراق په فتوحاتو کې شريک وو. د نهاوند په غزا کې يې گډون درلود، همدان، ری، او دینور د ده په مشرۍ کې فتحه شوي. د ارمنيال له غزا وروسته يې د مسلمانانو دريم خليفه عثمان رضي الله عنه ته د قرآن کریم د ترتيب مسأله مطرح کړه. زيات احاديث يې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه روايت کړي دي. د عمر رضي الله عنه په خلافت کې د مدائن والي ټاکل شوی او همالته د والي په توگه وو چې د هجرت په (۳۶) کال کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_ وَالَّذِي: (و) په دې ځای کې د قسم توری دی، (الذي) هغه څوک، هغه ذات (قسم دی په هغه ذات).

۲_ لَتَأْمُرُنَّ: هرو مرو (خامخا) به امر کوئ.

۳_ الْمَعْرُوفِ: يوه ډېره جامعه کلمه ده چې د خیر، ثواب او طاعت ټول کارونه پکې شاملېږي، لکه: ښيگڼه او نيکي چې عام خلک يې ښه گڼي او بد پرې نه وايي.

۴_ لَتَنْهَوُنَّ: هرومرو به نهی کوئ، (ايسارول به کوئ).

۵_ الْمُنْكَرِ: د معروف ضد دی: بدی او ورانی، چې عام خلک پرې بد وایي او ښه یې نه گڼي.

۶_ لَبُوشَكْنٌ: ډېر ژر، ډېر نژدې.

۷_ عِقَابًا: عذاب

۸_ تَدْعُونَهُ: له الله ﷻ څخه به دعاگانې غواړئ.

د حدیث ژباړه

له حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما سا د هغه په لاس کې ده چې تاسو به هرو مرو امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ او یا دا چې ډېر نژدې ده چې الله پاک در باندې له خپل لوري څخه عذاب راولېږي چې بیا به له هغه څخه دعاگانې غواړئ او قبلېږي به نه.

د حدیث حکمت

اسلامي دعوت یا امر بالمعروف او نهی عن المنکر د اسلام له خورا مهمو مبادي او ارزښتناکو فريضو څخه دي چې د اسلام د نورو احکامو قیام او بقاء ور پورې تړلې ده.

فعالیت

هر زده کوونکی دې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اغیز د اسلام د نورو ارکانو او احکامو د برپا کولو په هکله له ځان سره یاد داشت کړي او په نوبت سره دې نورو ته واوروي.

د حدیث شریف گټې

۱_ د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ارزښت

په هره ټولنه کې دوه ډوله وگړي ژوند کوي: نیکان خلک هغه چې د پاکو عقیدو نیکو خویونو، خیر غوښتونې او د غوره اخلاقو څښتنان وي. او بله ډله بدن هغه چې د ناوړه سلوک د بدو عاداتو، د شر او فساد خویونو خاوندان وي.

د بدو اعمالو له خاوندانو څخه هميشه په فردي او ټولنيز ژوند کې ناسمې مفکورې د اسلام او انسانيت ضد کړنې، پر نوروظلم، تيری او ډول ډول فسادونه صادرېږي. که چيرې نيکان او صالحه وگړي ددغسې اشخاصو مخنيوي ونه کړي او دوی حق طرف ته ونه هڅوي، نو د ټولنې هره برخه به د شر او فساد ډگر وگرځي او انساني ټولنه به په داسې ځنگل بدله شي چې د عدل، انصاف، د بنو او بدو تميز به پکې هيڅ نه وي. امر بالمعروف او نهی عن المنکر د اسلامي امت هغه سپيڅلی صفت دی چې له پيغمبرانو څخه زموږ امت ته په ميراث پاتې دی، دا هغه مهمه دنده ده چې د اسلامي ټولنې سلامتي او نيکمرغي ورپورې تړلې او د فساد د پراخېدو مخه ډب کوي.

۲_ خلک نيکيو ته رابلل

د حديث مفهوم د امر بالمعروف په هکله دا دی چې: تاسو به هر ورو مرو خلکو ته په نيکيو او بنيگنو امر کوئ. خلک به اسلامي عقيدې، اسلامي شريعت، اخلاقو، عزت، درنښت، حيا، احترام، محبت، وروړی، عدل، انصاف او د يوه الله ﷺ بنده گي ته رابلئ، چې د دنيا او آخرت سعادت پکښې نغښتی دی.

۳_ له بدو څخه خلک منع کول

په ټولنه کې خلک له خرابو افکارو، بدو اعمالو او ناوړه اخلاقو څخه منع کول او ايسارول د هر مسلمان فردي او ټولنيزه دنده ده. د اسلام د ستر پيغمبر ﷺ له خوا په يوه کار باندې په دغسې مؤکدو الفاظو سره امر او ټينگار کول د هغه کار فرضيت او لزوم افاده کوي، په همدې اساس د اسلام د دين غوښتنه دا ده چې اسلام ته بلنه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر د هر مسلمان ځانگړی او د ټول امت ټولنيز فرض دی، هغه هم په حکيماڼه لارو چارو چې منکر له منځه ولاړ شي او د منکر له منځه وړل د ستر منکر (جنگ، نفرت او فساد) لامل ونه گرځي.

۴_ د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د پرېښودو خطرونه او پايلې

امر بالمعروف او نهی عن المنکر هغه مهمه دنده ده چې په پرېښودلو يې رسول الله ﷺ د عذاب د نازلېدلو اخطار ورکړی. د دې معنا دا ده چې اسلامي دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر که کله هم په ټولنه کې پرېښودل کېږي، نو ځای يې د الله تعالی لخوا ځانگړی عذاب نيسي، سربېره پردې په جامعه کې ظلم، بې انصافي، د زړونو سختوالی او ډول ډول فسادونه زياتېږي او په پای کې ټولنه دهلاکت په درشل درېږي.

۵_ بيا به مو دعاء نه قبلېږي

که دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر ترک شي، نو ډېر ژر به الله تعالی له خپل لوري عذاب را نازل کړي، که کله د دعوت (امر بالمعروف او نهی عن المنکر) په پرېښودو سره عذاب راغی، نو بیا که تاسې الله تعالی ته خومره دعاگانې او زارې کوي، نو دعا به مو نه قبلېږي، ځکه مسلمانانو به د دعوت په پرېښودو دومره ستر جرم او غټه گناه کړې وي چې د دعا دقبلېدو ټولې لارې به یې په ځان تړلې وي.

فعالیت:

ایا له بدیوڅخه منع کول یوازې د علماوو دنده ده او که د ټولو مسلمانانو؟ زده کوونکي دې په خپل منځ کې پرې مباحثه وکړي.

۱_ لاندې کلمې معنا کړئ:

أ_ لَتَأْمُرُنَّ:

ب_ الْمَعْرُوفِ:

ج_ لَيُوشِكُنَّ:

۲_ د حدیث د راوي په هکله لنډه معلومات ورکړئ.

۳_ د حدیث ژباړه وویاست.

۴_ که د اسلامي دعوت فریضه ترک کړل شي، نو پایله به یې څه وي؟

په لگښت کې اقتصاد

عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : الْاِقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ ، وَالتَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ ، وَحُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ .

رواه الطبراني في المعجم الكبير

د ځينو کلماتو معنا

- ۱_ الْاِقْتِصَادُ: اقتصاد د (قصد) له کلمې څخه ده چې په چارو او ویناوو کې د افراط او تفريط ترمنځ وسط حد ته ویل کېږي، په لگښت او نفقه کې اقتصاد د اسراف او تقییر (ممسک توب) ترمنځ حد ته وايي.
- ۲_ الْمَعِيشَةُ: ژوند، روزگار.
- ۳_ التَّوَدُّدُ: مینه کول، محبت کول.

د حدیث ژباړه

له عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: اقتصاد (اعتدال په لگښت کې) نیم ژوند دی، او خلکو ته ځان گرانول او نژدې کول نیم عقل دی، او په ښه ډول پوښتنه کول نیم علم دی.

د حدیث شریف حکمت

مال له خپل ارزښت او اهمیت سره سره یو خطرناک شی دی، هغې لوڅې تورې ته ورته دی چې دواړه لوري یې تېره او غوڅوونکې وي، که انسان ورسره پوره پاملرنه او احتیاط ونکړي، نو ارومرو به خپل بدن پرې غوڅوي.

اسلام مال ته ځانگړې پاملرنه کړې، د هغه د گټلو او لگښت لپاره یې دقیق، جامع اصول او ضوابط ایښي دي. چې یو له دغو اصولو او ضوابطو څخه د اقتصاد (اعتدال) اصل او ضابطه ده چې تر ډیره حده په لگښت پورې اړه لري.

د اقتصاد اصطلاح او مفهوم د رسول الله ﷺ په گڼو احاديثو او د قرآن کریم په ډېرو آیتونو کې ذکر شوي چې مونږ او تاسو یې د بېلگې په توگه د پورتنی مبارک حدیث په ترڅ کې لولو.

د حدیث شریف گټې

۱_ د قیمتي مال زېرمه د اقتصاد اصل دی

مال په یو وخت کې هم د خیر او ښیگڼې غوره وسیله او هم د شر او بلی ناکاره وسیله ده. کور، اولاد او عیال، نفقه او لگښت چې د انساني ژوند ډېره برخه جوړوي، ډېر ځله انسان د مال په اړه بې احتیاطۍ ته اړ کړي چې په پای کې د بې وزلۍ او تنگلاسی له داسې جدي ستونزو سره مخ شي چې ژوند پرې تریخ او ورڅخه په تېښته شي، سترگې پټې کړي او په ټولو انساني پولو او ارزښتونو پښې واړوي، په غلا، چور او تالان لاس پورې کړي، په ټولنه کې فساد، بد امنی، اړ او دوړ رامنځته کړي. او یا هم د کار کولو همت بايلي، کچکول په غاړه کړي او د سوال لاسونه اوږده کړي او په ټولنه باندې یو دروند پیتی جوړ شي.

اسلام دغه ستونزه د یوه خراب او دردوونکي واقعیت په توگه درک کړې او د هغې د مخنیوي لپاره یې د اقتصاد اصل او قاعده ایښې ده.

پدې مبارک حدیث کې رسول الله ﷺ اقتصاد نیم ژوند گڼلی او بیا یې په ځانگړي تعبیر سره په لگښت کې اقتصاد د تنگلاسی او له هغو نه د راوړلو ستونزو د مخنیوي چاره ښودلې. پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: (مَاعَالَ مَنْ اَقْتَصَدَ). [احمد]

ژباړه: هیڅکله به فقیر او تنگلاسی نه شي هغه څوک چې په لگښت کې د اعتدال او میانه روی څخه کار اخلي.

له کومه ځایه چې په مالي چارو کې اقتصاد او اعتدال ډېره اغیزه او خورا مهم رول لري ټولې مالي چارې او مالي نظام د (اقتصاد) په نوم یاد شوی دی، نن سبا چې د اقتصاد اصطلاح کارول کېږي مقصد ترې ټولې مالي چارې او مالي نظام او سیستم دي.

۲_ اسراف چې د اقتصاد ضد، او د فقر لامل گرځي شرعا حرام دی

د اقتصاد ضد ته په شریعت کې (اسراف) وایي چې په لگښت کې د افراط، بي نظمي، بي هدفی، بي او بي پلانه مفاهیم په کې شامل دي.

د لگښت ډیره برخه خوراک او څښاک جوړوي، الله تعالی د خوراک او څښاک په اړه فرمایي: ﴿ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴾ [الأعراف: ۳۱]. خورئ او څښئ خو اسراف او له حده تېری مه کوئ.

په خوراک او څښاک کې اسراف او له حده تېرېدل چې څومره د بدن روغتیا ته تاوان اړوي، له هغه نه زیات یې مال ته اړوي او نن سبا چې څومره مالونه په خوراک او څښاک کې له اسراف نه په راولاړو ناروغیو او د هغو په علاج لگېږي له هیچا پټ ندي.

۳_ في سبيل الله انفاق کې هم اقتصاد

آن تر دې چې في سبيل الله انفاق، خیرات، صدقات، مرستې او عامه سخاوت مندي او داسې نور د خیر ښیگڼې لگښتونه هم باید د اقتصاد د تر قاعدې لاندې وي او د ثواب گټلو جذبه او ولوله باید انسان د اقتصاد پولو ماتولوته ونه هڅوي، الله تعالی فرمایي: ﴿ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعَدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴾ [الاسراء: ۲۹]

ژباړه: لاس تر غاړې تړلی بخیل مه اوسه او مه دومره په خلاص مټ لگښت کوه چې سبا تش لاس او د ټولو ملامت ناست یې!

نو چې کله الله پاک د خیر ښیگڼې لگښت کې د اقتصاد غوښتنه کوي، نو نور لگښتونه خو باید ارومرو د اقتصاد په اصل ولاړ وي.

۴_ د خلکو خوښي لاس ته راوړل لویه عقل مندي ده

که څوک د الله ﷻ د رضا په خاطر د انسانانو سره مرسته کوي، د هغوي درناوی کوي، او ورسره نیک چلن کوي، داسې انسان الله ﷻ ته خوښ وي، او څوک چې الله ﷻ ته خوښ وي الله ﷻ د هغه سره مینه د بندگانو په زېږونو کې هم اچوي د خلکو د خوښي له برکته تل انسان خوښ، هوسا، او په خپلو مقصدونو کې سرلوری وي. د الله ﷻ د بندگانو خوښي تر لاسه کول غټه کامیابي او لویه عقل مندي ده.

۵ _ گټوره پوښتنه علم زياتوي

پوهه او علم د زړونو پټې خزانې دي چې په گټورو پوښتنو رابرسېره کېږي، که چيرې له معلم څخه په ښه طريقه پوښتنه وشي ممکنه ده چې معلم د زړه له کومې په ځواب کې داسې معلومات وړاندې کړي چې حاصلولو ته يې ډېره زياته اړتيا وي.

۱_ لاندې کلمې معنا کړئ:

۱_ الاَقْتِصَادُ:

ب_ الْمَعِيشَةُ:

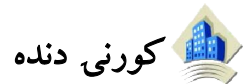
ج_ التَّوَدُّدُ:

۲_ مال ولې دومره ارزښت لري؟

۳_ د اقتصاد لغوي او اصطلاحي معنا څه ده؟

۴_ حديث ترجمه کړئ!

۵_ اسراف ولې حرام دی؟ د هغه روغتيايي او مالي ضررونه بيان کړئ!

زمونږ په ټولنه کې هغه دودونه او رواجونه په گوته کړي چې د اقتصاد په خلاف پر حرام اسراف روان دي، او د هغو د مخنيوي په لارو چارو باندې غور او فکر وکړئ، او د مخنيوي په باره کې يې لنډه مقاله وليکئ.

د الله ﷺ کتاب او د پیغمبر ﷺ سنت

عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا
مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ. [موطأ مالك]

د راوي پېژندنه

مالک بن انس بن مالک الأصبحي الحمیری د دار الهجرة (مدینې منورې) امام او د اهل سنت له څلورو مشهورو مذهبونو څخه د مالکي مذهب امام دی. په ۹۳ هجري کال په مدینه منوره کې زېږېدلی. پر دین کلک ولاړ وو. له امیرانو او باچاهانو څخه لرې اوسیده، آن تردې چې د واکمنانو له خوا رېږول شوی هم دی.

عباسي خليفه هارون الرشيد ترې وغوښتل چې دربار ته ورشي او ده ته سبق ووايي، خو امام مالک انکار وکړ او ويي ويل چې: علم ته خلک ورځي، علم خلکو پسې نه ورځي! هارون الرشيد يې کورته ورغی او د درس په مجلس کې يې ديوال ته تکیه وکړه، امام مالک وويل: دعلم درناوی د رسول الله ﷺ درناوی دی، نو تکیه يې پرېښوده او د امام په وړاندې کښیناست. د خليفه منصور عباسي په غوښتنه يې د احاديثو مشهور کتاب موطأ وليکه. په همدې توگه: الوعظ، المسائل، الرد على القدرية، النجوم او تفسير غريب القرآن د نوموړي له ليکنو څخه دي. امام مالک بن انس په ۱۷۹ هـ. ق کال په مدینه منوره کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_ تَرَكْتُ: له ترك څخه اخستل شوی: پرېښودل، ترك كول.

۲_ أَمْرَيْنِ: د (امر) تشبیه ده: چاره، کار.

۳_ لَنْ تَضِلُّوا: هېڅکله به بې لارې نه شئ.

۴_ مَا تَمَسَّكْتُمْ: څو پورې مو چې منگولې پرې لگولې وي.

د حديث شريف ژباړه

امام مالک رحمه الله تعالى ته دا حديث رسيدلی چې پیغمبر ﷺ فرمایلي دي: په تاسو کې مې دوه شيان پرېښي دي، څو پورې مو چې پر هغو منگولې ښځې کړې وي هېڅکله به بې لارې نه شئ: د الله ﷺ کتاب او زما سنت.

د حدیث حکمت

قرآن د الله پاک وروستی کتاب دی چې د انسانیت د هدایت او لارښوونې لپاره یې نازل کړی، خو انسانان له تیارو څخه رڼا ته راوباسي او د ژوند په سمه لاره یې روان کړي. ترڅو چې انسانان پر قرآن کلک ولاړ وي، هیڅکله به یې لارې نه شي.

د حدیث شریف گڼې

۱_ قرآن کریم د اسماني کتابونو ناسخ

رسول الله ﷺ امت ته د اسلام دوه اصلي سرچینې په گوته کړي خو د هغو په رڼا کې خپل ژوند تېر کړي. لومړی د الله کتاب (قرآن) او دوهم خپل سنت (حدیث او سیرت).

قرآن کریم د اسلامي شریعت د تحلیل او تحریم لومړنۍ مرجع ده. قرآن د ژوند ټولې چارې د اصولو او بنسټونو په توګه اجمالاً بیان کړې دي: ﴿...مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ [الانعام: ۳۸]

ژباړه: موږ په قرآن کې د هیڅ شي کمی نه دی کړی (د اړتیا وړ شیان مو ټول ذکر کړي دي). الله تعالی خپل رسول محمد ﷺ ته دنده سپارلې خو دغه اصولي لارښوونې په تفصیل سره د ژوندانه په ټولو جزئیاتو کې پلې کړي. د دغو اصولو پر بنسټ یوه ټولنه جوړه کړي او نړیوالو ته دغه الهي لارښوونې یوازې په نظري توګه نه، بلکې په عملي توګه وړاندې کړي. الله تعالی د پیغمبر ﷺ دغه حیثیت داسې بیانوي: ﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [النمل: ۴۴]

ژباړه: موږ تاته ذکر (قرآن) نازل کړ خو خلکو ته نازل شوی کتاب شرح او توضیح کړې او ښایي دوی پکې غور او فکر وکړي.

جابر ﷺ وايي یوځل عمر بن الخطاب ﷺ په داسې حال کې چې د تورات یوه نسخه یې په لاس کې وه، راغی او ویې ویل: ای د الله ﷻ رسوله، دا د تورات یوه نسخه ده. رسول الله ﷺ څه ونه ویل. عمر رضی الله عنه د هغه په لوستو پیل وکړ. د پیغمبر ﷺ پر مخ د غوسې او د خفګان نښې راغلې. په دې کې ابوبکر ﷺ پر عمر ﷺ غبر وکړ چې موږ دې در باندې بوره شه عمره د پیغمبر مخ ته نه ګورې؟ کله چې عمر ﷺ د پیغمبر ﷺ مخ ته وکتل، نو ژر یې وویل: د الله پاک او د هغه د پیغمبر له غوسې څخه پناه غواړم. د الله پاک په ربوبیت، د اسلام په دین او د محمد ﷺ په نبوت خوښ او قانع یو. رسول الله ﷺ وفرمایل:

زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما ساه يې په واک کې ده، که موسى ډرته راڅرگند شي او تاسو هغه پسې لاړ شئ او ما پرېردئ نو د حق له لارې څخه به بې لارې شئ، او که موسى ډرندئ وای او زما پېغمبري يې موندلې وای نو زما تابعداري به يې کوله. [سنن الدارمی]

۲_ د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنت (حدیث اوسیرت)، د قرآن تر ټولو ښه شرحه د پېغمبر سنت د قرآن کریم تر ټولو ښه شرح او تفسیر دی. د هغه سیرت او د صحابه وو ټولنیز ژوند د قرآن کریم عملي او تطبیقي اړخ دی. له رسول الله ﷺ څخه چې کومه خبره ثابته شوې ده، هغه په حقیقت کې د وحې یوه برخه ده،

الله پاک فرمایي: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ [النجم: ۳-۴]

ترجمه: پېغمبر له ځانه نه غږېږي، هغه خو ورلېږل شوې وحې ده. نو په څه شي چې امر کوي باید پلي کړي شي او له څه شي چې منع کوي باید اجتناب ترې وشي، الله پاک فرمایي: ﴿..وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...﴾ [الحشر: ۷]

ژباړه: کوم دستور چې پېغمبر درکوي، عمل پرې وکړئ او له څه شي مو چې منع کوي ځان ترې وژغورئ. په سنتو باندې منگولې لگول له ضلالت او بې لارې توب څخه د ژغورل کېدو او نجات یوازنی لاره ده.

۳_ د رسول الله ﷺ سنت یا دویمه وحې

له قرآن نه وروسته سنت د اسلامي شریعت د تحلیل او تحریم دویمه مرجع ده. په دې توگه له سنتو څخه د الهي وحې د یوې برخې په توگه هیڅکله استغنا نشي راتلای او د قرآن په شرح او شرعي احکامو باندې په پوهیدلو کې له پامه نشي غورځېدلای. رسول الله ﷺ په یو مبارک حدیث کې چې مقدم ﷺ ترې روایت کړی فرمایي: خبر اوسئ! ماته قرآن او د هغه په څیر نور څه (سنت) راکړل شوي دي.^(۱)

په بل روایت کې راځي: داسې څوك ونه مومم چې ډډه يې وهلې وي او زما كوم امر يا نهی ورته ورسېږي او دی ووايي چې زه دا نه پېژنم، هغه څه منم چې په قرآن کې مې موندلي. (۱)

د حديثو او فقهې کتابونه په هغو مسائلو ډک دي چې په قرآن کې نشته، خو په حديثو کې حلال يا حرام گڼل شوي دي.

۴_ د لارې مثال

د صحابه وو ټولنيز ژوند، په ځانگړې توگه د راشده خلافت دوره، د قرآن کریم د مقاصدو پر اساس جوړ او د بشري ژوند غوره بڼه ده. ځکه خو رسول الله ﷺ په يوه مبارک حديث کې امت ته پر هغې باندې د کلک درېدو ټينگار کوي او وايي: زما سنت او له مانه وروسته زما د راشدينو او مهديونو خليفه گانو سنت کلک کړی. (۲)

د راشده خلافت د دورې ټولنيزه تگلاره زموږ لپاره د فکري او عقيدوي خط چراغونه دي چې د ژوندانه په اوږدو لارو کې خپله لاره پرې رڼا کوو.

۱_ پورتنی حديث شريف وژباړئ.

۲_ دحديث راوي څوك دی؟ معرفي يې كړئ.

۳_ لاندې كلمات معنا كړئ:

• تَرَكْتُ:

• أَمْرَيْنِ:

• لَنْ تَضَلُّوا:

• مَا تَمَسَّكْتُمْ:

۴_ (نبوي سنت او سيرت د قرآن کریم بڼه شرحه ده) دا مطلب واضح کړئ.

پورتنی حديث شريف له معنا سره په يادو زده كړئ.

۱ - معرفة السنن والآثار للبيهقي

۲ - مشکل الآثار للطحاوي

دوه ويشتم لوست

په جهاد کې د بنحو ونډه

عَنْ الرَّبِيعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ كُنَّا نَعْرُؤُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْسَقِيَ الْقَوْمُ
وَأَخَذْنَاهُمْ وَنَرَدُّ الْجُرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ. [صحيح البخاري]

د راوي پېژندنه

ربيع بنت معوذ بن عفراء رضي الله عنهما، د انصارو د بني نجار له قبيلي څخه وه، ربيع بي بي په بيعة الرضوان کې حاضرې او له رسول الله ﷺ سره يې په ځينو غزواتو کې گډون درلود. نوموړې له يوې خوا زاهدې، عابده او د خدای ﷻ د لارې مجاهدې وه، له بلې خوا د علم او فضيلت خاوندې هم وه. له دې بي بي څخه ټول يويشت (۲۱) احاديث روايت شوي دي. ډېر عمر ژوندی وه. په پای کې د عبدالملک بن مروان په خلافت کې د هجرت په څه د پاسه اويام کال کې وفات شوه.

د ځينو کلماتو معنا

- ۱_ کُنَّا: موږ وو.
- ۲_ نَعْرُؤُ: غزا مو کوله، جهاد مو کاوه.
- ۳_ انْسَقِيَ: اوبه مو ور رسولې، اوبه مو ور کولې.
- ۴_ نَرَدُّ: وړل مو، لېږدول مو.
- ۵_ الْجُرْحَى: ټپيان، زخميان.
- ۶_ الْقَتْلَى: قتل کړای شوي، وژل شوي.

د حديث ژباړه

له ربيع رضي الله عنها څخه روايت دی چې وايي: موږ به له پيغمبر ﷺ سره يو ځای غزا کوله، په جهاد کې به ورسره شريک وو. مجاهدينو ته به مو اوبه رسولې، نور خدمتونه مو ورته تر سره کول او د هغوی ټپيان او شهيدان به مو مدينې منورې ته انتقالول.

د حديث حكمت

د خير ښيگڼې خپرېدو، د عدالت او انصاف تامين، له انسان څخه د انسان آزادي، له مستكبرينو څخه د مستضعفينو بوډاگانو، ښځو او ماشومانو د ژغورلو، د انساني كرامت او ارزښتونو د خوندي ساتلو او د الله ﷻ د كلمې او دين د لوړوالي په خاطر سپيڅلي او مقدس جهاد، له يوې خوا شرعي فريضة او مكلفيت دى او له بلې خوا د هر مؤمن او مسلمان وگړي د ژوندانه تر ټولو لوړه هيله او ستر وياړ دى. ښځه د نورو مسؤوليتونو، حقوقو او وياړ په څېر په دغې مقدسې فريضې او سپيڅلې دندې كې د خپل بدني ځواك په اندازه له نارينه وو سره سمه او برابره ونډه لري.

د حديث شريف گڼې

۱_ د اسلام په لاره كې د وسله وال جهاد ارزښت

وسله وال جهاد د اسلام د سپيڅلي دين د خپرولو او ورڅخه د دفاع غوره لاره ده. د الله ﷻ په لاره كې جهاد هغه غوره عبادت دى چې بل هېڅ ډول عبادت ورسره نه برابري. د الله ﷻ په لاره كې يوساعت تگ د سهار له خوا او بيا بېرته راستنيدل د ورځې په اخره برخه كې له دنيا او هغه څه چې په دنيا كې دي ورڅخه غوره دي.^(۱) په اسلام كې جهاد تر ټولو د لوړ مقام او تر ټولو ښو كارونو غوره كار دى، الله تعالى د دې لپاره روا كړى تر څو د توحيد كلمه لوړه او د الله تعالى د دين برم زيات شي. ډېر زيات شمېر آياتونه او احاديث د جهاد د فضيلت په اړه راغلي. الله تعالى فرمايي: ﴿وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ [النساء: ۷۴] ژباړه: او څوك چې د الله ﷻ په لار كې وځنگېري او ووژل شي يا برلاسى شي هغه ته به موږ هر وروستو ثواب ور په برخه كړو.

فرمايي: ﴿وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ [النساء: ۹۵]

ژباړه: او الله تعالى مجاهدين په ناستو خلكو په ستر اجر سره غوره گرځولي دي. د اسلام ستر لارښود، رسول الله ﷺ د جهاد په اړه داسې فرمايي: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ بآيَاتِ اللَّهِ لَا يَفْتَنُ مِنْ صِيَامٍ وَلَا صَلَاةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى»^(۲)

۱ - مسلم

۲ - صحيح مسلم.

ژباړه: د الله تعالی په لار کې د مجاهد مثال د هغه روژه نیوونکي په خبر دی چې ټوله شپه لمونځ کوي او د الله تعالی په آیاتونو باندې دعاء کوونکی وي، نه له خپلې روژې ستړی کېږي او نه له خپل لمانځه څخه ستړی کېږي تر هغه وخته چې دغه د الله تعالی د لارې مجاهد بېرته خپل کور ته را ستون شي.

د الله تعالی په لار کې وتل او ستونزې گالل لوی اجر او ثواب لري. رسول الله ﷺ فرمایلي دي: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيمَانٌ بِي وَتَصَدِيقٌ بِرَسُولِي فَهُوَ عَلَى ضَامِنٍ أَنْ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ أَرْجَعَهُ إِلَى بَيْتِهِ الَّذِي خَرَجَ مِنْهُ نَائِلًا مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ».**^(۱)

ژباړه: څوک چې د مجاهد په توگه د الله ﷻ په لار کې له کوره ووځي، الله ﷻ (د مهربانۍ له مخې) فرمایي: چې کله یې دا وتل پر ما د ایمان او زما د رسول ﷺ د تصدیق پر بنا وي، نو زه یې ضامن یم چې هغه جنت ته داخل کړم او یا یې بېرته خپل کور ته په داسې شان ورستون کړم چې ثواب او غنیمت ور په برخه وي. د یادونې وړ ده چې د جهاد د مشروعیت لپاره د ځانگړو حالاتو او شرایطو تحقق ضروري دی.

۲ - په وسله وال جهاد کې د بنځو ونډه

له رسول الله ﷺ سره په غزاگانو کې، لکه د سرو په خبر بنځو هم پوره ونډه اخیستې ده دا په دې معنا چې بنځې هم له نارینه وو سره په ټولو عبادتونو، ویاړونو او افتخاراتو کې سمې شریکې دي. له دې کبله ویلی شو، بنځې حق لري چې د مسلمانانو له امیر څخه د اجازې تر لاسه کولو د حق د لارې د سپیڅلي جهاد ویاړ تر لاسه کړي.

اسلامي شریعت د خپلې عامې مهربانۍ هغه ځانگړي سهولت له مخې، چې له بنځو سره یې په هر څه کې په پام کې نیولی، بنځې یې جگړې ته له حاضریدو څخه معاف کړې دي. دغه معافي یوازې یوه استثناء لري چې کله د مسلمانانو مشر د اړتیا له مخې فوق العاده حالت کې نفیر عام (جهاد ته عمومي وتل) اعلان کړي، بیا به بنځه هم د میره له اجازې پرته د جهاد ډگر ته وځي. په عامو او عادي جهادونو کې بنځه مکلفه نه ده چې د جهاد ډگر ته ولاړه شي. له دې سره سره بنځې حق لري چې د جهاد په ویاړونو کې د

۱ - سنن کبری، بیهقی

شريكېدو په خاطر د مسلمانانو د مشر او خپل سرپرست په اجازه له مجاهدينو سره ووځي او هلته د دوی له ښځينه طبيعت سره مناسب يو شمېر خدمتونه تر سره کړي.

حقيقت دا دی چې د اسلامي دعوت له پيل څخه نيولې د دعوت په ټولو پړاوونو کې ښځې په ټولو وياړونو کې له نارينه وو سره يو شان شريكې دي. الله الحمد په ټول اسلامي تاريخ کې يوه پيښه هم داسې نشته چې هلته ښځو د محروميت او کموالي احساس کړی وي او يا هم نارينه وو ځان پرې لوړ او پورته گڼلی وي، بلکې ددې په خلاف ښځې تل د نارينه وو له خوا له ځانگړي قدر، احترام او درناوي څخه برخمنې وې.

د اسلامي تاريخ په اوږدو کې د نارينه اتلانو په کتار کې خديجه، سميه، اسماء، ام سليم، ام عطيه، ام حرام، خوله، عائشه، فاطمه، زينب رضي الله عنه او داسې نورې په زرگونو اتلانې دي چې يادونه يې په زرينو کربنو کې پاتې دي.

ام عماره نسيبه رضي الله عنها يوه له هغو اتلو بيبيانو څخه ده چې د اُحد په تاريخي غزا کې يې له پېغمبر څخه په سخت وخت په دفاع کې د ميرانې او سربښندنې بېلگه وړاندې کړې او د تل لپاره به تاريخ ور باندې وياړي.

حفصه رضي الله عنها له ام عطېې رضي الله عنها څخه روايت کړی چې هغې ويل: زه له پېغمبر ﷺ سره په اوو (۷) غزاگانو کې شريکه وم، زه د جگړې پر وخت له بارونو او سامانونو سره پاتې شوم. مجاهدينو ته به مې ډوډۍ برابروله او د هغوی د ټپيانو درملنه مې کوله.

انس ﷺ وايي: ام سليم رضي الله عنها (دده مور) چې ژوندۍ وه نو تل به له يوې ډلې انصارو ښځو سره له رسول الله ﷺ سره په غزا کې ملگري وه.

حشر له خپلې پلرنۍ نيا څخه نقلوي چې هغې رضي الله عنها ويل: زه له شپږو تنو نورو ښځو سره د خيبر غزا کې له پېغمبر ﷺ سره ووتم. څه وخت چې پېغمبر ﷺ پوه شو ښځې هم ورسره غزا ته راغلي، نو مور پسې يې څوک را ولېږه او ويې غوښتو! مور د پېغمبر ﷺ خدمت ته حاضرې شوو، نو د پېغمبر ﷺ په څېره کې د قهر او غوسې نښې وې. مور ته يې وويل: تاسو د څه لپاره او د چا په اجازه راغلي يئ؟ مونږ ورته وويل: يا رسول الله! مور تاسره راووتو، مجاهدينو ته به غشي ورکوو او به ورکوو، د ټپيانو درملنه به کوو. پدې توگه به د الله ﷻ د لارې په جهاد کې خپله مرسته او کمک کوو. رسول الله ﷺ راته وويل: پورته شی او خپلو څپمو ته ولاړې شی. هغه وايي: بيا کله چې الله تعالی خيبر فتح کړ، نو رسول الله ﷺ له

غنیمت څخه مور ته د نارینه مجاهدینو سره سمې برابرې برخې راکړې. حشر صاحب وايي،
ما ترې پوښتنه وکړه چې څه شی په برخه کې در ورسېدل؟ هغې وویل: مېوې.^(۱)

فعالیت

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د هغو مجاهدو ښځو نومونه واخلي چې په خپلو تورو او
همت یې په جهادي معرکو کې حماسې زېږولې دي.

۳- د جگړې پر مهال د ښځو رول

ښځې په جهاد کې عموماً په وروستیو لیکو کې په لوژستیکي او روغتیايي چارو کې،
لکه: د ټپیانو درملنه او د شهیدانو په انتقال او لېږدونه، پخلي او اوبو رسولو کې له
مجاهدینو سره مرسته کوي.

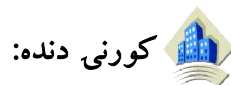
په وسله وال جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلو شرط دا دی چې په عملي جگړه کې به
برخه نه اخلي، ابرو به یې له خطر څخه مصؤونه وي، پرده به مراعاتوي، او له سپرو سره
به اختلاط نه کوي که چېرې پورتنیو شرطونو تحقق نه مونده، نو بیا ښځو ته په وسله وال
جهاد کې ونډه اخیستل جواز نه لري.

۱- د حدیث ژباړه وواياست.

۲- د جگړې په مهال د ښځو رول څه دی؟

۳- په مسلحانه جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلو شرطونه وواياست.

له معتبر سیرت کتاب څخه د أحد په غزا کې د نسیبې رضي الله عنها دريځونه او مواقف
ولولئ او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.

رښتينولي

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا» . [صحيح مسلم]

د راوي پېژندنه

د دغه جليل القدر صحابي نوم عبدالله د پلار نوم يې مسعود او د بنو هذيل قبيلې ته منسوب دى. شپږم شخص وو چې د اسلام په مبارک دين مشرف شو. دوه ځله يې حبشې ته هجرت کړې دى دريم ځل يې له حبشې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړ. له رسول الله ﷺ سره به تل يو ځاى او ملگرى وو. له دې امله د اصحابو ترمنځ په صاحب العصا، صاحب الوسادة او صاحب المطهرة^(۱) مشهور وو. تل به يې په ډېره خوږه لهجه د قرآن کریم تلاوت کاوه، د علم او پوهې سمندر وو، د علمي مقام تر څنگ د حق د سنگر يو غښتلى مجاهد هم وو. په بدر، احد، خندق او نورو ټولو غزاگانو کې يې برخه اخيستې ده، د هجرت په دوه دېرشم (۳۲) کال د حضرت عثمان رضی الله عنه له شهادت څخه وروسته يې له نيمگړې نړۍ څخه رحلت وکړ.

د ځينو کلمو معنا:

- ۱- عَلَيكُمْ بِالصِّدْقِ: پر تاسو رښتيا ويل لازم دي
- ۲- يَهْدِي: لارښوونه کوي
- ۳- الْبِرِّ: هر ډول بڼې او غوره کړنې او خصلتونه
- ۴- مَا يَزَالُ الرَّجُلُ: سړى تل او هميشه
- ۵- يَتَحَرَّى الصِّدْقَ: کوښښ او هڅه کوي د رښتيا ويلو
- ۶- يُكْتَبُ: وليکل شي

۱- يعنې رسول اکرم ﷺ ته به يې امسا په لاس کې ورکوله، نکه او بالنت به يې ورته ايښود او د اوداسه اوبه به يې ورکولې.

۶- وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ: او له درواغ ویلو خخه خانونه وساتئ
۷- الْفُجُورِ: هرډول ناروا، ناوړه کار او خوی

د حدیث ژباړه

له عبد الله بن مسعود رضی الله عنه خخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلي دي: پر تاسو رښتیا ویل لازم دي، ځکه چې رښتیا انسان ته د نیکیو لارښوونه کوي او نیکی انسان ته د جنت لارښوونه کوي. بیشکه انسان، چې تل رښتیا وایي او د رښتیا ویلو هڅه کوي، نو د الله جل جلاله په نزد به رښتینی ولیکل شي او له درواغو ویلو خخه خانونه وژغورئ، ځکه چې درواغ ویل سړي ته د نارواوو په لور لارښوونه کوي او ناروا د دوزخ په لور لارښوونه کوي. ځینې وخت سړی تل درواغ وایي او د درواغو ویلو هڅه کوي، نو له دې امله د الله جل جلاله په نزد درواغجن ولیکل شي.

د حدیث حکمت

د ټولو فضایلو، غوره کړنو او خویونو بنسټ رښتیا ویل دي. رښتیا ویل د ټولنیز اخلاقي نظام سرچینه ده او د ټولنې په وگړو کې یو په بل اعتماد راتوکوي. په درواغ ویلو سره په انساني ټولنه کې د بې باورۍ فضاء رامنځ ته کېږي چې دا کار د ټولنې د هر ډول فساد لامل گرځي. له دې امله پېغمبر صلی الله علیه و آله پر انسانانو رښتیا ویل لازم کړي او له درواغو خخه یې منع کړي دي.

د حدیث شریف گټې

۱- د رښتیا وو حقیقت

رښتیا د حقایقو سره مطابقت ته ویل کېږي او مختلف ډولونه لري، لومړی یې په وینا کې رښتیا ویل دي، او هغه داسې چې وینا له هغه څه سره چې اخبار ورڅخه کېږي مطابقت ولري.

بل د نیت او ارادې رښتینولي ده چې د دې ډول رښتینولي ځای زړه ده، نو پر مسلمان لازم دي چې خپل زړه تل رښتینی او د هر ډول ریا، بدگمانیو، او ناوړه نیتونو خخه پاک وساتي.

بل په کړنو کې رښتینولي: انسان به مشروع چارې ترسره کوي، چې د عقیدې او وینا سره یې مطابقت ولري، او هغه کارونه چې د عقیدې او شعار په خلاف وي دروغ گڼل کېږي.

۲- د رښتيا ويلو کوښښ

انسان بايد د ژوند په ټولو حالاتو کې تل رښتني واوسي او هڅه وکړي چې رښتینولي د ځان عادت وگرځوي، تر څو الله جل جلاله ورڅخه خوښ شي او هم يې نوم د صدیقینو په ډله کې وليکي او جنت ته يې داخل کړي.

۳- د رښتيا ويلو گټې

- رښتيا ويل ډېرې دنيوي او اخروي گټې لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي
- رښتيا ويل انسان د نيکيو لور ته وړي او له هر ډول بديو څخه يې ژغوري.
  - رښتيا ويل زړه ته ډاډېنه او آرامي وربښي.
  - رښتيا ويل مؤمن له منافق څخه جلا کوي.
  - رښتيا ويل په دنيا او آخرت کې انسان ته نجات ورکوي.
  - رښتيا ويل د الله جل جلاله د خوښۍ لامل گرځي.
  - رښتيا ويل جنت ته د داخليدو لويه ذريعه ده.
  - رښتيا ويل انسان ته د خير او برکت دروازې پرانيزي، او رزق يې پراخوي.

۴- د درواغو حقيقت

درواغ د رښتيا ضد او د حقيقت پر خلاف د معلوماتو وړاندې کولو ته ويل کېږي. درواغ لکه څرنګه، چې په ژبه وړاندې کېږي، همدا راز د کړنې، نيت او ارادې له لارې هم تر سره کېدای شي. لکه يو څوک د بدکار د انجامولو اراده ولري او په ژبه د هغې پر خلاف وينا وړاندې کړي، په دې صورت کې ده خپل عمل او اراده پر ژبه دروغجنه وړاندې کړه.

۵- درواغ ويل لويه گناه ده

درواغ ويل داسې عمل دی چې د اسلام د سپېڅلي دين څخه سربرېره په ټولومذهبونو او اديانو کې يوه ناوړه پدیده گڼل شوې ده. د اسلام مبارک دين د درواغو ټول ډولونه حرام کړي دي او درواغجن انسان ته يې درنده سزا ټاکلې ده نولازمه ده چې د هر ډول درواغو څخه ځانونه وژغورو، څوک چې درواغ وايي او يا د درواغ ويلو هڅه کوي

الله ﷻ يې بد گڼي په درواغ ويلو د بنده خوی گرځي او د الله جل جلاله په نزد د درواغجنو په ډله کې شمېرل کيږي.

۶- د درواغو بدې اغيزې

- درواغ ويل ډيرې بدې پايلې لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي
- درواغ ويل د ټولو بديو اصلي عامل او د منافقت يوه برخه ده.
  - درواغ ويل د نورو حقوق له منځه وړي.
  - درواغ د انسان شخصيت بې ارزښته کوي.
  - درواغ په ټولنه کې بې اعتمادی رامنځ ته کوي او د باور ټغر ټولوي.
  - درواغ د بلې هرې گناه تکيه گاه ده.
  - د درواغو له کبله انسان د جهنم کندی ته لوېږي.

۱- لاندې کلمې معنا کړئ:

الْبِرِّ:

مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:

يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:

يُكْتَبُ:

۲- د حديث ژباړه وواياست.

۳- رښتيا ويل څه گټې لري؟

۴- دروغ څه بدې پايلې لري؟

د مجلس آداب

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرَ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا. [صحيح البخاري]

د ځينو عبارتونو معنا

- ۱- أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ: چې يو څوک د ناستې له ځای څخه پاڅول شي.
- ۲- وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ: او بل څوک په هغه ځای کې کښېښي.
- ۳- وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا: مگر په خپلو منځو کې پراخي راولئ.
- ۴- وَتَوَسَّعُوا: او د ځای پراخي راولئ.

د حديث ژباړه

له حضرت عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، پېغمبر صلی الله عليه وسلم له دې څخه منعه کړې ده چې يو څوک له خپل ځای څخه پاڅول شي او بيا پر ځای يې بل څوک کښېښي، بلکې په خپلو منځو کې فاصله راولئ او خپل مجلسونه پراخه کړئ.

د حديث حکمت

د اسلام مقدس دين د ژوند هر اړخيز نظام وړاندې کړی. ستر او واړه ټول موضوعات يې پوښلي، آن د مجلس د آدابو وړه برخه يې هم پټه پرېښې نه ده، بلکې د هغې لپاره يې هم لارښوونې بيان کړې، په اسلام کې ټولو انسانانو ته د احترام په نظر کتل کېږي، ټول مساوي حقوق لري، هر راز توپيرونه ردوي، يوازې تقوا د توپير او لوړتيا معيار دی. له دې کبله امر شوی چې څوک له خپل ځای څخه اوچت نه کړای شي او ناست خلک يا حلقه سره پراخه کړي او يا سره نژدې شي او نويو راغلو خلکو ته ځای ورکړي، خو ټول مسلمانان په مجالسو کې با وقاره وساتل شي. هيڅوک د کمې احساس ونه کړي او له دې سره سره څوک د مجلس له گټو څخه هم بې برخې نه شي او په مجلس کې ځای ورکړ شي.

فعالیت

زده کوونکي دې د بنوونکي په مرسته د مجلس نور آداب ووايي.

د حدیث شریف گټې

۱- د مجالسو ډولونه

انسان دې ته اړ دی چې له نورو سره ناسته ولاړه ولري، په مجالسو کې برخه واخلي. مجالس به له لاندې ډولونو څخه خالي نه وي

ا- نیک مجلسونه: لکه د پوهانو او علماوو سره ناسته، د علم د زده کړې حلقې او د وعظ او نصیحت مجلسونه چې د انسان په ژوند کې خورا ارزښت لري باید داسې مجلسونه غنیمت وگڼل شي او پکې ونډه واخیستل شي.

ب - بد مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې په کې ناکاره خلک راټول شوي وي یا په کې غیبت کېږي یا په کې درواغ ویل کېږي او یا نور د فساد تصمیمونه پکې نیول کېږي له داسې مجلسونو څخه ډډه کول لازم او که څوک پکې ناست وي باید ورڅخه پاڅېږي.

ج - مباح مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې د پورتنیو منکراتو څخه خالي وي، خو کوم دنیوي یا اخروي خیر هم په کې نه تر سترگو کېږي په دغه ډول مجالسو کې اشتراک کول کوم باک نه لري، خو غوره دا ده چې پکې گډون ونه شي، ځکه چې وخت په کې ضایع کېږي.

۲- په مجلس کې ناست کس له خپل ځای څخه پاڅول ناروا کار دی

که څوک مجلس ته داخل شي، ده ته دا جایز نه دي چې بل څوک پاڅوي او دی د هغه پر ځای کښېښي، ځکه دا د متکبرینو عادت دی، او اسلام منعه کړی دی. له بل پلوه په دې کړنه کې د نورو سپکاوی او پر حقوقو یې تېری کول دي. د اسلام ستر پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: **"مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرَّجُلُ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"**.^(۱)

۱ - سنن ترمذی.

ژباړه: څوک چې دا خوبوي چې خلک یې په مخ کې ولاړ وي، نو دی دې په جهنم کې د ځان لپاره ځای تیار کړي.

۳- د مجلس پراخول

که څوک له بهر څخه مجلس ته وړ داخل شي او په مجلس کې دده د کیناستو ځای نه وي، نو مجلس کې په ناستو کسانو لازم دي چې په مجلس کې پراخي راولي او ده ته د کیناستو ځای ورکړي. الله جل جلاله فرمائي: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ...﴾** [المجادلة: ۱۱]

ژباړه: ای مؤمنانو کله تاسې ته وویل شي چې پراخه کړئ مجلسونه، نو بیا پراخي په کې راولئ. الله جل جلاله به پرتاسې پراخي راولي.

۴- مجلس ته د سلام په اچولو سره داخلیدل

مجلس نور آداب هم لري او په مختلفو احادیثو کې ذکر شوي دي چې د هغې له جملې څخه مجلس ته د داخلیدو پر وخت د سلام اچول دي. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمائي دي: **«إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيَسَلِّمْ»**^(۱)

ژباړه: کله چې له تاسې څخه څوک مجلس ته داخلېږي باید سلام واچوي.

۵- د مجلس په آخر کې کیناستل

که څوک مجلس ته راشي، نو باید هلته کینېني چیرې چې د ناستو خلکو پای وي او د مجلس منځ او یا سر ته د تیریدو کونښن دې ونه کړي. حضرت جابر بن سمرة (رضي الله تعالی عنه) فرمائي: **«كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسْنَا حَيْثُ يَنْتَهِي»**^(۲).

ژباړه: کله به چې مور د پیغمبر صلی الله علیه وسلم مجلس ته راغلو، نو زموږ هریو به هلته کیناسته چیرې به چې د مجلس آخري برخه وه.

۶- د دوو خبرو اترو کونکو تر منځ کیناستل نه دي په کار

که څوک په مجلس کې د ناستې اراده لري، نو باید د دوو داسې کسانو تر منځ ځان ځای نه کړي چې هغوی په خپلو کې خبرې اترې سره کوي، تر څو د هغوی خبره او رابطه

۱- سنن أبي داود.

۲- سنن أبي داود.

غوڅه نه شي. څکه دا کار د نفرت او کرکې لامل گرځي. پېغمبر (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: «لَا يَجِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلَّا يَأْذِيَهُمَا»^(۱).

ژباړه: چا ته دا جایز نه ده چې د دوو کسانو تر منځ بېلتون راولي، مگر دا چې د هغوی په اجازه وي.

۷- که څوک د کوم حاجت له مخې له خپله ځایه پاڅېږي د بیا راتلو په صورت کې په خپل ځای کې د کیناستو حق لري

پېغمبر ﷺ فرمایلي دي: «مَنْ قَامَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ»^(۲).

ژباړه: څوک چې له خپل ځای څخه پاڅیده او بیا خپل ځای ته راغی، نو هغه په خپل ځای د ناستې د لومړیتوب حق لري.

۱- لاندې عبارتونه معنا کړئ:

أ. أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ

ب. وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ

ج. وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا:

۲- د حدیث مفهوم په یادو زده کړئ.

۳- د مجلس هغه آداب وویاست چې د حدیث الفاظ پرې دلالت کوي.

۱- سنن ترمذی.

۲- صحیح مسلم.

د فقهي:

د اصولو برخه

د فقهي د اصولو پېژندنه

منل شوي علمي مېتودونه غوښتنه کوي مخکې له دې چې د يو علم جزئيات زده کړو؛ په کار ده چې د هغه موضوع، موخه او له نورو علومو سره يې تړاو وپېژنو په دې لوست کې تاسې ته همدا مطالب په تفصيل سره وړاندې کوو.

د فقهي د اصولو پېژندنه

د «فقه د اصولو» پېژندنه په دوه ډوله سره وړاندې کېږي، «د فقهي اصول» د دوو کلمو څخه د مرکب لفظ په توگه او «د فقهي اصول» د ځانگړې علم د نوم په توگه «د فقهي اصول» د دوو کلمو څخه د مرکب لفظ په توگه د فقهي اصول له دوو کلمو څخه جوړ شوی ترکيب دی يو يې "فقه" او بل يې "اصول" دي.

(اصول) د عربي ژبې له مخې د اصل جمع دی چې بنسټ او بنياد ته وايي. (فقه) په لغت کې د پوهې او څيړکتيا په معنا ده او په اصطلاح کې په شرعي احکامو باندې داسې پوهې ته ويل کېږي چې له دلایلو څخه راوتلې وي، لکه چې يو څوک وپوهېږي چې د لمانځه لپاره اودس شرط دی، ځکه چې الله تعالی فرمايلي: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾** [المائدة: ٦]. په دې آيت کې د درې اندامونو په وينځلو او د يو اندام په مسح امر شوی او امر د فرض توب غوښتنه کوي، نو اودس د لمانځه لپاره فرض او شرط دی. فقه داسې پوهه ده، خو که يو څوک يوازې د خپل کلي له امام څخه واورې چې اودس فرض دی او بې اودسه لمونځ نه کېږي، نور يې په دليل پوه نه شي داسې پوهې ته فقه نه ويل کېږي.

له علم څخه په دې ځای کې مراد راجح باور دی چې ظن او يقين دواړو ته ورشاملېږي. شرعي احکام: د مکلفينو د شرعي افعالو صفتونو ته شرعي احکام ويل کېږي، لکه فرض، واجب، مستحب، مباح، مکروه او حرام.

لکه چې ويل کېږي: رښتيا په وينا کې واجب او دروغ حرام دي.

د فقهې د اصولو پېژندنه دځانگړي علم په توگه

له هغه علم څخه عبارت دی چې په اجمالي توگه د فقهې دلایل، له هغو څخه د استفادې لارې چارې او د مجتهد صفات څرگندوي^(۱).

کله چې موږ دې تعریف ته ښه څیر شو درې لویې معناوې پکې پرتې دي.

۱- د فقهې اصول په اجمالي توگه د فقهې دلایل (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) بیانوي، په تفصیلي توگه له هر آیت، حدیث ... څخه بحث نه کوي.

۲- د فقهې د اصولو علم له همدې دلایلو څخه د شرعي احکامو د راوېستلو څرنگوالی رابښي، هغه قواعد بیانوي چې په زده کړه یې، له دلایلو څخه د احکامو استنباط آسانه کېږي.

۳- د فقهې د اصولو علم د مجتهد صفات او وړتیاوې بیانوي.

د فقهې د اصولو موضوع

د فقهې د اصولو موضوع شرعي دلایل، اصولي قواعد او شرعي احکام دي.

شرعي دلایل په دوه ډوله دي

۱- متفق علیها دلایل چې هغه قرآن، سنت، اجماع او قیاس دي.

۲- اختلافي دلایل چې ډېر ډولونه لري. مهم یې په لاندې ډول دي:

• استحسان

• د صحابي مذهب

• مرسله مصالح

• استصحاب

• عرف(دود)

د فقهې د اصولو عالمان له دې دلایلو څخه په اجمالي توگه بحث کوي، د هغوی پېژندنه کوي، حجیت، د طلب ډولونه او ورڅخه د استنباط لارې چارې اصول بیانوي او د دوی په خپل مینځ کې مراتب او د تعارض په صورت کې د ځینو په نورو د ترجیح قواعد څېړي.

(۱) المنهاج: للبيضاوي

د فقهې د اصولو د علم د لوستلو موخه

د دې علم د زده کړې موخه له شرعي مصادر (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) څخه د احکامو د راوېستلو لارې چارې پېژندل دي، په داسې بڼه چې شرعي احکام د علمي اصولو او ضوابطو پر اساس راوایستل شي، د بشري هوا هوس او مزاجونو څخه اغیزمن نه شي، ځکه هر شرعي حکم قرآن، سنتو، اجماع او قیاس ته تکیه کوي، یا به په صراحت په هغو کې راغلي وي او یا به ورڅخه استنباط شوی وي. دا استنباط هر څوک سر ته نشي رسولای او نه په دې هکله د هر چا سلیقوي تفسیر او پوهه اعتبار لري، بلکې د شرعي احکامو استنباط ځانگړي اصول لري چې په همدې علم کې بیان شوي.

همدا ډول د دې علم په زده کړه شخص کولای شي چې د فقه او د مذاهبو له دلایلو څخه خبر شي، د هغوی د استدلال ليارې وپېژني، او د مختلفو مذاهبو په لاملونو باندې ځان پوه کړي چې ولې یې داسې نظریات وړاندې کړي.

همدارنگه د احکامو بدلون د حالاتو او وخت په بدلون باندې د دې علم په وسیله پېژندل کېږي، همدا علم دی چې فقهې او قانوني ستونزو ته د حل مناسبې لارې را پیدا کوي او نویو پېښیدونکو مسایلو ته (هغه چې پخوا نه دي پېښې شوي) احکام راوباسي. د دې علم په واسطه شخص د قرآن او سنتو په پوهه کې ثبت او پوخوالی تر لاسه کوی.

د فقهې د اصولو تړاو د فقهې له علم سره

د فقهې په علم کې مسلمان خپل مکلفیتونه او مسؤلیتونه د خپل پروردگار، ټولنې او چاپېریال په وړاندې پېژني، چې څه شی د ده لپاره دی او څه پرې لازم دي، په دې توگه د اصولو د علم تړاو د فقهې له علم سره داسې دی لکه د ونې د بېخ تړاو له ښاخونو سره یا د بنسټ (تهداب) تړاو له ودانۍ سره. د فقهې اصول په شرعي دلائلو باندې د پوهې لپاره اساسي ضوابط او قواعد بیانوي، شخص ته د فقهې احکامو د استنباط لار پرانیزي او د دې وړ یې گرځوي چې د وضع شویو قواعدو په رڼا کې د شرعي دلائلو څخه احکام راوکارې.

کله چې موږ غواړو د لمانځه حکم له دلیل څخه وپېژنو، د څو مقدمو پېژندلو ته اړتیا لرو:

- ۱- د شرعي احکامو پېژندل.

- ۲- د شرعي دلایلو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) اجمالي پېژندنه.

- ۳- له دې دلایلو څخه د حکم د راوېستلو لارو چارو پېژندنه.

۴- د دې پېژندنه چې د يو څه غوښتل د امر په صيغې (وکره) سره ترسره کېږي.
۵- مطلق امر چې د اباحت نښه پکې نه وي، د وجوب لپاره دی.
دا ټولې مقدمې د فقهيې د اصولو د علم موضوعات دي.
له دې مقدمو وروسته قرآن ته ورگرځو، په قرآن کریم کې د لمانځه موضوع لټوو، له پلټنې وروسته دا آيت پيدا کوو چې الله تعالی فرمايلي: ﴿اقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ يعنې لمونځونه سم اداء کړئ دا هغه مطلق امر دی چې له مور نه د لمانځه کولو غوښتنه کوي او مونږ په دې پوهېږو چې لمونځ فرض دی. دا وروستی پوهه فقه ده، نو ويلاى شو چې د فقهيې اصول د فقهيې د علم اساس دی او هغه فورمولونه دي چې په واسطه يې له قرآن، سنتو، اجماع او قياس څخه فقه راويستلاى شو.

فعاليت:

بيا همغه ذکر شوي محسوس مثال ته رجوع وکړئ.
د فقهيې اصول علم = د درزي توب پوهه.
او د نجاری سره هم د فقهيې اصول پرتله کړئ.

- ۱- د فقهيې اصول له دوو کلمو څخه د مرکب لفظ او د ځانگړي علم د نوم په توگه راوپېژنئ.
- ۲- د فقهيې د اصولو د علم موضوع څه شی ده؟ د څلورو اتفاقي او ځينو اختلافي دلايلو نومونه واخلي.
- ۳- د اصولو د علم له لوستلو څخه موخه څه ده؟
- ۴- د فقهيې د اصولو د علم اړيکې د فقهيې له علم سره د مثال په ترڅ کې بيان کړئ.

د فقهي د اصولو د علم پيداىبست او پراختيا

په تېر لوست کې مو د فقهي د اصولو تعريف ، موضوع ، موخه او له فقهي سره د دې علم اړيکه وپېژنده، په دې لوست کې مو د دې علم له پيداىبست او پراختيا څخه بحث کوو او دې علم ته زموږ اړتيا لولو. له هر څه مخکې اړينه ده چې د اسلام د لومړي پړاو د مسلمانانو وضعیت د ديني مکلفيتونو د پېژندلو په هکله معلومات ترلاسه کړو او په دې ځان پوه کړو چې دوى د قرآن او سنتو په معنا او غوښتنو څنگه پوهېدل؟ او اجماع او قياس په څه ډول مينځ ته راغلل؟

له قرآن کریم او سنتو څخه د صحابه کرامو فهم

د شرعي احکامو لومړى مصدر قرآن کریم دی. مسلمانان د قرآن کریم په واسطه د خپلې عقيدې او شرعي مکلفيتونو ستره برخه پېژني، چې د څه لپاره پيدا شوى او څه بايد وکړي. رسول اکرم ﷺ قرآن کریم په خپلو اقوالو، افعالو او تقريراتو سره تفسير کړی.

قرآن کریم د عربو په ژبه نازل شوى، نو هغه چا چې د قرآن کریم د نزول په زمانه کې ژوند کاوه، د قرآن کریم په مفهوم پوهېدل، همدا راز د نبی کریم ﷺ په خبرو داسې پوهېدل، لکه څنگه چې موږ او تاسو د خپلو ملگرو په خبرو پوهېږو، پرته له دې چې د ژبې او اصولو قواعد په کتابونو کې ورته وگورو.

کله چې له موږ څخه ښوونکى يا پلار د کوم کار د کولو يا نه کولو غوښتنه وکړي، دوى د غوښتنې په ډول پوهېږو چې آیا ټينگه غوښتنه کوي او که سطحې، ايا په نه کولو يا کولو يې راته جزا راکوي او که نه؟ دا پرته له دې تشخيصه چې د دې غوښتنې ډول وپېژنو چې واجب ده که مستحب، مکروه ده که حرام. د لومړني نسل مسلمانان هم همدا راز وو. دوى د قرآن کریم په معنا پوهېدل د رسول الله ﷺ د خبرو څخه يې مطلب اخيسته پرته له دې چې د ژبې او اصولو په قواعدو پوه شي.

کله به چې کومه پېښه رامنځ ته کېده رسول الله ﷺ دوى په منځ کې موجود وو. د الله تعالى په حکم يې ورته حکم کاوه، دوى به د حکم د ټينگار درجه له وينا او د موجودو نښو نښانو څخه پېژندله. په ځينو چارو به يې امر ورته کاوه، له ځينو څخه به يې منع کول، د ځينو چارو لور ته به يې ترغيبول. داسې ډېر لږ پېښېدل چې د کړو وړو په شرعي صفاتو باندې تصريح وشي او وويل شي چې دا خيزونه فرض، سنت، مباح، مکروه يا حرام دي.

د اسلامي قلمرو له پراختيا څخه وروسته د احكامو استنباط

څه موده وروسته، کله چې د مسلمانانو د فتوحاتو لمن وغځېده او ډېر عجمي ملکونه په اسلامي قلمرو کې راغلل، دوی په عربي ژبه نه پوهېدل، نو دې ته اړتيا پيدا شوه خو د عربي ژبې د زده کړې لپاره هغه قواعد کېږدي، چې د عقل او دود څخه اخیستل شوي وو، ترڅو خلک د خدای ﷻ او رسول په مراد پوه شي. په همدې وخت کې د فقهي د اصولو علم وپېو کېده.

د اجماع پيدايښت

کله چې رسول الله ﷺ رحلت وکړ، د ده امت په ځينو مسائلو اجماع وکړه. د رسول الله ﷺ د وينا مطابق: د ده امت په خطا نه سره يو ځای کېږي. په دې مهال اجماع د شرعي د مصادرود د دريم مصدر په توگه رامنځ ته شوه.

په قياس کې پراخوالی

کله چې د اسلامي قلمرو دايره پراخه شوه، داسې نوي مسایل پيدا شول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې نه وو پېښ شوي. په قرآن او سنتو کې يې په صريح ډول حکم نه موندل کېده، نو د امت فقهاوو له قرآن، سنت او اجماع څخه د احكامو په راويستلو کې اجتهاد وکړ. په داسې توگه چې نوي مسایل يې په منل شويو ثابتو مسایلو قياس کړل او په دې توگه د قياس په نوم د شرعي احكامو څلورم مصدر رامنځ ته شو.

د اصولو د علم پيدايښت

له قرآن او سنتو څخه په استنباط د اجماع په حقيقت او د قياس په څرنگوالي کې د صحابه وو له پېړۍ څخه اختلاف را شروع او د وخت په تېرېدو او د نويو مسایلو په زياتېدو دې اختلاف علمي بڼه غوره کړه. د هجرت په دويمه پېړۍ کې علماوو د احكامو د استنباط اصول وضع کړل او د فقهي د اصولو نوم يې ورباندې کېښود.

د فقهي اصولو علم ته اړتيا

کېدای شي څوک ووايي د اصولو علم ته د دې لپاره اړتيا نشته چې د اجتهاد دروازه تړلې ده او د فقهي اصول په اجتهاد کې کارول کېږي، خو څيړونکي عالمان وايي: د اجتهاد دروازه به د قيامت تر ورځې پورې د څه شرايطو لاندې خلاصه وي. اجتهاد د اصولو علم ته اړتيا لري نو د امت د ځينو علماوو لپاره د دې علم زده کړه لازمي ده، تر څو خلکو ته د هغوی مکلفيتونه په گوته شي.

کله چې علماوو د اجتهاد د دروازې د بندېدو فتوا ورکړې، په شرعي مسایلو کې یې د ځینو جاهلانو جرأت ته کتلي. پرته له دې چې هغوی د اجتهاد ځانگړتیاوې ولري، د اجتهاد دعووې به یې کولې.

هغه څوک چې د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی، د هغوی لپاره هم د دې علم پېژندل گټور دي، ځکه د امامانو د اقوالو مأخذونه او د دوی د مذهبونو بنسټونه پېژني، د اصولو د علم په زده کړه د هغوی د اقوالو تر مینځ پرتله او د دوی په منهجونو او لارو نوي مسایل تخریج کولای شي.

په دې توگه ویلای شو له دې علم څخه د اسلامي شریعت په هکله په دريو عمده برخو کې گټه اخیستل کېدای شي.

۱- هغه احکام چې د وخت او ځای په بدلون بدلېږي، که څه هم د پخوانیو فقهاوو نظریات پکې موجود وي، خو د وخت په تېرېدو نويو احکامو ته هم اړتیا لیدل کېږي.

۲- هغه نوي مسایل چې پخوا مطرح نه وو، لکه بانکونه، د شرکتونو ځینې ډولونه، ځینې طبي پوښتنې او نور، داسې مسایل هم نويو احکامو ته اړتیا لري.

۳- د مخکینیو فقهاوو د نظریاتو ترمنځ پرتله او په هغو کې حق ته نژدې نظر پیدا کول هم د فقهي د اصولو په علم ترسره کېږي.

د وضعي قوانینو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري

لکه څنگه چې د شرعي احکامو پوهان د اصولو علم ته اړتیا لري همدا ډول د وضعي قوانینو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري. هغه اصول او قواعد چې په دې علم کې لوستل کېږي، لکه قیاس او د هغه اصول، د نصوصو د تفسیر قواعد، په معانیوو باندې د الفاظو د دلالت لارې چارې او د مختلفو دلایلو ترمنځ د تعارض په صورت کې د هغوی تر مینځ ترجیح دا ټول د وضعي قوانینو دپوهانو په کار کېږي. تر څو چې ورباندې پوه نه شي په خپل مسلک کې بریالی کېدای نه شي.

له همدې امله د شریعاتو او حقوقو په پوهنځیو کې د اصول فقهي مضمون لوستل کېږي. که قاضي، وکیل او یا د قانون استاد اصول فقه ولولي، په خپله دنده کې به برلاسی وي.

فعالیت

آیا داسې پېښه مو یادیري چې کومه منازعه، جنجال د دوو معامله دارانو تر مینځ د عقد د الفاظو له تفسیر څخه راتو کېدلې وي؟

که نه دریادیږي، نو کوشنې وکړئ چې په خپل خیال کې داسې یو جنجال راجوړ کړئ، بیا یې په خپله کتابچه کې ولیکئ او نورو ته یې واوروئ. له لاندې مثال څخه ګټه واخلي.

مثال: اشرف کریم ته وویل: زه دا موټر په سل زره افغانۍ درباندي پلورم، کریم وویل: زه یې قبلووم، کله چې کریم د هغه د تسلیمولو غوښتنه وکړه، اشرف وویل: زما مقصد په راتلونکي وخت کې وعده کول وو، ځکه مې د مضارع لفظ کارولی. زه عقد پوره نه ګنم، په راتلونکې کې مې که زړه شو موټر به درباندي وپلورم او که نه، نه یې درباندي پلورم.

د اصول د فقهي د علم د پراختيا مرحلې

د فقهي د اصولو علم د خپلې پراختيا په جريان کې له مختلفو مرحلو څخه تېر شوی، چې په لاندې توګه بیانیري:

اصول فقهي د اسلام په لومړي دور کې

کله چې مور د رسول الله ﷺ ژوند مطالعه کوو، داسې څه پکې پیدا کېږي چې هغه ﷺ د صحابه کرامو رضوان الله عليهم اجمعين اجتهاد تاييد کړی. په يو حديث شريف کې راځي چې کله رسول الله ﷺ معاذ بن جبل يمن ته استاوه، ورته یې وفرمايل: کله چې له کومې قضايې پېښې سره مخامخ شي څه به کوې؟ معاذ ﷺ ورته وویل: زما پرېکړه به په قرآن کریم وي، پېغمبر ﷺ ورته وفرمايل: که پر قرآن کریم کې ونه موندل شي. ويې ويل: د رسول الله ﷺ په سنتو به فيصله کوم، بیا یې ورته وفرمايل: که په سنتو کې دې ونه موندله، ځواب یې ورکړ: بیا به اجتهاد کوم او کمی به پکې نه کووم، معاذ رضي الله تعالی عنه ويلي: رسول الله ﷺ زما سينه وټپوله او بیا یې وفرمايل:

«ټوله ستاينه هغه الله ﷻ لره ده، چې د رسول الله استازی یې پر هغه څه بريالی کړ چې رسول الله یې خوښوي»^(۱)

۱ دا حديث د خلکو په ژبو مشهور دی، امام ابن القيم په خپل کتاب (اعلام الموقعين) تحقيق پکې کړی او د شهرت له کبله او همدار راز د خلکو د منلو له امله یې اعتباري ګڼلې او ویلې یې دي: په ځينو طرقو کې یې سند متصل دی. (اعلام الموقعين ج ۱ ص ۲۰۲).

د مسلمانانو دویم خلیفه عمر رضی اللہ عنہ ابو موسیٰ الاشعري ته یو لیک استولی چې په هغې کې د خلکو ترمنځ د پرېکړې بنیادونه ذکر شوي، چې د تل لپاره د قضاء د اصولو لپاره اساسي مرجع ده. په دې کې لیکي: په هغو مسایلو کې چې ورکې زړه نازره شې او په قرآن او سنتو کې نه وي، ځان ښه ورباندې پوهوه هغو ته ورته مثالونه پېژنه، بیا چارې یو پر بل قیاس کوه، چې الله تعالی ته خوښه او حق ته نژدې درته ښکاره شي هغه پلې کوه. دا دواړه اثره په ښکاره د اجتهاد قواعد بیانوي او تائید یې کوي، حال دا چې اجتهاد د اصول فقه مغز دی او دا علم په اجتهاد راڅرخېږي.

د فقهې د اصولو علم د تابعینو په زمانه کې

دې دور کې د پېښو او واقعاتو د ډېروالي له امله اجتهاد هم ډېر شو، داسې خلک پیدا شول چې یوازې په علم او فتوا بوخت وو. لکه سعید ابن المسیب، ابراهیم النخعی، عطاء بن ابي رباح او داسې نور رحمهم الله تعالی، دوی ټولو په یوه مسأله کې د ښکاره نص د نه موجودیت په صورت کې ځانگړې لارې چارې درلودلې، له قیاس، مصالحو او داسې نورو وسایلو څخه یې کار اخیست.

د فقهې د اصولو علم د مجتهدینو امامانو په زمانه کې

د دویمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د اجتهاد میتودونه، په ښکاره بڼه یو تر بله گوښي شول، د هر امام د استنباط قواعد د هغه په ذهن کې واضح وو چې د هغو په رڼا کې به یې اجتهاد کاوه، لکه امام ابوحنیفه رحمه الله (۸۰ هـ - ۱۵۰ هـ) چې په اجتهاد کې به یې لومړی په قرآن، بیا په سنتو تکیه کوله. که حکم به یې په هغو کې ونه موند، د صحابه وو فتاواوو ته به یې رجوع کوله، د هغوی تر مینځ اتفاقي مسایلو څخه نه تېرېده او که د دوی تر مینځ به اختلاف وو، نو په هغو کې به یې یو نظر غوره کاوه. د دوی له ویناوو پرته یې د تابعینو په نظریو ځان پابند نه گاڼه. ځکه هغه یې هم د ځان په څېر بلل. که د کوم یوه نظر به یې خوښ شو، نو هغه به یې اخیسته او که نه، د قرآن او سنتو په رڼا کې به یې په خپل نظر عمل کاوه.

همدا راز امام مالک رحمه الله تعالی (۹۳ - ۱۷۹ هـ) د شرعي احکامو په استنباط کې خپل اصول او ضوابط درلودل، چې له قرآن او احادیثو څخه یې وروسته د مدینې منورې د خلکو عمل ته اعتبار ورکاوه. د مدینې د خلکو عمل د ده په نظر حجت و او له هغې

څخه مخالفت ته يې جواز نه ورکاوه. همدا راز مرسله مصالح هم د نورو علماوو په نسبت د امام مالک رحمة الله تعالى په نزد زيات معتبر گڼل شوی.

په دې توگه په دې پېړۍ کې ډېر فقهاء کرام موجود وو چې په اجتهاد کې يې ځانگړې تگلارې او اصول درلودل او په هغو روان وو، خو د دوی د تگلارو معيارونه په ځانگړي کتاب کې نه وو راټول شوي.

دا لړۍ همدا شان روانه وه چې بيا امام شافعي رحمة الله تعالى (۱۵۰ _ ۲۰۴هـ) راغی. ده د فقهي په اصولو کې لومړی کتاب د (الرسالة) په نوم وليکه. په دې کتاب کې د دې علم اړونده دقيقې قضيې په بڼه توگه بيان شوي چې د اصولو د علم تر ټولو پخوانی کتاب شمېرل کېږي او پر نورو اصولي موضوعاتو سربېره اوامر، نواهي، بيان، خبر، نسخه او د قياس د منصوصي علت حکم پکې څېړل شوی.^(۱)

فعاليت:

يو زده کوونکی دې د امام ابوحنيفه، بل دې د امام مالک او دريم دې د امام شافعي رحمة الله تعالى په هکله لنډ معلومات ورکړي.

- ۱- صحابه په قرآن او سنتو څنگه پوهېدل؟ آیا د فقهي د اصولو د علم په واسطه يې احکام ورڅخه راويستل او که په خپل ذوق او سليقه؟
- ۲- د اسلامي قلمرو له پراخېدو وروسته د احکامو په استنباط کې څه بدلون راغی؟
- ۳- اجماع څه مهال رامنځته ته شوه؟ او قياس څنگه پراخه شو؟
- ۴- د اصولو علم څنگه راپيدا شو؟
- ۵- د اصولو علم ته په کومو برخو کې اړتيا ده او څه گټه لري؟
- ۶- داسې يو حديث ووايست چې د اجتهاد په اصولو او روا والي دلالت کوي.
- ۷- د حضرت عمر رضي الله عنه د هغه ليک لنډيز وليکئ چې ابو موسی الاشعري ته يې استولی وو.
- ۸- د مجتهدينو امامانو د اجتهاد د اصولو په هکله خپل لنډ معلومات وليکئ.
- ۹- د فقهي د اصولو لومړنی کتاب څه نومېږي، چا ليکلی او څه شی پکې څېړل شوي؟

(۱) مقدمة ابن خلدون ص ۴۵۵.

د فقهي د اصولو مدارس

د فقهي د اصولو له مدارسو څخه هغه ميتودونه او تگلارې مراد دي چې زموږ د اصولو علماوو کارولي او زموږ د اصولو کتابونه ورباندې مشتمل دي. دا تگلارې درېو ډولو ته وېشلای شو:

- ۱- د فقهاوو مدرسه.
- ۲- د اصوليانو مدرسه.
- ۳- د پورتنیو دواړو تگلارو يوځای کوونکې مدرسه.

لومړۍ: د فقهاوو مدرسه

ددې مدرسې پيروانو د فقهي فرعي مسايل راپول کړل، يو بل ته ورته مسألو ته يې گډ اصول جوړ کړل. داسې يې وپتېله چې دا اصول د مجتهدينو امامانو په ذهن کې وو او د هغو پر بنسټ يې دا فرعي احکام استنباط کړي نو په دې مدرسه کې فقهي فروع له اصولو څخه مخکې منځ ته راغلي. بيا د فروعو د استقراء په نتيجه کې د هغو لپاره اصول استنباط شوي.

دې تگلارې ته حنفي فقهاوو ډېر خدمتونه کړي، چې اوس يې د حنفي تگلارې په نوم شهرت موندلی.

ددې تگلارې تعقيبونکي ځينې مشهور کتابونه دادي:

- ۱- أصول الجصاص، د امام ابوبکر احمد بن علي رازي جصاص (متوفی: ۳۷۰ هـ) ليکنه.
- ۲- کنز الوصول الى معرفة الأصول، د امام فخرالاسلام علي بن محمد بزدوي (متوفی: ۴۸۲ هـ) ليکنه.
- ۳- أصول السرخسي، د امام ابوبکر محمد بن احمد بن سهل سرخسي (متوفی: ۴۸۳ هـ) ليکنه.

دويم: د اصوليانو مدرسه

دې مدرسې چې د متکلمينو مدرسه هم ورته وايي د فقهي له فروعانو پرته يوازې د اصولي قاعدو پياوړتيا ته پام اړولی. که څه هم ددې مدرسې زياتره پيروان د شافعي مذهب علماء دي، خو په دې مدرسه کې د مذهبي تړاو اغېز ډېر کم ليدل کېږي. څرنگه چې د فقهي فرعي مسايل د اصولي قاعدو پر بنسټ راوېستل کېږي، نو غوره دا ده چې دا قاعدې خپلواکه او مستقلي وي.

ددې مدرسې ځينې مشهور کتابونه په لاندې ډول دي:

- ۱- اللُّمَع، د امام ابواسحاق شيرازي (متوفی: ۴۷۶هـ) ليکنه.
- ۲- المُسْتَصْفَى مِنْ عِلْمِ الْأَصُول، د امام حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالي (متوفی: ۵۰۵هـ) ليکنه.
- ۳- الْأَحْكَامُ فِي أُصُولِ الْأَحْكَام، د امام سيف الدين آمدي (متوفی: ۶۳۱هـ) ليکنه.
- ۴- الْمَحْصُورُ، د امام فخرالدین رازي (متوفی: ۶۰۶هـ) ليکنه.

دریم: د فقهاوو او اصولیانو د تگلارو یوځای کونکې مدرسه

پدې کې شک نشته چې لومړنۍ دواړه مدرسې یو لړ ښېگڼې او مثبت ټکي لري. هره یوه یې داسې ځانگړتیاوې لري چې په بله کې نه لېدل کېږي. پر همدې بنسټ ځینو علماوو د اصولو داسې کتابونه ولیکل چې د دواړو مدرسو نظریات یې پکې راټول او یوه تگلاره یې ترې جوړه کړه.

ددې مدرسې مهم کتابونه دا دي:

- ۱- بَدِيعُ النَّظَامِ الْجَامِعِ بَيْنَ كِتَابَيْ الْبُرْدَوِيِّ وَالْإِحْكَامِ، د امام مظفرالدين احمد بن علي ساعتی حنفي (متوفی: ۶۴۹هـ) ليکنه.
- ۲- التَّنْفِيحُ وَشَرْحُهُ التَّوَضِيحُ، د صدر الشريعة عبدالله بن مسعود حنفي (متوفی: ۷۴۷هـ) ليکنه.
- ۳- شَرْحُ التَّوَضِيحِ، د شيخ سعد الدين عمر تفتازاني شافعي (متوفی: ۷۹۲هـ) ليکنه.
- ۴- التَّحْرِيْرُ، د ابن الهمام حنفي (متوفی: ۸۶۱هـ) ليکنه او التَّقْرِيرُ شَرْحُ التَّحْرِيْرِ، د ليكوال د شاگرد، محمد بن امير الحاج (متوفی: ۸۷۹هـ) ليکنه.
- ۵- مُسَلِّمُ التُّبُوْتِ، د محب الله بن عبدالشکور بهاري (متوفی: ۱۱۱۹هـ) ليکنه.

- ۱- د فقهي د اصولو مدارس څو دي؟ نومونه یې واخلي.
- ۲- د هرې مدرسې ځانگړتیاوې بیان کړئ.
- ۳- د اصولي مسایلو په څېړنه کې د فقهاوو او متکلمینو میتودونه پرتله کړئ او هم د متکلمینو ځانگړتیاوې بیان کړئ. همدا راز د دواړو ډلو د ځینو کتابونو نومونه هم واخلي.
- ۴- ولې ځینو اصولیانو د فقهاوو او متکلمینو د تگلارو د یو کولو په اړه کتابونه ولیکل؟ په دې اړه د درې کتابونو نومونه واخلي.

په لوست کې د یادو شویو کتابونو پرته د اصولو د علم د نورو شپږو کتابونو نومونه ولیکئ.

د اسلامي شریعت مصادر (مأخذ)

د اسلامي شریعت خلور مصادر دي چې قرآن کریم او سنت نبوي يې اصلي او لومړني مصادر دي اجماع او قیاس په دویمه مرحله کې ځای لري. په دې لوست کې به د قرآن کریم په اړه معلومات درکړو.

قرآن کریم

الله جل جلاله پر خپل پېغمبر ﷺ قرآن کریم رانازل کړی او په قرآن کې يې د ژوندانه لارې چارې ټاکلي. الله ﷻ په خپل کتاب کې د انسانانو لپاره عقیده، عبادت، د ژوندانه نظام او نور ټول هغه شیان روښانه کړي چې انسانان ورته د دنیا او آخرت په هکله اړتیا لري. که چېرې انسانان ایمان راوړي، د قرآن کریم پر لارښوونو ځان پوه کړي او ورباندې عمل وکړي نو له شکه پرته به د انسانیت لوړو درجو ته ورسېږي.

قرآن کریم د شریعت لومړی مصدر دی

الله جل جلاله فرمایي: ﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتُنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾ [المائدة: ۴۹-۵۰] ژباړه:

نو ای محمده ﷺ، ته د الله له نازل کړي قانون سره سم ددې خلکو د چارو فیصله وکړه او د هغو د خواهشاتو پیروي مه کوه. پام کوه چې دا خلک تا په فتنه کې وانه چوي. دیوې ذرې په اندازه هم له هغه هدایت نه وانه وړې چې الله ﷻ تاته درلېږلی دی. که دوی ورڅخه مخ واپروي، نو وپوهېږه چې الله ﷻ ددوی د ځینو گناهونو په مجازات کې په غم کې ددوی د لتارولو اراده کړې ده او دا حقیقت دی چې دا خلک زیاتره فاسقان دي. (که دوی د خدای ﷻ له قانون څخه مخ اړوي) نو آیا بیا د جاهلیت فیصله غواړي؟ په داسې حال کې کوم خلک چې پر الله ﷻ باور لري د هغو په نزد له الله ﷻ نه بل غوره فیصله کوونکی هیڅ نشته.

قرآن کریم د شریعت د دلایلو بنسټ دی. د شریعت نور دلایل لکه سنت، اجماع او قیاس له قرآن څخه اخیستل شوي او د حجیت ثبوت يې پر قرآن کریم ولاړ دی.

قرآن کریم د فقهي احکامو لومړی مصدر دی.

قرآن کریم د بشریت لارښود دی، د انسانیت د اصلاح لپاره زرينې لارښوونې لري ترڅو انسانان له هلاکت څخه وژغوري، دغه لارښوونې هر اړخيزې دي. د عقیدې اصلاح، د اخلاقو اصلاح

او همدا راز د عبرت په موخه د پخوانيو امتونو کيسې په قرآن کریم کې راغلې دي. خو د فقهي احکامو آيتونه يې پنځه سوو ته رسيري چې له هغو څخه فقهي احکام استنباط کيږي.

د قرآن کریم تعريف

که څه هم قرآن کریم د زيات شهرت له امله تعريف ته اړتيا نه لري، خو بيا هم اصوليانو د قرآن تعريف ته پام اړولی او په دې هکله يې داسې ويلې: «هو القرآن المنزل على رسول الله ﷺ المكتوب في المصاحف المنقول عن النبي ﷺ نقلاً متواتراً بلا شبهة»^(۱) قرآن کریم پر رسول الله ﷺ هغه نازل شوی کتاب دی چې په سپارو کې ليکل شوی او له کومې شهبې پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه نقل شوی.

د قرآن کریم په اړه بايد په لاندې ټکو وپوهېږو

لومړی: قرآن کریم يوازې همغه کتاب ته ويل کيږي چې پر محمد ﷺ نازل شوی. په دې بنسټ نورو اسماني کتابونو، لکه تورات او انجيل ته چې پر محمد ﷺ نه دي نازل شوي، قرآن کریم نشو ويلای.

دویم: د لفظ او معنا دواړو مجموعې ته قرآن ويل کيږي. په تعريف کې د المکتوب ټکی د (ثابت) په معنا دی. دا ځکه چې په پاڼو کې مور ته يوازې ټکي بنکاري. نه لفظ اوړو او نه معنا وينو، بلکې لفظ او معنا پدې ټکو کې پراته او نغښتي دي. نو ويلای شو چې د قرآن کریم لفظ په حقيقي ډول ثابت دی او معنا يې په تقديري توگه په ټکو کې پرته ده.

درېم: قرآن کریم مور ته په متواتر ډول را رسېدلی، يعنې داسې يوه ټولي تر مورېه را رسولی چې په درواغو باندې د هغوی توافق او يووالی ناشونی دی. دا ځکه چې د شمېر پر ډېروالي سربېره هغوی له يوې سيمې او يو قوم څخه هم نه دي. دا تواتر د قرآن کریم د نقلولو په ټولو پړاوونو کې موجود دی. لومړی، وروستی او منځنی پړاو د تواتر له نظره هيڅ توپير سره نه لري او ټول سره يو برابر دي.

پدې بنسټ هغه قراءتونه چې په متواتر ډول ندي رانقل شوي، له قرآن کریم څخه نه شمېرل کيږي، لکه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه په روايت شوي قراءت کې چې د **﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ﴾** [البقرة: ۱۹۶، المائدة: ۸۹] په پای کې د (متتابعات) ټکی ور زيات شوی. علماء وايي چې پدې قراءت کې د (متتابعات) ټکی د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه له پلوه د (ثلاثة أيام) تفسير دی او د قرآن له الفاظو څخه نه شمېرل کيږي.

^۱ - (التعريفات، علي بن محمد بن الجرجاني، دار الكتاب العرب بيروت د چاپ کال: ۱۴۰۵هـ ص: ۲۲۳).

خلورم: قرآن کریم د الله تعالی د ژمنې سره سم له زیاتونې او کمونې څخه محفوظ دی. الله ﷻ فرمایي: **﴿ إِنَّا لَنَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾** [الحجر: ۹] ژباړه: مور پر تا قرآن نازل کړی او مور پخپله د هغې ساتونکي یو.

په قرآن کریم کې د خلکو له خوا، نه کومه زیاتونه او نه کمونه رامنځته شوې او نه څوک ددې توان لري چې په قرآن کریم کې زیاتوالی او نقصان راولي. دا ځکه چې الله ﷻ پخپله د قرآن کریم د ساتنې او حفاظت ژمنه کړې.

پنځم: قرآن کریم معجز کتاب دی او هېڅ بشر نشي کولای چې د قرآن په څېر کتاب وليکي. الله ﷻ فرمایي: **﴿ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴾** [الإسراء: ۸۸].

ژباړه: ووايه (ای محمده) که انسانان او پېريان ټول لاسونه يو کړي او ددغه قرآن غونډې د کوم شي د راوړلو هڅه وکړي، نو رابه يې نشي وړلاى، که ټول يو له بل سره مرسته وکړى هم.

فعالیت

په قرآن کریم کې د بقرې سورت درويشتم او د هود سورت ديارلسم آيت ولولئ او د قرآن کریم د هغې تحدي او ننگونې په اړه معلومات ورکړئ چې قرآن کریم عربو ته د قرآن کریم په څېر کتاب جوړولو په اړه اعلان کړې وه.

د قرآن د اعجاز اړخونه

د قرآن کریم لومړی اعجاز دا وو چې په خپل بلاغت سره يې ټول عرب حيران کړل، ځکه هغوى پخوا هيڅکله دومره له بلاغته ډک کلام نه وو اورېدلى.

سره له دې چې قرآن په يوه نالوستي شخص نازل شوى، خو د ژوند لپاره يې داسې نظام وړاندې کړ چې تل پر بل هر نظام لوړ او پورته دى. دا نظام په هغو اعتقادي اصولو، عملي احکامو او لوړو اخلاقي ارزښتونو مشتمل دى چې بشر ورته ټينگه اړتيا لري او په ټولنه کې امن، پراخي، نېکمرغي او ډاډ رامنځته کولى شي. که چېرې قرآن د الله ﷻ کلام نه وای او پېغمبر ﷺ له ځانه جوړ کړى وای، نو هرو مرو به پکې ټکر او اختلاف موجود وو.

دا هم د قرآن کریم اعجاز دی چې عرب يې د پخوانيو امتونو له هغو پېښو خبر کړل چې دوى يې په اړه هيڅ معلومات نه درلودل. الله ﷻ په دې اړه فرمایي: **﴿ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ ﴾**

نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ [هود: ٤٩].

ژباړه: (ای محمد ﷺ) دا غیبی خبرونه دي چې مور یې تاته وحی کوو. له دې نه مخکې نه ته ورباندې پوهېدلې، نه ستا قوم، نو صبر وکړه، راتلونکې د پرهېزگارانو (په گټه) دی. د قرآن کریم بل اعجاز دا دی چې په راتلونکې کې د پېښېدونکو واقعاتو په اړه یې خلکو ته خبر ورکړ. دا پېښې وروسته د قرآن له وینا سره سمې رامنځته شوې. د الله ﷻ دا وینا له همدې جملې څخه ده چې فرمایي: ﴿الْم * عَلِمَتِ الرَّؤْمُ * فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيَغْلِبُونَ * فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلِ وَمِنْ بَعْدِ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ [الروم: ١-٤].

ژباړه: ١- ل- م. رومیان مغلوب شوي دي. په نږدې هیواد کې او له خپل دغه مغلوبوالي نه وروسته به هغوی برلاسي شی. په څو کلونو کې دننه، یوازې د الله ﷻ واک دی مخکې هم او په وروسته کې هم او دا به هغه ورځ وي چې خوشحاله به شي مسلمانان. همدا راز قرآن کریم ځینو داسې علمي حقایقو ته اشاره کړې چې ساینس اوس ثابت کړل، الله ﷻ فرمایي: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنبياء: ٣٠].

ژباړه: آیا هغه کسان چې کافران دي، غور نه کوي چې دغه ټول اسمانونه او ځمکه یو له بل سره نښتي وو، بیا مور دوی دواړه بېل کړل او له اوبو نه مو هر ژوندی شی پیدا کړ. آیا هغوی (زمور دغه خلاقیت) نه مني؟

فعالیت

لاندي آیتونه په قرآن کریم کې پیدا او پر معنا یې ځانونه پوه کړئ:

- ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ * وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ * وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [الذاريات: ٤٧-٤٩]

- ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ * ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا * ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ [المؤمنون: ١٢-١٤]

په پورتنیو آیتونو کې د اعجاز په اړه وغږېږئ.

د قرآن کریم ثبوت قطعي دی

الله ﷻ فرمایي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ [الحجر: ۹] ژباړه: موږ پر تا قرآن نازل

کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي یو.

په دې کې هیڅ شک نشته چې الله پاک د قرآن د ساتنې ژمنه پوره کړې. قرآن کریم له یو نسل څخه بل نسل ته په تواتر سره تر موږه رارسېدلی. رسول الله ﷺ قرآن کریم په یادو زده کړ او له وفاته وړاندې یې جبریل علیه السلام ته واورولو. اصحابو له رسول الله ﷺ څخه قرآن زده کړ او تابعینو بیا له اصحابو د قرآن زده کړه کوله. د قرآن کریم د زده

(۱)

کړې دا لړۍ تر نن ورځې روانه ده .

محمد بن نظام الدین انصاري وايي: اهل سنت والجماعت په دې اتفاق کړی چې په سورتونو کې په ترتیب سره د آیتونو کېښودل د پېغمبر ﷺ په امر تر سره شوي او په دې خبره هم اجماع

(۲)

شوې چې قرآن کریم له شکه پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوی .

په متواتر ډول د قرآن کریم رانقلېدلو معنا دا ده چې قرآن قطعي السند دی. په متواترو او قطعي اسنادو کې د شک ځای نشته. د قرآن کریم معتبر قراءتونه ټول متواتر دی. د غیرمتواترو یا شاذو قراءتونو موجودیت کومه ستونزه نه ده. پر دې سربېره د متواترو قراءتونو سره د شاذو قراءتونو اختلاف د قراءت په متن کې نه، بلکې د قراءت په شکل کې دی. الله پاک د قرآن کریم ثبوت له شک څخه خوندي کړی. قرآن د فقهي بنسټ او هغه تله ده چې د فقهي احکام پرې تلل کېږي، نو کله چې د یوه حکم دلیل د قرآن آیت وي، د دلیل د ثبوت او سند په اړه څېړنې ته اړتیا نشته، ځکه چې قرآن قطعي الثبوت دی. په دې توګه که د قرآن کریم په دلیلونو کې څېړنه کېږي نو هغه به د دلالت له پلوه وي نه د ثبوت او سند له پلوه.

۱- قرآن تعريف کړئ او هم روښانه کړئ چې آیا قرآن د الفاظو نوم دی، که د معنا، او

که د دواړو؟

۲- متواتر روایت څه ته وايي او په آحادو روایتونو نقل شوي قراءتونه قرآن بلل کېږي که نه؟

۳- د قرآن د اعجاز په اړخونو رڼا واچوئ.

(۱) په دې هکله وګوره: د غزالي کتاب: المستصفی ۱۰۱۱ او د علامة عبد العلي محمد بن نظام الدین الأنصاري کتاب: فواتح

الرحموت شرح مسلم الثبوت في أصول الفقه ۱۳\۲ دار الفکر، بیروت - لبنان.

(۲) فواتح الرحموت ۱۳\۲-۱۲

د قرآن کریم حکمونه

په قرآن کریم کې بېلابېل حکمونه موجود دي چې کولای شو په درېو ډولو یې ووېشو. لومړی: هغه احکام دي چې له عقېدې سره تړاو لري، لکه پر الله ﷻ ایمان، پر ملائیکو ایمان، پر کتابونو، رسولانو او د آخرت په ورځ ایمان چې د توحید په کتابونو کې ورباندې خبرې کېږي.

دویم: هغه احکام چې د نفسونو په پاکولو پورې اړه لري، د دوی خوښونه د کمال لور ته بیايي، دا ډول د اخلاقي احکامو په نوم یادېږي او د څېړنې ځای یې د اخلاقو علم دی. دریم: هغه حکمونه چې د مکلفو انسانانو په عملونو او ویناوو پورې اړه لري او د فقهي په نامه یادېږي. دا حکمونه ډېر ډولونه لري چې په لاندې توګه دي: ا- عبادتونه: لکه لمونځ، روژه او نور چې د ادا کولو موخه یې له الله ﷻ سره اړیکې ټینګول دي.

ب- د کورنۍ احکام: لکه نکاح، طلاق، نسب، میراث، نفقه او داسې نور. ج- د معاملاتو احکام: لکه د اخیستلو او خرڅولو بېلابېل ډولونه او د هغې اړونده مسایل. د- د جنایتونو او سزاګانو احکام: لکه د حدودو، قصاص او تعزیرونو جرمونه او د هغوی سزاګانې. دې ډول احکامو ته په شریعت کې د جنایاتو فقه وایي چې موخه یې د دین، خان، ناموس، عقل او شتمنیو ساتنه ده. ه- د قضا، گواهي او سوګند احکام: ددې فقهي موخه د خلکو تر منځ په عدالت پرېکړه کول دي.

و- د دولت اړونده احکام: د فقهي په دې څانګه کې د حکومت او اتباعو په حقونو او مسؤلیتونو خبرې کېږي او د اساسي قانون موضوعات پکې بیانېږي. ز- له نورو دولتونو سره د اسلامي دولت اړیکې: د فقهي دا حکمونه د سولې او جګړې پر مهال له نورو دولتونو سره د اسلامي حکومت اړیکې بیانوي. همدا راز د اسلامي دولت دننه له پردیو سره، چې د مستأمنینو په نامه یادېږي، اړیکې روښانوي.

ح- اقتصادي حکمونه: دا حکمونه د دولت د مالي سرچینو، لګښتونو او د بېلابېلو مالونو کې د بې وزلو د حقونو اړونده چارې تنظیموي.

په قرآن کریم کې د احکامو بیان

الله ﷻ فرمایي: **﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾** [النحل: ۸۹] ژباړه: مور دغه کتاب پر تا نازل کړی دی چې په بنکاره د هر شي څرگندوونکی دی او د هغو خلکو لپاره هدايت، رحمت او زېږی دی چې امر منلو ته يې غاړه ايښې. همدا راز په بل ځای کې فرمایي: **﴿مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾** [الأنعام: ۳۸]. ژباړه: مور په دې کتاب کې څه نیمګړتیا نه ده پرېښې.

په قرآن کې د احکامو د بیان طریقي

په قرآن کریم کې د ټولو احکامو بیان شوی دی خو دا احکام په درې طریقو بیان شوي: لومړی: د شریعت د عمومي قاعدو او بنسټونو بیانول.

دویم: په مجمله توګه د احکامو بیانول.

درېم: په تفصیلي توګه د احکامو بیانول.

لومړی ډول: د شریعت د هغو عمومي قاعدو او اصولو یادونه چې د احکامو د راویستلو او تشریح بنسټ بلل کېږي. د دې اصولو یو څو بېلګې په لاندې ډول دي: د شورا قاعده: الله ﷻ فرمایي: **﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾** [الشوری: ۳۸]، په بل ځای کې فرمایي: **﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾** (آل عمران: ۱۵۹)

د عدالت لزوم: الله ﷻ فرمایي: **﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾** [النحل: ۹۰]، الله تعالیٰ په عدل امر کوي.

په همدې توګه په بل ځای کې فرمایي: **﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾** [النساء: ۵۸]، الله تعالیٰ تاسو ته د امانتونو (په هکله)، خاوندانو ته د سپارلو امر کوي، او د دې چې کله د خلکو تر مینځ پرېکړه کوئ، نو په عدل به يې کوئ.

د بل چا په گناه څوک نه نیول کېږي: په دې اړه الله ﷻ فرمایي: **﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾** [الأنعام: ۱۶۴]، د هیڅ نفس کسب (لاس ته راوړنې) له ده پرته په بل چا نه حسابېږي، او هیڅ پټی پورته کوونکی د بل چا پټی نه پورته کوي.

سزا به د گناه په کچه وي: د الله پاک وینا ده: **﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾** [الشوری: ۴۰]، د بلۍ جزا د هغه په ډول بدي ده.

د خلکو د مالونو حرمت او د اخیستلو څرخولو رواالی: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ﴾** [النساء: ۲۹]، ای مؤمنانو په خپل منځ کې یو د بل مالونه په باطله سره مه خورئ، مګر که ستاسو په رضا تجارت وي.

د سود او قمار حراموالی او د هر هغه خبناک او خوراک حراموالی چې د انسان بدن ته زیان رسوي. په دې اړه د الله پاک وینا ده چې: **﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾** [البقرة: ۲۷۵]، او الله تعالی بیعه روا او سود یې حرام کړی.

همدا راز فرمایي: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾** [المائدة: ۹۰]، ای مؤمنانو شراب، قمار، بتان او غشي

اچول پليتي ده له شیطاني چارو څخه دي، نو ځان ورڅخه وساتئ، خو بريالي شی. د بښگنې په کارونو کې له يو بل سره مرسته: د ټولو هغو کارونو ترسره کول چې د امت بښگنې پکې وي. همدا راز د بديو او ظلم په کارونو کې له مرستې کولو څخه ځان ژغورل. الله پاک فرمایي: **﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾** [المائدة: ۲]، او يو له بل سره په نېکۍ او پرهيز گارۍ کې مرسته وکړئ او په گناه او تېري کې يو له بل سره مرسته مه کوئ.

د ژمنو پوره کول: په دې اړه الله تعالی فرمایي: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾** [المائدة: ۱]، ای مؤمنانو په تړونونو وفا وکړئ.

د ټگۍ او خيانت حراموالی: الله پاک فرمایي: **﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾** [البقرة: ۱۸۸]، په خپلو منځونو کې يو د بل مال په باطله مه سره خورئ، او حاکمانو ته يې د دې لپاره مه ور وړاندې کوئ چې د خلکو يوه برخه مال په گناه وخورئ، سره له دې چې پوهېږئ.

دين آساني راوړي: په دې هکله په قرآن کریم کې داسې راغلي: **﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِيُكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾** [البقرة: ۱۸۵]، الله تعالی په تاسو د اسانۍ اراده لري، او په تاسو د سختۍ اراده نه لري.

بل ځای فرمایي: **﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا﴾** [النساء: ۲۸]، الله تعالی اراده لري چې په تاسو اساني راوړي او انسان ضعيف پيدا شوی.

همدا راز فرمایي: **﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾** [الحج: ۷۸]، او په دين کې يې په تاسو سختي نه ده لازمه کړې.

د اړتيا پر مهال د حرامو رواوالی: په دې هکله د الله پاک وینا ده چې: **﴿فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾** [البقرة: ۱۷۳]، څوک چې (د حرامو خوړلو ته) اړ شي او سرکشي او تېری کوونکی نه وي، نو هيڅ گناه ورباندې نشته (چې د ضرورت په اندازه ورڅخه گټه واخلي) بې شکه الله عَلِيمٌ بښونکی او مهربان دی.

د عمومي اصولو او قاعدو په توگه د ځينو احكامو بيانول د شريعت د پراخوالي لامل شوي او اسلامي شريعت ته دا وړتيا ورپه برخه كوي چې د نويو پېښېدونكو مسايلو لپاره د حل مناسبې لارې په گوته كړي.

فعاليت

د الله پاك ددې وينا له مخې: **﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ﴾** [النحل: ۹۰] قرآن كريم د عدالت بنسټ دی. كورنۍ، گاونډيانو او ټولگيوالو سره په تعامل او د ژوند په ټولو چارو كې د عدالت د تطبيق په اړه وغزيرئ. هر زده كوونكې دې د عدالت د تطبيقولو په اړه يو ژوندي مثال پخپله كتاېچه كې وليكي او ملگرو ته دې وړاندې كړي.

دويم ډول: په مجمله توگه د احكامو بيانول. قرآن ځينې احكام مجمل بيان كړي، په داسې توگه چې بيان ته اړتيا لري، لكه د لمانځه، زكات، حج او سود احكام. دا احكام په مجمل او لنډ ډول په قرآن كريم كې راغلي خو پېغمبر ﷺ د خپلو ويناوو او عملونو په وسيله هغه روښانه كړي. ددوی ارکان، شرطونه او اړونده ټول آداب او مسايل يې بيان كړي.

درېم ډول: په تفصيلي توگه د احكامو بيانول. تفصيلي احكام په قرآن كريم كې لږ دي، چې بېلگې يې د ميراث اندازې، د طلاق او لعان څرنگوالی، د محرمو ښځو بيان او داسې نور دي.

- ۱- د قرآن كريم احكام په درې ډوله دي. هر ډول يې له مثال سره بيان كړئ.
- ۲- په قرآن كريم كې د پنځو عملي حكمونو په اړه هراړخيزه رڼا واچوئ.
- ۳- احكامو لره د قرآن بيان په درې ډوله دی، شرحه يې كړئ او بېلگې يې هم وليكئ.

نبوي سنت

د اسلامي شريعت له مصادر و څخه دويم مصدر نبوي سنت دی. سنت څه ته ويل کېږي؟
 په قرآن کې د سنتو د حجيت دليلونه کوم دي؟ او سنت څو ډولونه لري؟
 دا ټولې هغه پوښتنې دي چې په دې لوست کې به ورته ځواب ووايو.

د سنت تعريف

سنت په لغت کې لارې او کړو وړو ته ويل کېږي.

د اصولو عالمانو په اصطلاح کې د رسول الله ﷺ ويناوو، کړنو او تقرير ته سنت ويل کېږي.
 د رسول الله ﷺ د ويناوو مثالونه ډېر زيات دي. د بېلگې په ډول د رسول الله ﷺ دا وينا چې
 فرمايي: **(صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي)**^(۱). همدا راز د پيغمبر ﷺ دا وينا: **«مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا
 فَلْيَعْرِضْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ»**^(۲) د سنت مثالونه
 دي.

د سنت په تعريف کې د کړنو څخه مقصد د رسول الله ﷺ هغه اعمال دي چې د اسلامي
 شريعت د تطبيقولو پر مهال يې تر سره کړي، لکه د لمانځه، حج او غزاگانو پر مهال.
 د تقرير معنا دا ده چې د رسول الله ﷺ په وړاندې يو کار تر سره شي، يا د اصحابو د کومې
 کړنې په اړه ورته خبر ورکړل شي او رسول الله ﷺ ورباندې سکوت (چوپتيا) غوره کړي. د
 داسې کارونو په وړاندې د رسول الله ﷺ چوپتيا د هغه کار د رواوالي معنا ورکوي. د تقرير
 يوه بېلگه د تيمم د آيتونو له نازلېدو مخکې د رسول الله ﷺ په وړاندې د اوبو د نشتوالي پر
 مهال د اصحابو تيمم وهل دي. همدا راز د اصحابو په پرېکړو او اجتهاد باندې د رسول الله ﷺ
 سکوت او چوپتيا د تقرير مثال دی. په همدې توگه د رسول الله ﷺ په وړاندې د اصحابو له
 خوا د ځنگلي خرو او سمسارو غوښه خوړل او د پيغمبر ﷺ چوپتيا د تقرير بله بېلگه ده. تقرير
 يا په کارونو باندې چوپتيا ځکه د رواوالي دليل شمېرل کېږي چې رسول الله ﷺ د ناروا
 کارونو د کولو پر مهال چې بيان ته به اړتيا وه، چوپ نه پاتې کېده.

(۱) رواه البخاري او أبو داود او أحمد.

(۲) رواه مسلم.

فعالیت

د خپل ذهن څخه د قولی سنت درې مثالونه، د فعلی سنت دوه مثالونه او د تقریری سنت یو مثال وړاندې کړئ.

د ستو حجیت

فقهاوو په دې خبرې اتفاق کړی چې سنت د اسلامي شریعت یو مهم اصل دی. قرآن کریم زیاتره شرعی احکام په لنډ او مجمل ډول بیان کړي چې رسول الله ﷺ په خپلو ویناوو او افعالو سره د هغو احکامو تشریح کړې لکه د لمانځه، زکات او حج احکام. د ستو د حجیت په هکله قرآني دلایل په دې ډول دي.

۱- الله تعالی فرمایي: **«مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا»** (النساء: ۸۰). ژباړه: چا، چې د پیغمبر اطاعت وکړ هغه په اصل کې د خدای ﷻ اطاعت وکړ او چا، چې مخ واړوه، نو په هر صورت موږ پر دې خلکو د څارونکي او ساتونکي په توګه نه یې لېږلی.

د رسول الله ﷺ اطاعت په حقیقت کې د الله پاک اطاعت دی، دا ځکه چې رسول الله ﷺ د الله پاک له حکمونو پرته په بل څه امر نه کوي، نو د الله ﷻ د حکمونو په څېر د رسول الله ﷺ د حکمونو منل هم واجب دي.

۲- د ستو د حجیت بل دلیل د الله پاک دا وینا ده: **«قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ»** [آل عمران: ۳۲]. ژباړه: (دوی ته) ووايه چې: د الله ﷻ او رسول ﷺ اطاعت ومنئ. که هغوی مخ واړوه نو الله پاک له کافرانو سره مینه نه کوي.

په دې آیت کې الله ﷻ د خپل ځان او پیغمبر ﷺ په اطاعت کولو امر کړی او خبر یې ورکړی چې د الله ﷻ او پیغمبر ﷺ د امر څخه سرغړونه د کفر لامل کېږي.

۳- دا هم د ستو د حجیت دلیل دی چې فرمایي: **«وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا»** [الأحزاب: ۳۶] ژباړه: هیڅ یو مؤمن او هیڅ یوه مؤمنه دا حق نه لري چې کله الله ﷻ او د هغه رسول د کومې معاملې فیصله وکړي چې هغه ته پخپله د خپلې معاملې د فیصله کولو اختیار حاصل اوسي. او څوک چې له الله ﷻ او د هغه له رسول ﷺ نه سرغړوی وکړي نو هغه په څرګنده ګمراهۍ کې وغورځېده.

دا آیت خرگندوي چې الله ﷺ د خپل حکم او د پېغمبر ﷺ د پرېکړې د منلو په وړاندې د مؤمنانو څخه واک اخيستی او مؤمن نشي کولای چې د رسول الله ﷺ امر رد کړي او ويې نه مني بلکې مؤمنان د رسول الله ﷺ د امر په منلو مکلف دي.

۴- د سنتو د حجیت بل دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: **﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾** [الحشر: ۷] او څه چې رسول ﷺ درته راوړه نو ويې منئ او عمل پرې وکړئ، او له کوم څه څخه مو چې منعه کړي، نو ورڅخه منعه شی. په قرآن کریم کې د سنتو پر حجیت دلیلونه ډېر زیات دي. قرآن د سنتو درجه بیان کړې، د رسول الله ﷺ د امر په منلو یې حکم کړی او د هغه له مخالفت څخه یې خلک ډارولي.

د سنتو په ساتنه کې د علماوو زیار

سنت د الله ﷻ له خوا پېغمبر ﷺ ته د وحی یو ډول دی. د رسول الله ﷺ هره وینا او عمل حق دی. د قرآن د عملي بېلگې په توګه د رسول الله ﷺ په سنتو کې د ټولنې حالات او د چاپېریال ظروف په پام کې نیول شوي چې دا حالات او ظروف وخت په وخت بدلون مومي. د بېلگې په ډول رسول الله ﷺ اصحابو ته د قرآن د لیکلو په څېر د حدیثو د لیکلو امر نه وو کړی، ځکه نو د حدیثو یا سنتو لیکل د لومړۍ پېړۍ را وروسته رواج شول. خو د پېغمبر اصحابو د رسول الله ﷺ احادیث په یادو زده کړي وو او بیا یې تابعینو ته ور زده کړل چې تابعینو بیا ورپسې نسلونو ته وښودل او دا لړۍ تر ننه روانه ده.

په وروسته وختونو کې چې د حدیثو علم ته پاملرنه زیاته شوه، یو شمېر خلکو له خپله ځانه د حدیثو جوړول پیل کړل او دغه له ځانه جوړې شوې خبرې د حدیثو سره ګډې شوې. دغه مهال د حدیثو د سوچه ساتنې او د حدیثو په روایت کې د درواغو د مخنیوي لپاره یو زیات شمېر مخلص علماء رامخې ته شول او خپل ژوند یې دې چارې ته وقف کړ. کله چې سړی د حدیثو د علم مطالعه کوي، نو ددې سترو علماوو پراخه کوشنېونو او بې ساري زیار ته ګوته پر غاښ پاتې شي. په رښتیا چې د حدیثو علماوو په دې لار کې ستر خدمتونه تر سره کړي.

دې علماوو د حدیثو د راویانو لپاره ځانګړي شرطونه کېښودل. د عقل، قوي حافظې او عدالت له درلودلو پرته د چا حدیث نه منل کېده. دوی د حدیثو د ساتنې لپاره یو نوی علم رامنځته کړ، چې د جرحې او تعدیل په نامه یادېږي او د اسلامي امت لپاره یو نه

هېرېدونکې وياړ دی. علماوو، د جرڅې او تعديل پر اساس ټول راويان چاڼ کړل او هر چا ته يې خپل ځای وټاکه. په دې کار کې له هيچا ونه وېرېدل، څوک چې د باور وړ نه وو هغه يې بې باوره وگڼل او څوک چې مردود و، هغه يې رد کړل. د يو راوي لپاره يوازې عدالت او اهليت بس نه و، بلکې پر عدالت او اهليت سربېره ذهني وينتيا، غښتلې حافظه، له غفلته لرې والی او د راويانو پېژندل اړينه خبره وه. پر همدې بنسټ ددې علماوو تر منځ دا خبره ډېره مشهوره وه، چې: د حديثو علم دين دی، نو له چا څخه چې دين زده کوئ، لومړی د هغه شخصيت وپېژنئ.

د اصوليانو په وړاندې د سنتو ډولونه او د هغو درجې

اصوليانو مبارک سنت په دوو ډولو وېشلي:

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته رسېدلی وي.

دویم: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی.

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته رسېدلی وي.

دا سنت په درې ډوله دي چې درېواړه ډولونه يې د منلو وړ دي.

۱- متواتر: هغه روايت ته ويل کېږي چې دومره زياتو کسانو له يو بل څخه روايت کړی او رسول الله ﷺ ته رسېدلی وي، چې په درواغو د دومره زياتو کسانو د راټولېدلو وېره نه وي.

پنځه وخته لمونځونه، د هغوی رکعتونه او د ادا کولو څرنگوالی او د زکات اندازې د متواتر روايت مثالونه دي.

د متواتر حکم: متواتر روايت د انسان علم او يقين راوړي او په دليل نيولو کې د قرآن کریم په څېر قوي دی.

۲- مشهور: هغه روايت ته ويل کېږي چې له رسول الله ﷺ څخه يوه يا دوه کسانو روايت کړی وي خو په وروسته پړاوونو کې يې راويان دومره زيات وي چې په درواغو يې د راټولېدو وېره نه وي.

د مشهور حکم: مشهور حديث په آحادو حديثونو کې تر ټولو لوړه درجه لري او له متواتره رابنکته دی. د جمهورو علماوو په وړاندې گمان (ظن) مينځ ته راوړي او د حنفيانو په نزد اطمینان رامینځ ته کوي. له متواتر رابنکته دی او منکر يې کافر نه گڼل کېږي.

۳- آحاد حدیثونه: هغه چې یو یا دوه کسانو روایت کړی وي او د مشهور درجې ته نه وي رسېدلی.

د آحادو حکم: د جمهور علماوو په وړاندې دا ډول حدیثونه گمان (ظن) رامنځ ته کوي نه یقین. په دې ډول حدیثونو عمل کول د ټولو امامانو په نظر واجب دي، خو حنفیانو پرې یو بل شرط هم ور زیات کړی او هغه دا چې د آحاد حدیث راوي باید په عمل کې د خپل روایت مخالفت نه وي کړی.

دویم: هغه سنت چې سند یې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی

کوم حدیث چې سند یې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی، هغه به یا مرسل وي یا منقطع. مرسل هغه حدیث ته ویل کېږي چې تابعي نېغ په نېغه له رسول الله ﷺ څخه روایت وکړي او صحابي له سند څخه وغورځوي. مرسل حدیث د حنفیانو او مالکیانو په وړاندې داسې حجت دی لکه موصول حدیث (موصول هغه حدیث ته ویل کېږي چې له سند څخه یې کوم راوي نه وي غورځول شوی). نورو امامانو بیا د مرسل حدیث د منلو لپاره یو لړ شرطونه ایښي چې تفصیلات یې د اصولو په کتابونو کې بیان شوي.

منقطع هغه حدیث ته ویل کېږي چې له صحابي پرته کوم بل راوي له سند څخه غورځول شوی وي. دا ډول حدیث په اتفاق سره د کوم حکم دلیل کېدای نشي.

۱- د سنت لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ او د قولې، فعلې او تقریرې سنتو لپاره یو یو مثال وړاندې کړئ.

۲- د سنتو د حجیت لپاره له قرآن څخه دلیلونه ووايئ.

۳- د سنتو په ساتنه کې د علماوو په کوښښونو رڼا واچوئ.

۴- د متصل السند حدیثونو ډولونه او حکم بیان کړئ.

۵- مرسل حدیث تعريف کړئ او حکم یې بیان کړئ.

اجماع

اجماع د اسلامي شريعت دريم مصدر دی. په دې لوست کې به د اجماع د تعريف، حجيت، مراتبو، د کېدو امکان او اړونده موضوعاتو په اړه رڼا واچوو.

د اجماع تعريف

اجماع په لغت کې کلک هوډ او اتفاق ته وايي. د اصولو د علم په اصطلاح کې د اجماع تعريف داسې دی: په يوه زمانه کې په کوم شرعي امر باندې د امت د مجتهدينو اتفاق ته اجماع ويل کېږي.^(۱)

د اجماع حجيت

اسلامي فقهاء په دې متفق دي چې د اجماع حجيت له قرآن او سنت څخه ثابت دی. د قرآن کریم څخه پرې دا آيت دليل دی: **«وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا»** [النساء: ۱۱۵]

ژباړه: چا چې د پيغمبر ﷺ د بنمنۍ ته ملاتړلې وي او د مومنانو له طريقي نه پرته په کومه بله لاره لاړ شي، په داسې حال کې چې سمه لاره ورته څرگنده شوې وي نو هغه به مور په هماغه لوري وخوځوو چې هغه په خپله ورگرځېدلی او دوزخ ته به يې ننباسو چې خورا بد استوگنځی دی.

الله ﷻ په دې آيت کې د مسلمانانو د لارې مخالفت کوونکو ته د وعيد يادونه کړې، نو څرگنده شوه چې د مسلمانانو د لارې پيروي کول واجب دي او هغه چاره چې مسلمانانو پرې اتفاق کړی وي د مسلمانانو لار بلل کېږي.

له احاديثو څخه د رسول الله ﷺ دا وينا د اجماع د حجيت دليل دی: **«لَانَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ»**^(۲) ژباړه: زما امت په گمراهۍ نه راټولېږي.

له دې حديث څخه معلومه شوه چې مسلمانان په کوم کار اتفاق وکړي، هغه به حق وي او پيروي يې واجب ده. همدا راز رسول الله ﷺ فرمايلي: **«مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ»**^(۱) کوم کار چې مسلمانانو ښه وگڼلو هغه د الله ﷻ په وړاندې هم ښه دی.

(۱) مسلم الثبوت ج ۲ ص ۲۱۱، وفتح الغفار ص ۳۵۰.

(۲) رواه ابن ماجه في كتاب الفتن رقم الباب ۸ رقم الحديث ۳۹۵۰ عن أنس بن مالك يقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول: «إن أمتي لا تجتمع على ضلالة، فإذا رأيتم الخلاف فعليكم بالسواد الأعظم».

رسول الله ﷺ دا هم فرمايلي چي: « مَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ بَحْبَحَةَ الْجَنَّةِ فَلْيَلْزِمِ الْجَمَاعَةَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ الْإِثْنَيْنِ أَبْعَدُ. »^(۲)

ژباړه: څوڪ چې غواړي د جنت په منځ كې واوسېږي، نو د مسلمانانو د ټولني نه دې ځان نه بېلوې، بې شكه شيطان د يوه تن سره ملگرتيا كوي او له دوو څخه لري گرځي. د اسلام فقهاوو د اجماع په حجيت اتفاق كړي، خو د اجماع كوونكو په اړه يو څه اختلاف شته چې وروسته به تشرېح شي.

په منصوبي مسايلو كې د اجماع گټه

كله كله په داسې يوه مسأله باندي د علماوو اجماع كيږي چې هغه په قران يا سنت ثابته وي، نو كله چې نص يعنې د قرآن يا سنت دليل موجود وي، اجماع ته څه اړتيا ده؟ ددې پوښتنې ځواب دا دی چې كله كله د يو حكم دليل ظني يعنې خبر واحد وي. خو څه وخت چې په دې حكم باندي د فقهاوو اجماع وشي، نو همدا حكم قطعي وگرځي او بيا هيڅ مجتهد نشي كولاى چې ددې حكم مخالفت وكړي.

د اجماع كولو وړ اشخاص

د اجماع وړ اشخاص د رسول الله ﷺ د امت هغه مجتهدين دي چې د شريعت د احكامو پوهه ولري او د پېښې شوې موضوع په اړه كافي تجربه ولري، تر څو د حالاتو له غوښتنې سره سم شرعي احكام راوباسي. په هغو چارو كې چې اجتهاد ته پكې اړتيا نشته د عامو مسلمانانو په اتفاق هم د اجماع ملاتړ كيږي او همدا د جمهورو علماوو نظر دی. ځينو ويلي يوازې د اصحابو د زمانې اجماع د منلو وړ ده او بس. ځينو دا هم ويلي چې يوازې د مدينې د خلكو اجماع د اعتبار وړ ده.^(۴)

د اجماع درجې

اجماع څو درجې لري، خو تر ټولو قوي اجماع د اصحابو ده. داسې چې ټول اصحاب په يوه مسأله كې د يو ټاكلي نظر د منلو څرگندونه وكړي. امت ددې ډول اجماع په قطعيت او منلو اتفاق كړى او هيڅوك د اصحابو له صريحې اجماع څخه مخ نشي اړولى.

(۱) رواه أحمد ج ۱ ص ۳۷۹.

(۲) رواه الترمذي في حديث عن عمر رضي الله عنه في كتاب الفتن باب ما جاء في لزوم الجماعة رقم الحديث ۲۱۶۵ ورواه أحمد ج ۱ ص ۲۶.

(۳) په دې هکله وگوره: المستصفي للغزالي ۱۸۹/۱ و مسلم الثبوت للبهاري ۲۱۱/۲ وأصول الفقه لأبي زهرة ۱۵۶.

(۴) فتح الغفار بشرح المنار د ابن نجيم حنفي ليکنه، (دار الکتب العلمیة، بیروت) ص ۳۵۱.

په دویمه درجه کې هغه اجماع راځي چې ځینو اصحابو یې د ملاتړ څرگندونه کړي وي او نورو بیا سکوت او چوپ والی غوره کړی وي. دې ته سکوتي اجماع وايي، په دې ډول چې ځنې اصحاب په یوه موضوع کې د فتوا ورکولو په ترڅ کې خپل نظر څرگند کړي او نور چوپ پاتې شي. دا ډول اجماع دویمه درجه لري ځکه چې چوپه خوله د وینا په ځای نه ده. همدا راز کله کله ددې لپاره هم خلک چوپ پاتې کېږي چې د نظر په سموالي باور نه لري او یا دا چې په اختلافي مسألو کې د شخړې راپارولو څخه ځان ساتي. دا ډول اجماع که څه هم د حنفیانو په وړاندې قطعي دلیل دی، خو منکر یې کافر نه گڼل کیږي. له دې وروسته په درجه کې هغه اجماع ده چې له اصحابو را وروسته علماوو په داسې یوې مسألې اجماع کړې وي چې پخوا پکې اختلاف نه وي شوی. څرنگه چې ددې ډول اجماع په حجیت کې د فقهانو تر منځ اختلاف دی، نو په درېمه درجه کې راځي. ځینو ویلي چې دا اجماع د سکوتي اجماع سره په درجه کې برابره ده، ځکه چې د دواړو په حجیت کې اختلاف دی.

څلورمه درجه په هغو مسألو اجماع ده چې مخکې پکې اختلاف شوی وي. د درجې پر بنسټ دا تر ټولو ښکته اجماع ده، ځکه چې اختلاف پکې ژور دی.

مرکبه اجماع: یو بل ډول اجماع هم شته چې مرکبه یې بولي. هغه داسې چې په یوه زمانه کې د یوې ټاکلې مسألې په اړه علماء په څو ډلو ووېشل شي خو له اختلاف سره سره پر یو اصل باندې اتفاق ولري. بیا له دوي وروسته څوک داسې نظر وړاندې کړي چې د دوی له نظر سره مخالف او له هغه اصل سره هم ټکر ولري چې د پخوانیو علماوو تر منځ پرې اتفاق وو.

ددې بېلگه د میراث هغه مسأله ده چې نیکه پکې د ورور سره میراث وړي. چې په میراث کې د نیکه په پوره برخې او یا له ورور سره په ویش اتفاق شوی. ددې معنا داده چې دواړه ډلې د نیکه په لږ یا ډېر میراث اتفاق لري. اوس که څوک راځي او داسې نوی نظر وړاندې کوي

چې نیکه په دې صورت کې د هیڅ میراث مستحق نه دی، نو دا له اجماع څخه وتل دي.^(۱)

که چېرې د علماوو د اختلاف په ترڅ کې د اتفاق کوم اصل موجود نه وي نو سمه خبره

^(۲)

دا ده چې دې ته بیا اجماع نه ویل کیږي.

د اجماع نقلول

کله چې په یوه زمانه کې اجماع رامنځته شي، نو دغه اجماع یو قطعي دلیل، د دین اصل او د احکامو سرچینه گڼل کیږي، خو دا اجماع د راتلونکو خلکو لپاره هلته قطعي دلیل

(۱) په دې هکله وگوره: فتح الغفار ۳۵۰مخ، الاحکام فی اصول الأحکام للآمدي ج ۳۳۱/۱ مخ.

(۲) أصول الفقه د محمد أبي زهرة لیکنه ۱۶۷مخ.

کېدای شي چې هغوی ته په متواتر ډول ورسیري. دا هم اړینه ده چې د ټولو مجتهدینو نظر په متواتر ډول نقل شي، که داسې ونه شول نو اجماع قطعي نه گڼل کېږي. اجماع هم د حدیث په څېر ده. کله چې څوک له رسول الله ﷺ څخه حدیث واورې نو دا حدیث د هغه لپاره د قرآن په څېر قطعي دلیل دی. همدا راز هغه چا ته چې حدیث په متواتر ډول ورسېږي، یقین یې ورباندې راشي او د دروغو هیڅ احتمال پکې نه وي، نو دا هم قطعي دلیل دی. خو که حدیث د احادو په توگه نقل شي نو غالب گمان رامنځ ته کوي. اجماع هم همداسې ده او د نقل او سند پر بنسټ قطعي او ظني گڼل کېدای شي^(۱).

د اجماع مثالونه

۱- علماوو اجماع کړې چې پنځه وخته لمونځونه ادا کول فرض دي. همدا راز د علماوو په دې اجماع ده چې د خوف او امن په دواړو حالتونو کې د سهار لمونځ په سفر او حضر کې دوه دوه رکعته دی.

۲- د درېم خلیفه حضرت عثمان بن عفان په امر قرآن کریم را ټول شو چې اوس مهال زموږ سره هم همدا مصحف دی. ټول اصحاب د خلیفه له دې کار خبر شوي او پر همدې مصحف باندې یې اتفاق کړی او هیڅ مخالفت یې نه دی کړی. علماوو د اجماع د اثبات او اړوندو مسایلو په اړه کتابونه لیکلي چې د ابن المنذر (کتاب الإجماع) او د ابن حزم (مراتب الإجماع) کتابونه د بېلگې په ډول یادولای شو.

- ۱- د اجماع لغوي او اصطلاحي تعريف بيان كړئ.
- ۲- د قرآن او سنت په رڼا كې د اجماع حجيت روښانه كړئ.
- ۳- په منصوصي امورو كې اجماع څه ته وايي او د اجماع كولو وړ څوك دي؟
- ۴- د اجماع درجې ذكر او حكم يې بيان كړئ.
- ۵- مركبه اجماع څه ته وايي او حكم يې څه دی؟
- ۶- كه اجماع په متواتر يا احاد ډول نقل شي، څه توپير سره لري؟

(۱) فتح الغفار ۳۵۵مخ، أصول الفقه د محمد أبي زهرة ليكنه ۱۶۷مخ.

قياس

د قياس تعريف

قياس په لغت کې اندازې او برابري ته وايي. د اصولو په اصطلاح کې د مشترک علت له مخې غیر منصوصي واقعي ته د منصوصي واقعي حکم ورکول قياس بلل کېږي.

د قياس مثالونه

۱- د جمعي د لمانځه له دويم اذان څخه وروسته د خرڅولو او اخيستلو څخه د الله ﷻ دې وينا له مخې منعه شوې، چې فرمايي: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾** [الجمعة: ۹]

دا آيت څرگندوي چې د جمعي په ورځ له اذان څخه وروسته اخيستل او خرڅول ناروا دي. د نهې علت دا دی چې څوک د لمانځه په ځای په اخيستلو او خرڅولو بوخت نشي. اجاره هم په بيعي قياس کېږي او د دويم اذان نه وروسته داسې ناروا گڼل کېږي، لکه بيع چې ناروا ده. دا ځکه چې په مقيس (اجاره) او مقيس عليه (بيع) دواړو کې يو ډول علت پروت دی او هغه له لمانځه پرته په بل کار بوختېدل دي.

۲- د رسول الله ﷺ ددې وينا پر بنسټ چې فرمايي: **«لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئاً»**^(۱) قاتل وارث له خپل مورث څخه ميراث نشي وړلای. موصی له هم په وژل شوي مورث قياس کېږي. د بېلگې په ډول که يو څوک د بښگنې په توگه د چا لپاره وصيت وکړي چې له مړينې وروسته به يې د مال يوه برخه هغه ته ورکول کېږي، بيا هغه څوک چې وصيت ورته شوی رامخکې شي او وصيت کوونکی ووژني، نو په دې کار سره د وصيت شوي مال له اخيستلو بې برخې کېږي. دا ځکه چې وارث او موصی له، دواړه د مورث او موصي په مال کې د برخې څښتنان دي او دواړه د مورث او موصي د مړينې لامل شوي دي، نو دواړه له ميراث څخه بې برخې کېږي.

(۱) أخرجه أبوداود في كتاب الديات، باب ديات الأعضاء برقم (٤٥٦٤)، والبيهقي في السنن الكبرى بنحوه في كتاب الجنایات، باب الرجل يقتل ابنه ج ٨ ص ٣٨.

د قیاس حجیت

د څلورو امامانو په شمول جمهورو فقهاوو قیاس شرعي حجت بللی او د هغې منل یې واجب گڼلې. ددوی دلایل په دې ډول دي:

لومړی: قرآني دلایل

الله ﷻ فرمایي: **﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾** [الحشر: ٢]

ژباړه: الله تعالی هغه ذات دی چې د اهل کتابو کافران یې د لومړي ځل راتپولو لپاره له کورونو څخه راويستل، تاسو گمان نه کاوه چې دوی به ووزي، او دوی گمان کاوه چې له الله تعالی څخه د دوی منع کوونکي به ددوی قلاگانې وي، نو (د) الله ﷻ (عذاب) له داسې لوري ورته راغی چې دوی یې فکر نه کاوه، او په زړونو کې یې وپره ور واچوله، خپل کورونه یې په خپلو لاسونو او د مسلمانانو په لاسونو وړانول، نو ای د پوهې خاوندانو تاسو هم پند واخلي.

په دې آیت داسې استدلال شوی

کله چې الله تعالی د یهودو بني نضیر قبیلې ته د پېښو شویو حالاتو او شرمېدلې ماتې یادونه وکړه بیا یې مسلمانان مخاطب کړل او ورته یې وویل، چې که تاسو هم د یهودو په څېر ناوړه عملونه ترسره کړئ، نو هر ورو به د هغوی په څېر د ناوړه پایلو او سختو ماتو سره مخ شئ. دلته په اعتبار امر شوی، او له اعتبار څخه دلته د دوو حالاتو تر منځ مقایسه او برابر والی مقصد دی چې د ورته والي په صورت کې یو ډول حکم ورکړی شي او په قیاس کې هم همدا خیز موجود دی. په قیاس کې هم مجتهد د اصل او فرعې تر منځ ورته والی (گډ علت) پیدا کوي او د اصل حکم فرعې ته ورکوي.

له سنتو څخه دلایل

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما یو حدیث روایت کړی چې په دې ډول دی: یو چا له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه: مور مې حج نه وو کړی او مړه شوه، آیا که زه له هغې څخه حج وکړم قبول به شي؟ هغه مبارک ورته وویل: که په مور دې پور وای او تا پرې کړی وای، نو آیا نه به قبلېده؟ نو امر یې ورته وکړ چې ورڅخه وکړه.^(١)

(١) أخرجه النسائي في كتاب مناسك الحج، باب: الحج عن الميت الذي لم يحج برقم (٢٦٣٤).

په دې حدیث د قیاس د حجیت لپاره داسې استدلال کېږي: رسول الله ﷺ د الله تعالی پور د بنده په پور قیاس کېږي. نو قیاس د رسول الله ﷺ په عمل مشروع شو.

له آثارو څخه دلایل

عمر بن الخطاب ﷺ په خپل لیک کې ابو موسی اشعري رضي الله عنه ته داسې لیکلي: «...
الْفَهْمَ الْفَهْمَ فِيمَا يَخْتَلِجُ فِي صَدْرِكَ مِمَّا لَمْ يَبْلُغَكَ فِي الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ فَتَعْرِفِ الْأَمْثَالَ وَالْأَشْبَاهَ ثُمَّ قَسِ
الْأُمُورَ عِنْدَ ذَلِكَ وَاعْمِدْ إِلَى أَحَبِّهَا إِلَى اللَّهِ وَأَشْبَهْهَا فِيمَا تَرَى»^(۱) ژباړه: که د هغه څه په اړه ستا
په زړه کې شک پیدا شو چې حکم یې په کتاب او سنت کې نشته، نو له خپلې پوهې نه
کار اخله، یو بل ته ورته مسألې ولټوه او سره پرتله یې کړه. هر نظر چې درته د الله ﷻ په
وړاندې غوره او حق ته نژدې ښکاره شو پر هغې عمل وکړه.

له اجماع څخه دلایل

ښکاره ده چې اصحابو رضي الله عنهم قیاس منلی او په ډېرو مسایلو کې یې ورباندې
عمل کېږي. پر قیاس د عمل کولو موضوع د هغوی تر منځ مشهوره وه او هیچا یې
مخالفت ندی کړی چې دا د قیاس پر حجیت د هغوی اجماع بلل کېږي.
مثالونه یې په دې ډول دي:

اصحابو رضي الله عنهم د مسلمانانو د خلافت لپاره څکه ابوبکر زیات مستحق وگڼلو چې
د پیغمبر علیه السلام په ژوند کې د لمانځه د امامت لپاره تر نورو زیات مستحق گڼل
شوی و، نو د دولت د چارو امامت د لمانځه پر امامت قیاس شو.
عمر بن الخطاب ﷺ ابو موسی اشعري ﷺ ته په قیاس کولو امر کړی.
علي ﷺ په قتل کې د شریک ټولي قصاصول په غلا کې د شریک ټولي په لاس غوځولو
قیاس کړی^(۲).

د قیاس ارکان

قیاس څلور رکنه لري او په دې ډول دي: اصل، فرع، حکم او علت.

(۱) سنن دارقطنی برقم (۱۵) و السنن الکبری للبيهقي برقم (۴۰۸۴۴).

(۲) أخرجه عبد الرزاق في المصنف في كتاب العقول ، برقم (۱۸۰۷۷).

اصل

د اصولو په اصطلاح کې هغې پېښې ته چې په حکم کې یې نص یا اجماع راغلي وي، د قیاس اصل ویل کېږي چې "مقیس علیه" هم ورته وايي. یعنې هغه مسأله چې نور ورباندې قیاس کېږي، حکم یې باید په نص یا اجماع او یا هم په دواړو ثابت وي.

فرع

فرع هغې پېښې ته وايي چې د حکم په اړه یې په نص او اجماع کې څه نه وي راغلي او د حکم د معلومولو لپاره په بله پېښه قیاس کېږي. فرعې ته "مقیس" هم ویل کېږي. د بېلګې په توګه مونږ د یوې نوې پېښې د حکم په اړه په نصوصو یعنې قرآن او سنت کې پلټنه وکړه خو د نوموړې پېښې حکم مو ونه موند. البته همدې پېښې ته ورته یوه بله پېښه مو پیدا کړه چې حکم یې په نص یا اجماع کې موجود و. دغه مهال مور نوې پېښه چې حکم یې په نص او اجماع کې نشته پر هغې پېښې قیاس کړه چې حکم یې په نص کې موجود وو. نوې پېښې ته فرع ویل کېږي او پخوانۍ پېښه چې په نص کې حکم لري "اصل" بلل کېږي.

حکم

حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ویل کېږي چې له مکلفو وګړو څخه د کوم کار کول یا نه کول غواړي یا یې مباح کوي یا کوم څیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

وډوب، ندب، اباحت، کراهت، تحریم، صحت، فساد او داسې نور د حکم ډولونه دي. یعنې د وډوب، حرمت، کراهت او بل هغه حکم، چې په نص یا اجماع سره په اصل کې ثابت شوی هغې فرعې ته هم ورکول کېږي چې د نص حکم پکې موجود نه دی.

علت

علت هغه ښکاره او معلوم صفت ته ویل کېږي چې د همدې صفت د شتون له امله شارع حکم کړی وي.

په مقیس علیه کې هغه علت چې شارع یې له امله حکم کړی وي، که په فرع کې موجود شي نو دواړه یو حکم لري، ځکه چې علت د حکم معیار دی او په دواړو کې یو شان موجود دی.

د علت مثال

عباده بن صامت رضی الله عنه روایت کوي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمَلْحُ بِالْمَلْحِ مِثْلًا مِثْلًا سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا يَدًا فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَيَبْغُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا يَدًا»^(۱).

رسول الله ﷺ فرمایلي: سره زر په سرو زرو، سپین زر په سپینو زرو، غنم په غنمو، وربشپي په وربشو، خرما په خرما او مالگه په مالگه یو برابر او لاس په لاس پلورل کېږي، او کله چې جنسونه مختلف شي، نو بیا مو چې څنگه خوښه وي هغسی یې پلورئ، خو چې لاس په لاس وي.

دې مبارک حدیث دا څرگنده کړې چې په دې بیان شویو شیانو کې سود کېږي، پوښتنه داده چې آیا په جوارو او وریجو کې سود کېږي که نه؟

که وروستيو څلورو شیانو ته څیر شو نو وینو چې پیمانہ او د جنس یووالی علت دی او دا علت په غنمو او وریجو کې هم شته، نو د غنمو او وریجو حکم هم د نوموړو څلورو شیانو په څېر دی. د نوموړو څلورو شیانو حکم دا وو چې یو پر بل یې بدلول په نېټه او زیاتوالي حرام وو.

په دې مسأله کې غنم، وربشپي، جوار او مالگه اصل دي او هر یو له نوموړو توکو څخه د اصل کېدو وړتیا لري.

همدا راز جوار او وریجې فرع دي.

حکم یې په نېټې او زیاتوالي سره ددې شیانو د خرڅولو حراموالی او علت یې پیمانہ او د جنس یووالی دی.

- ۱- د قیاس لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او دوه مثالونه یې بیان کړئ.
- ۲- د قیاس د حجیت په اړه د دلایلو په رڼا کې وغږیږئ.
- ۳- د قیاس ارکان تعریف کړئ او یو مثال یې هم وویاست.

(۱) أخرجه مسلم ، باب الصرف و بیع الذهب بالورق نقدا ، الرقم (۴۱۴۷).

دري دېرشم لوست:

اختلافي دلايل^(۱)

اختلافي هغو دلايلو ته ويل کېږي چې فقهاوو د هغې په حجيت او دليل گڼلو کې اختلاف کړی وي. اختلافي دلايل په لنډ ډول داسې يادوو:

۱- استحسان

۲- د صحابي مذهب

۳- مرسله مصالح

۴- استصحاب

۵- عرف

لومړۍ - استحسان

استحسان په لغت کې ښه گڼلو ته وايي.

د استحسان د اصطلاحي تعريف په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی. حنفيانو استحسان په دوو جلا معناگانو استعمال کړی:

۱- خفي قياس چې د جلي قياس په مقابل کې وکارول شي.

۲- هغه ځانگړی دليل چې د ښکاره قياس په مقابل کې واقع شي او له عمومي قاعدې څخه کوم شی استثناء کړي. دا ځانگړی دليل کله نص، کله اجماع او کله هم يو ضرورت وي.

د استحسان مثالونه

۱- حنفي فقهاوو ويلي: که وقف کوونکی يوه کرنيزه ځمکه وقف کړي نو د اوبو خور او تگ راتگ حق هم له يادولو پرته د استحسان په بنسټ په وقف کې داخلېږي. د قياس غوښتنه داده چې د بيعې په څېر دلته هم له يادولو پرته دا شيان په وقف کې داخل نشي. ځکه چې ځمکه او د تگ راتگ حق دواړه جلا شيان دي.

استحسان غوښتنه کوي: د ځمکې د وقف کولو موخه داده چې له هغې گټه واخيستل شي او د تگ راتگ له حق پرته له ځمکې گټه نشي اخيستل کېدای، نو د تگ راتگ حق له يادولو پرته په وقف کې داسې شاملېږي، څنگه چې په اجاره کې له يادولو پرته شامل گڼل کېږي.

په دې ډول بيعې باندي د وقف قياس کول ښکاره او جلي قياس دی او پر اجارې يې قياس کول خفي قياس دی، خو دلته خفي قياس په جلي قياس ځکه غوره وگڼل شو چې د خفي قياس دليل قوي دی.

۲- په معاملاتو کې يوه عامه قاعده ده چې د معدوم يا ناپيدا شوي څيز پلورل په دې بنسټ ناروا دي چې رسول الله ﷺ فرمايلي: «وَلَا تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ»^(۱). خو ددې سره سره د سلم بيع روا ده، ځکه چې رسول الله ﷺ د سلم بيع روا گڼلې^(۲).

په فقه کې يوه منل شوې قاعده ده چې امانت ساتونکی ضامن نه گڼل کېږي، خو مشترک اجير سره له دې، چې د امانت ساتونکی دی، له دې قاعدې څخه مستثنی دی.

دا ځکه چې د امانت په ساتلو کې خلک کمی کوي او خلک امانت ساتلو ته اړتيا لري. نو له دې کبله مستأجر ضامن گڼل کېږي. البته که مال د کوم اسماني آفت په واسطه لکه د اورلگېدنې يا زلزلې په واسطه له منځه ولاړ شي نو مستأجر ضامن نه گڼل کېږي.

شافعي فقهاء استحسان داسې تعريفوي: استحسان د مجتهد هغه نظر ته وايي چې پر نص، اجماع او قياس د استدلال کولو پرته يې د خپل عقل پر بنسټ ورکوي. ددوی په وړاندې په استحسان عمل کول ناروا دي.

فعاليت

د استحسان په اړه د حنفي او شافعي فقهاوو تعريفونه سره پرتله کړئ او دا روښانه کړئ چې ددوی تر منځ اختلاف حقيقي دی که لفظي؟

دويم- د صحابي مذهب

د اصولو د عالمانو په وړاندې صحابي هغه چاته ويل کېږي چې له رسول الله ﷺ سره مخامخ شوی وي، پر هغه يې ايمان راوړی وي، له هغه څخه يې زده کړه کړې وي او دومره اوږده ملگرتيا يې ورسره کړې وي چې د عرف له مخې د ملگري نوم ورته ورکړی شي.

(۱) أخرجه أبو داود في سننه، باب في الرجل يبيع ما ليس عنده رقم الحديث : (۳۵۰۵).

(۲) أخرجه البخاري في صحيحه، باب السلم في وزن معلوم، رقم الحديث (۲۱۲۵)، عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يسلفون بالتمر الستين والثلاث فقال (من أسلف في شيء ففي كيل معلوم إلى أجل معلوم).

د محدثينو له نظره صحابي هغه چا ته ويل كېږي چې د پېغمبر عليه السلام سره مسلمان مخامخ شوی وي او مسلمان مړ شوی وي.

په دې بحث کې له صحابي څخه د اصوليانو صحابي مقصد دی.

د صحابي مذهب څه معنا؟

له دې ټکي څخه مقصد د صحابي هغه فتوا او يا هغه شرعي حکم دی چې په کومه قضیه کې يې د نص او اجماع د نه شتون په صورت کې ورکړې وي.

د صحابي د مذهب حجيت

اصوليانو په دې اتفاق کړی چې د يوه صحابي مذهب پر بل صحابي حجت نه گڼل کېږي. همدا راز اصوليانو په دې هم اتفاق کړی چې که صحابي له اهل کتابو څخه په روايت کولو مشهور نه و نو په غير اجتهادي مسايلو کې يې نظر حجت او دليل دی. په همدې توگه په هغه مسأله کې هم د صحابي قول حجت دی چې نورو اصحابو ورسره اختلاف نه وي کړی، خو که اصحابو په کومه اجتهادي مسأله کې سره اختلاف کړی وي نو علما پدې اړه بيا جلا نظرونه لري چې مهم يې دوه نظره دي:

لومړی: امام ابوحنيفه، امام مالک او په يو روايت کې امام احمد او نور پدې نظر دي چې د صحابي مذهب په مطلق ډول حجت دی.

دویم: امام شافعي، په يو روايت کې احمد، له حنفي فقهاوو څخه کرخي او نور په دې نظر دي چې د صحابي مذهب حجت نه دی. ځکه حجيت يو قوي دليل ته اړتيا لري او دلته قوي دليل نشته.

۱- د حنفيانو او شافعيانو له نظره د يو مثال په ترڅ کې استحسان تعريف کړئ.

۲- د اصوليانو او محدثينو له نظره صحابي چا ته ويل کېږي؟

۳- د صحابي د مذهب په اړه د علماوو نظريات په هر اړخيز ډول بيان کړئ.

خلور د پرشم لوست

اختلافي دلايل (۲)

دریم: مرسله مصالح

د مرسله مصالحو تعريف

«المصلحة» په لغت کې گټې او سم ته وايي او د فساد ضد دی. «المرسلة» پرېښودل شوي ته وايي.

د اصولو د عالمانو په اصطلاح کې مرسله مصالح هغو گټو او مصلحتونو ته وايي چې شريعت نه معتبر گڼلې وي او نه يې رد کړي وي. دوی ته مرسله يا پرېښودل شوي، ځکه وايي چې په کولو يا نه کولو يې شرعي دليل وجود نه لري.

د مرسله مصلحت مثال:

د زندان جوړول، د پيسو چاپول او د قرآن کریم راټولول د مرسله مصالحو مثالونه دي.

د مصالحو ډولونه

مصالح په درې ډوله دي.

أ. معتبر مصلحتونه: هغه مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل معتبر گڼلې وي، لکه: په قصاص سره د انسانانو د ژوند ساتنه. دا مصلحت د قرآن کریم دې آيت معتبر گڼلې دی: **﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾** [البقرة: ۱۷۹]

ب. مردود مصلحت: دا هغه گټې او مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل بې اعتباره گڼلې وي، لکه د شرابو او قمار گټې چې د قرآن کریم دې آيت بې اعتباره گڼلې: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾** [المائدة: ۹۰]

ج. پرېښودل شوي يا مرسله مصالح: ددې مصلحتونو په اړه مو لږ مخکې رڼا واچوله.

خلورم: استصحاب

استصحاب په لغت کې ملگرتيا او يوځای والي ته وايي.

د اصولو د عالمانو په اصطلاح کې د يو شي تر هغې پر پخواني حالت پرېښودلو ته وايي خو يې د بدلون لپاره دليل پيدا شي.

د استصحاب مثال

څوک چې اودس وکړي او بيا وروسته د اودس په ماتېدلو کې شکي وي، نو دا شخص اودس لرونکی شمېرل کېږي. همدا راز که له يو مجتهد نه د يو عمل په اړه پوښتنه وشي،

خو مجتهد له پلټنې وروسته ددې عمل د کولو يا نه کولو په اړه کوم شرعي دليل پيدا نه کړي نو په رواوالي به يې حکم کوي. ځکه چې اصل په شيانو کې اباحت دی. الله ﷻ لومړی ټول شيان مباح پيدا کړي او ددې خبرې دليل د قرآن کریم دا آیت دی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ [البقرة: ۲۹]

مقلوب يا سرچپه استصحاب: دې ته وايي چې يو شی په تېره زمانه کې هم په هغه حالت وگڼل شي په کوم چې په حاضر وخت کې دی.

مثال

که چېرې د ژرندې اجاره اخيستونکی او اجاره ورکوونکی د تېرې شوې زمانې په اړه په ژرنده کې د اوبو د شتون په اړه اختلاف وکړي او شاهدان نه وي، نو ژرنده به وکتل شي. که چېرې په ژرنده کې اوبه وي، نو پخوانی وخت به په اوسني وخت قياس شي او د اوبو شتون به په تېره شوې زمانه کې هم ثابت شي. خو که چېرې په ژرنده کې اوبه نه وي نو په تېره شوې زمانه کې به هم د اوبو په نشتوالي حکم وشي، دې ته سرچپه استصحاب وايي او د شرعي حکم د پېژندلو لپاره د مجتهد وروستی وسيله همدا ده.

پنځم: عرف

د عرف تعريف: عرف په لغت کې آشنا او ښېگڼې ته ويل کېږي. عرف په اصطلاح کې هغې وينا، عمل او يا پرېښودلو ته وايي چې خلکو ښه گڼلی وي او ورباندې عمل کوي. عرف ته عادت هم ويل کېږي. د عملي عرف مثال هغه خرڅول او اخيستل دي چې له وينا کولو پرته په چوپه خوله تر سره کېږي.

د قولې عرف مثال د «ولد» ټکی دی چې له جينکو پرته يوازې هلکانو ته کارول کېږي، په داسې حال کې چې دا ټکی دواړو ته شامل دی. همدا راز د عرف له مخې خلک کب ته غوښه نه وايي حال دا چې کب هم يو ډول غوښه ده.

عرف داسې يوه کړنه ده چې په رامنځته کولو او ښه گڼلو کې يې د ټولني عام او خاص خلک لاس لري، خو اجماع بيا هغه څه دي چې يوازې مجتهدين پرې اتفاق کوي او په رامنځته کولو کې يې عام خلک کومه ونډه نه لري.

د عرف ډولونه

عرف په دوه ډوله دی: صحيح عرف او فاسد عرف. صحيح عرف: صحيح عرف هغه ته ويل کېږي چې د کوم شرعي دليل مخالف نه وي. حلال نه حراموي او حرام نه حلالوي. لکه د استصناع عقد يا مهر په مؤجل او معجل ډولونو وېشل.

فاسد عرف: فاسد عرف هغه عرف ته ويل کيږي چې حلال حرام کړي او يا حرام حلال کړي، لکه په غمونو او بناديو کې يو لږ ناروا دودونه او رواجونه او د سود خوړلو او جوارۍ کولو رواج کېدل.

د عرف حکم

مجتهد بايد د شرعي حکمونو په راويستلو کې صحيح عرف په پام کې ونيسي. همدا راز قاضي بايد د پرېکړې په مهال عرف له پامه ونه غورځوي. عرف د زمانې په تېرېدو سره بدلون مومي. ډېر ځلې د زمانې تېرېدل او د عرف بدلون ددې لامل شو چې د امام ابوحنيفه او د هغه د شاگردانو تر منځ اختلاف رامنځته شي. همدا راز امام شافعي، چې کله له بغداد څخه مصر ته ولاړ، نو د مصر د عرف د بدلون پر بنسټ امام شافعي د ډېرو مسايلو په اړه خپل نظر بدل کړ. له همدې امله امام شافعي دوه مذهب لري چې د نوي او زوړ مذهب په نامه يادېږي. امام مالک بيا ډېر احکام د مدينې د خلکو د عمل په بنسټ بنا کړي. د فاسد عرف په اړه بايد وويل شي چې دې ډول عرف ته ارزښت ورکول روا نه دي. ځکه چې فاسد عرف د شرعي دليل سره ټکر لري.

- ۱- د مصلحت لغوي او اصطلاحي تعريف له يو مثال سره بيان کړئ.
- ۲- د مصلحت ډولونه له مثالونو سره بيان کړئ.
- ۳- د يو مثال په ترڅ کې د استصحاب لغوي او اصطلاحي تعريف روښانه کړئ.
- ۴- سرچېه يا مقلوب استصحاب تعريف او مثال يې بيان کړئ.
- ۵- د استصحاب حجيت بيان کړئ او هم وواياست چې استصحاب د شرعي دلايلو تر منځ په کومه درجه کې قرار لري؟
- ۶- د عرف لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ او د قول او عمل پر بنسټ يې ډولونه د مثال سره بيان کړئ.
- ۷- د صحت او فساد پر بنسټ د عرف ډولونه بيان او حکم يې روښانه کړئ.

له نصوصو څخه د استدلال طريقې

قرآن کریم او نبوي احاديث په عربي ژبه دي. مور هغه وخت په سمه او بشپړه توگه د قرآن او سنت په حکمونو پوهېدلای شو چې د عربي ژبې په اصولو او د استدلال په طريقو پوه شو. له همدې امله د اصولو علماوو د عربي ژبې د جملو د معناگانو او داللتونو په اړه پراخې پلټنې کړي. ددې پلټنو په بنسټ يې داسې قواعد او اصول رامنځته کړي چې پر مټ يې د شرعي نصوصو سمه پوهه ترلاسه کېدای شي. په دې لوستونو کې به په همدې قواعدو بحث وکړو.

خاص او د هغه دلالت

د خاص تعريف: خاص په لغت کې يوازې او ځانگړي ته وايي او د اصولو د عالمانو په اصطلاح کې هر هغه لفظ چې يوازې په يوه معنا، پرته له دې چې افرادو ته يې وکتل شي، دلالت وکړي، خاص بلل کېږي.

د تعريف تشریح: که لفظ په يو شخص باندې دلالت وکړي لکه احمد او يا په نوع کې په يو فرد باندې دلالت وکړي، لکه سړی او يا په جنس کې په يو فرد باندې دلالت وکړي، لکه انسان يا هم په گڼو ټاکلو افرادو باندې دلالت وکړي، لکه درې او لس، نو خاص بلل کېږي.

خاص لکه څنگه چې په ذواتو، لکه احمد او موټر دلالت کوي، همداسې په معناگانو لکه پوهه، صبر او رښتينولی هم دلالت کوي.

د خاص ضد عام بلل کېږي چې بيان به يې وروسته راشي.

د خاص مثالونه

د قسم په کفارو کې الله ﷻ فرمايي: ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ [المائدة: ۸۹]

۱- په دې آيت کې د ثلاثة لفظ خاص دی، په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي او د زياتوالي او کموالي احتمال نه لري. نو آيت دا معنا ورکوي: چا چې غلام د آزادولو لپاره ونه موند يوازې درې ورځې روژه نيول پرې واجب دي او بس.

۲- رسول الله ﷺ فرمایي: «**فِي لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئًا**». دې حدیث د پسونو د زکات نصاب څلورېنښت وټاکه او دا یې هم وویل چې په څلورېنښتو پسونو کې یو پسه زکات کېږي. څرنګه چې دا دواړه لفظونه (څلورېنښت او یو) خاص دي، نو هیڅ زیاتوالی او کموالی پکې نشي کېدای.

خو که داسې دلیل را پیدا شي چې د خاص د تأویل غوښتنه کوي، نو په خاص کې به تأویل کېږي، لکه حنفي فقهانو چې ویلي: په دې حدیث کې مقصد پسه او یا د هغه قیمت دی، نو د دواړو ورکول صحیح دي.

د خاص حکم: کله چې په یو نص کې خاص لفظ راشي، نو په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي، مګر دا چې یو دلیل د تأویل یا بلې معنا غوښتنه وکړي. مطلق، مقید، امر او نهی د خاص ډولونه دي.

مطلق

مطلق هغه لفظ دی چې په غیر مقید فرد باندې دلالت کوي، لکه سپری او مرغه.

د مطلق حکم

تر هغې چې د مطلق د مقید کېدو لپاره دلیل موجود نشي، مطلق پخپل اطلاق باندې پاتې کېږي. د بېلګې په ډول د الله ﷻ په دې وینا کې: «**وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا**» [المجادلة: ۳] د رقه لفظ مطلق دی او د ایمان قید پکې نشته، په دې بنسټ د خطا قتل په اړه د قرآن ددې آیت «**وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ**» [النساء: ۹۲] له امله به نوموړي مطلقه رقه د ایمان په شرط نه مقیده کېږي.

مقید

مقید هغه لفظ ته وایي چې په مقید فرد باندې دلالت وکړي، لکه مسلمان سپری او سپین مرغه.

د مقید حکم

مقید چې په کوم شي دلالت کوي په هغه عمل کول واجب دي. د بېلګې په ډول د النساء سورت پدې آیت کې: «**وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا**» [النساء: ۹۲] د خطا قتل په کفارو کې د مؤمن غلام ازادول فرض شوي. په دې آیت «**فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ**» کې غلام د ایمان په صفت سره مقید شوی ځکه نو د کافر غلام په ازادولو سره کفارو ته ادا کېږي او باید چې په مقید باندې عمل وشي.

أمر

له چا څخه د يو کار د کولو غوښتل په داسې بڼه چې غوښتونکی ځان لوړ وگڼي، د اصولو په اصطلاح کې امر بلل کېږي. په دې بنسټ التماس او دعا امر نه بلل کېږي، ځکه چې التماس د دوو هم رتبه کسانو تر منځ صورت مومي او دعا له لوړ رتبه شخص څخه د ټيټ رتبه شخص غوښتنې ته وايي، ځکه نو يو هم امر نه گڼل کېږي.

د امر حکم

امر د خاص يو ډول دی او تر څو چې اړوونکې نښه موجوده نشي په وجوب دلالت کوي، نو د الله ﷻ دا وينا چې: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾** [الجمعة: ۹] د آذان پر مهال د جمعې لمانځه ته په بېرې کولو حکم کوي.

خو که داسې نښه او قرينه وموندل شي چې له خپلې معنا څخه د امر د اړولو غوښتنه کوي، نو د امر معنا به هماغه وي چې قرينه يې غوښتنه کوي، لکه د الله پاک دا وينا چې فرمايي: **﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾** [الجمعة: ۱۰] د جمعې له لمانځه وروسته په ځمکه کې گرځېدل او د حلال رزق پلټنه د الله پاک په پيرزوينه يو مباح کار دی. که چېرې دا امر د وجوب لپاره وگڼل شي، نو اباحت به په تکليف بدل شي او په آيت کې ياده شوې د الله ﷻ پيرزوينه به يې معنا پاتې شي. په حقيقت کې د پيرزوينې يادونه هغه اړوونکې قرينه ده چې امر يې له وجوب څخه اباحت ته اړولی.

نهي

څوک له يوو کار څخه په داسې بڼه منع کول چې منع کوونکی ځان لوړ وگڼي دا منع د اصولو په اصطلاح کې نهې بلل کېږي.

د نهې حکم

کوم شی چې د نهې په واسطه په مطلق ډول منع شي، ځان ساتل ترې واجب او ترسره کول يې حرام دي، ځکه چې نهې د خاص له ډولونو څخه ده او يوازې په تحریم دلالت کوي. لکه د الله ﷻ دا وينا: **﴿وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا﴾** [البقرة: ۲۲۱] چې له مشرک سړي سره د واده کولو په حرمت دلالت کوي. همدا راز د قرآن کریم دا آيت: **﴿وَلَا يَجُلُّ﴾**

لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا» [البقرة: ۲۲۹] له مېرمنې څخه د مهر د بېرته اخیستلو په حرمت دلالت کوي.

که چېرې داسې قرینه وموندل شي چې نهې له خپلې ټاکلې معنا (منع کول) څخه وایوي، نو د نهې معنا له قربنې سره سم بدلون مومي، لکه د قرآن کریم دا آیت چې فرمایي: «رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا» [آل عمران: ۸] په دې آیت کې نهې د دعا په معنا ده، ځکه دلته له لوړ رتبه څخه د ټیټ رتبه غوښتنه ده او غوښتونکي ځان ټیټ بولي.

عام او د هغه دلالت

د عام تعریف: عام هغه لفظ ته وايي چې د اصلي لغوي معنا له مخې په ډېرو افرادو باندې په شامل ډول (په يو وخت) دلالت وکړي.

عام لفظونه: د اصولو علماوو له پلټنې وروسته هغه لفظونه او عبارتونه په ډاگه کړي چې د اصلي وضعي معنا له مخې په عموم دلالت کوي. مهم يې په لاندې توگه تشریح کوو:

۱- د کل او جميع لفظ: رسول الله ﷺ فرمایي: **«كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»**

همدا راز الله پاک فرمایي: **«خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا»** [البقرة: ۲۹]

۲- هغه مفرد چې د جنس په تعريفی « الف، لام » سره معرفه شوی وي، لکه د قرآن کریم دا آیت: **«الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ»** [النور: ۲].

۳- هغه جمع چې د جنس په تعريفی « الف، لام » سره معرفه شوې وي، لکه د بقره سورت دا آیت: **«وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ»**.

۴- د (ما) او (من) ټکي لکه د قرآن کریم په دې آیت کې: **«وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ»** [النساء: ۹۲] په همدې ډول د قرآن کریم دا آیت: **«وَأَجَلٌ لَّكُمْ مَّا وَّرَاءَ ذَلِكَمُ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ»** [النساء: ۲۴]

۵- نکره چې د نفی په سیاق کې راشي، لکه د رسول الله ﷺ دا وینا: **«لَا ضَرَرَ وَ لَا ضِرَارَ»**^(۱).

په همدې ډول د قرآن کریم دا آیت: **«لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ»** [البقرة: ۱۵۶].

(۱) - أخرج البيهقي في السنن الكبرى عن عمرو ابن يحيى المازني عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ضرر ولا ضرار ج ۶ ص ۱۵۷.

د عام حکم

فقهاء په دې متفق دي چې عام خپلو ټولو افرادو ته ورشاملېږي. که د ځينو افرادو په تخصيص دليل ونه موندل شي، نو په ټولو افرادو د عام حکم تطبیقېږي. همدا رنگه فقهاء په دې هم يو دي چې که د عام ځينې افراد د کوم دليل له مخې خاص شي، نو په پاتې افرادو يې دلالت ظني گرځي او په بل ظني دليل يې تخصيص روا دی.

له تخصيص نه وړاندې د عام په دلالت کې د فقهاوو اختلاف دی چې آیا قطعي دی که ظني؟ هم دا چې په ظني دليل تخصيص کېدای شي او که نه؟

د حنفي عالمانو په شمول د فقهاوو يوه ډله وايي: هغه عام چې تخصيص شوی نه وي، دلالت يې قطعي دی، نو په ظني دليل يې تخصيص روا نه دی. له همدې امله په قرآن کریم کې راغلی عام په احادو حديثونو نه تخصيص کېږي، ځکه چې تخصيص د نسخې يو ډول دی او د قرآن نسخ په آحادو حديثونو روا نه ده.

د شافعي عالمانو په شمول د فقهاوو يوه بله ډله په دې نظر ده چې عام له تخصيص وړاندې او وروسته په دواړو حالتونو کې ظني الدلالت دی. ځکه نو په دواړو حالتونو کې يې په ظني دليل تخصيص کول دي.

په همدې بنسټ چې له تخصيص وړاندې د عام په دلالت کې اختلاف دی. فقهاوو په يو شمېر زياتو مسألو کې اختلاف کړی. د يوې ډلې په نظر په قرآن کې ټول راغلي عام الفاظ قطعي الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيصول روا نه دي. د بلې ډلې په نظر نوموړي الفاظ ظني الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيص جازب دی.

۱- د خاص لغوي او اصطلاحي تعريف وواياست او د خاص العين، خاص النوع او خاص الجنس لپاره مثالونه وړاندې کړئ.

۲- د خاص حکم بيان کړئ.

۳- د لاندې اصطلاحاتو معنا او حکم د يو مثال سره روښانه کړئ.

مطلق، مقيد، امر او نهي.

۴- عام تعريف کړئ او هم د عام څلور الفاظ د مثال سره بيان کړئ.

۵- د عام حکم څه دی؟ ددې اختلاف په اړه د فقهاوو نظريات بيان کړئ.

شرعي حکم (۱)

الله ﷻ انسان پیدا کړ او د شریعت په رالېږلو یې د ژوند نظام، حلال او حرام ورته روښانه کړل، تر څو په عدالت پرېکړه وکړي. اسلامي شریعت په حقیقت کې د شرعي احکامو ټولګه ده. نو راځئ چې لومړی په دې ځان وپوهوو چې حکم څه ته وايي او کوم کوم ډولونه لري؟

د حکم تعریف

حکم په لغت کې منعې ته وایي او قاضي ته ځکه حاکم ویل کېږي چې خلک له ظلم څخه منعه کوي.

د اصولیانو تعریف: حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ویل کېږي چې له مکلفو وګړو د کوم کار کول یا نه کول غواړي، یا یې مباح کوي، یا کوم څیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

د تعریف شننه

د الله ﷻ خطاب: خطاب په لغت کې د دوو کسانو تر منځ خبرو ته وایي چې د یو بل پوهولو لپاره ترسره کېږي. دلته ورڅخه مقصد همدا دی. د (الله ﷻ) په لفظ سره د بل چا سره خبرې له دې تعریف څخه وځي.

د مکلفینو کړه وړه: هغه عقیده، وینا او عمل چې له مکلف مسلمان څخه صادرېږي.

مکلف: بالغ، عاقل چې په خبرو پوهېږي.

غوښتنه: د امر په ټکو د څه کولو غوښتل او د نهې په ټکو منع کول.

اباحت یا اختیار ورکول: د یو کار کول او نه کول، یو ډول ګڼل.

د حکم مثالونه

۱- د کولو غوښتنه: الله ﷻ فرمایي: ﴿أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ۱] په دې خطاب کې د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده چې د مکلفینو فعل دی.

۲- د نه کولو غوښتنه: الله پاک فرمایي: ﴿لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ﴾ [الحجرات: ۱۱] په دې خطاب کې له ملنډو وهلو څخه د خلکو منع کول دي چې دا هم د مکلفینو فعل دی.

۳- اختیار ورکول: **«وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ»** [الممتحنة: ۱۰]، په

دې خطاب کې د مسلمانو بنحو د نکاح کولو په اړه مکلفینو ته اختیار ورکول دي.

۴- **وضعي حکم**: رسول الله ﷺ فرمایلی: **«لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ»**^(۱) د پېغمبر علیه السلام دا حدیث

چې په حقیقت کې د الله ﷻ له خوا وحې ده، د قتل په هکله دی. په دې حدیث کې د

مورث قتلول له میراث څخه د قاتل مانع ټاکل شوی دی، او مانع ټاکل وضعي حکم دی.

د فقهاوو په وړاندې حکم د الله تعالی د هغه خطاب اثر دی چې د مکلفو وگړو په کړو

وړو پورې اړه لري، د څه کول یا نه کول ورڅخه غواړي، یا یې مباح کوي، یا کوم څیز

د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... گرځوي.

په لومړي مثال **«أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»** کې د اصولیانو په وړاندې حکم د ژمنو د پوره کولو

غوښتنه ده او د فقهاوو په وړاندې د ژمنو د پوره کولو وجوب دی، ځکه غوښتنه واجبول

دي چې اثر یې وجوب دی. همدا راز په دویم مثال کې حکم د ملنډو وهلو منع کول دي

چې اثر یې حرمت دی. په درېم مثال کې حکم د نکاح اباحت دی چې اثر یې د نکاح

مباح کېدل دي. په څلورم مثال کې قتل له میراث څخه د محرومیت سبب گرځول دي

چې اثر یې له میراث څخه عملاً محرومېدل دي.

یادونه

هغه څه چې په قرآن ثابت دي هغه په مستقیمه توگه د الله تعالی د خطاب اثر دی، او هغه

څه چې په سنتو، اجماع او قیاس ثابت دي هغه هم د الله تعالی د خطاب اثر گڼل کېږي،

ځکه د سنتو، اجماع او قیاس ثبوت هم په قرآن راغلی، نو په حقیقت کې حاکم یوازې

الله تعالی دی. او مور سنت، اجماع او قیاس ځکه منو چې الله ﷻ یې د منلو امر کړی او

هغه څه چې ددوی په وسیله ثابتېږي له قرآن څخه سرچینه اخلي.

د شرعي حکم ډولونه

شرعي حکمونه په دوه ډوله دي:

تکلیفي حکمونه او وضعي حکمونه.

(۱) أخرجه الترمذي في سننه، باب إبطال ميراث القاتل، وصححه الألباني، (دار إحياء التراث العربي - بيروت) ج ۴ ص ۴۲۵

تکلیفي حکم

د تکلیفي حکم تعريف: تکلیفي حکم د الله تعالی هغه خطاب دی چې د مکلفو وگړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول، نه کول ورڅخه غواړي، یا یې مباح کوي.

د تکلیفي حکم ډولونه

د تکلیفي حکم د ډولونو په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی.

جمهور علماء وايي چې تکلیفي حکم دا پنځه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، مکروه او حرام.

زمور د حنفي مذهب عالمان رحمهم الله په دې نظر دي چې تکلیفي حکم اووه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، تنزيهي مکروه، تحريمي مکروه او حرام. اوس به ددې ډولونو په تفصیلاتو خبرې وکړو.

واجب

د واجبو تعريف: د لغت له مخې واجب د لازم په معنا دی. د پرېوتونکي په معنا هم راځي، لکه چې د دېوال د راپرېوتو پر مهال وايي: وجب الحائط.

واجب په اصطلاح کې هغه عمل ته وايي چې کوونکي يې د ثواب او پرېښودونکي يې د سزا وړ گرځي. د جمهورو په وړاندې واجب او فرض دواړه يوه معنا او يو حکم لري.

زمور د حنفي مذهب عالمان رحمهم الله دليل ته په کتو سره د فرض او واجبو تر منځ توپير کوي. که چېرې دليل ظني وي، لکه: د قرباني ثبوت چې په آحاد حديث شوی، نو فعل واجب گڼل کېږي او که چېرې دليل قطعي وي، لکه د لمانځه فرضيت چې په قرآني آيتونو ثابت شوی، نو عمل فرض گڼل کېږي. ددې توپير په اساس د حنفيانو په وړاندې واجب له فرضو څخه ټيټه درجه لري. له همدې امله د واجبو د پرېښودونکي سزا د فرضو له پرېښودونکي څخه کمه ده. همدا راز له فرضو څخه منکر کافر گڼل کېږي، خو له واجبو څخه منکر کافر نه گڼل کېږي.

- ۱- د فقهاوو او اصوليانو له نظره د شرعي حکم لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ.
- ۲- د جمهورو او حنفيانو له نظره د تکلیفي حکم تعريف او ډولونه بيان کړئ.
- ۳- د واجب لغوي او اصطلاحي تعريف بيان او د حنفيانو په وړاندې د واجبو او فرضو توپير روښانه کړئ.

شرعي حکم (۲)

مندوب

د مندوب تعريف: ندب په لغت کې د يو مهم کار لپاره بللو ته وايي. مندوب په اصطلاح کې هغه عمل ته ويل کېږي چې کوونکي ته يې ثواب شته، خو پرېښودونکي ته يې عقاب نشته. د مندوب ځينې ډولونه داسې دي چې په پرېښودلو يې بنده ملامت گڼل کېږي.

مندوب ته سنت، مستحب، نفل، تطوع، احسان او فضيلت هم ويل کېږي. دا ټول لفظونه د معنا په لحاظ سره نژدې دي او هغه عمل ته ويل کېږي چې کول يې غوره خو اجباري نه وي.

مندوب گڼې درجې لري

د مندوب لوړه درجه سنت مؤکد دی. سنت مؤکد هغه عمل ته ويل کېږي چې رسول الله ﷺ ورباندې هميشه والی کړی وي او ډېر لږ يې پرېښې وي، لکه د سهار د لمانځه دوه رکعته سنت چې پرېښودونکی يې ملامت گڼل کېږي.

په دې پسې د غير مؤکدو سنتو درجه ده. دا هغه سنت دي چې رسول الله ﷺ ترسره کړي، خو دوام يې ورباندې نه وي کړی، لکه د مازديگر له لمانځه مخکې څلور رکعته نفل لمونځ ادا کول.

په دې پسې د هغو سنتو درجه ده چې د فضيلت، ادب او زوايدو سنتو په نامه يادېږي، لکه د ژوند په عامو چارو کې د پېغمبر عليه السلام د عاداتو او هغو کارونو پيروي کول چې له هغه مبارک څخه د يو انسان په توگه صادر شوي وي. مثالونه يې په خوراک، څښاک او ويده کېدو کې د رسول الله ﷺ پيروي کول دي.

مکروه

د مکروه تعريف

مکروه په لغت کې بد گڼل شوي ته وايي.

مکروه په اصطلاح کې هغه عمل ته ويل کېږي چې پرېښودونکي ته يې ثواب شته، خو کوونکي يې د سزا وړ نه گرځي.

د حفيانو پر وړاندې مکروه په دوه ډوله دی:

تنزيهي مکروه: هغه مکروه ته ويل کېږي چې پرېښودونکي ته يې ثواب وي او کوونکي ته يې سزا نه وي، لکه د جمهورو د تعريف په څېر. د بېلگې په ډول په ولاړه اوبه څښل تنزيهي مکروه دي ځکه چې د ابوسعید خدری رضي الله عنه په روايت کې رسول الله ﷺ په ولاړه د اوبو څښل منع کړي ^(۱).
تحریمي مکروه: تحریمي مکروه هغې عمل ته ويل کېږي چې په ظني دليل ورڅخه خلک منع شوي وي.
د حنفيانو په وړاندې دا مکروه د واجب په مقابل کې قرار لري. له حرام څخه په ټيټه درجه کې راځي او منکر يې نه کافر کېږي.
مثال يې د چا په بيعي باندې بيع کول او د چا په خطبې (مرکې) باندې مرکه کول دي ځکه چې رسول الله ﷺ فرمايي: «وَلَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ» ^(۲)
دا حديث خبر واحد دی نو ظني دليل دی.

حرام

د حرامو تعريف

حرام په لغت کې ممنوع ته وايي او د جمهورو په اصطلاح کې هغه عمل ته ويل کېږي چې پرېښودونکي ته يې ثواب او کوونکي يې د سزا وړ گرځي. حنفيانو هم د حرامو تعريف همداسې کړی، خو يو شرط يې ور زيات کړی او هغه دا چې حرام به په قطعي دليل ثابت وي.
د حرامو مثالونه خورا زيات دي، لکه د شرک حراموالی، د زنا، سود او نورو حراموالی.

وضعي حکم

د وضعي حکم تعريف

د الله پاک خطاب چې يو شی د بل شي لپاره سبب، شرط او يا مانع وگرځوي. ددې مقصد دا دی چې الله پاک مور ته حکمونه راليرلي او د حکم د ثبوت لپاره يې دلايل ټاکلي. د بېلگې په ډول يو حکم د خپل سبب په پيدا کېدو، د شرطونو په پوره

(۱) أخرجه مسلم في كتاب الأشربة، باب في الشرب قائما برقم (۲۰۲۵).

(۲) أخرجه البخاري في باب لا يبيع على بيع أخيه برقم: (۲۰۳۳).

کېدو او د مانع په له منځه تلو، منځته راځي. همدا راز د سبب او شرط په له منځه تلو او د مانع په پیدا کېدو له منځه ځي.

دې ته وضعي حکم ځکه وايي چې د شارع له خوا کېښودل شوی. دا شارع دی چې د لاس پرې کولو لپاره یې غلا کول سبب گڼلی، د لمانځه د صحت لپاره یې اودس شرط گڼلی او د مورث وژل یې د میراث د اخیستلو مانع گرځولي. وضعي حکم درېو ډولو ته وپشل شوی: سبب، شرط او مانع.

سبب

په هر هغه شي باندې، چې بل شي ته رسېدل کېږي، سبب نومېږي. سبب په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کېږي چې په موجود کېدو یې حکم موجودیږي او په له منځه تلو یې حکم له منځه ځي.

د مثال په توگه د روژې د میاشتې په لیدل کېدو د روژې نیول واجبیږي، الله ﷻ فرمایي:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [البقرة: ۱۸۵].

شرط

د شرط تعریف

شرط هغه شي ته ویل کېږي چې له وجود پرته یې شی نه بشپړیږي او د شي په حقیقت کې داخل هم نه وي.

شرط په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کېږي چې په له منځه تلو یې حکم له منځه ځي، خو په موجود کېدو یې حکم هرو مرو منځته نه راځي.

د شرط مثال: اودس کول د لمانځه لپاره شرط دی. الله ﷻ فرمایي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المائدة: ۶]. که چېرې اودس نه وي لمونځ نه کېږي خو د اودس د شتون سره هرو مرو لمونځ نه موجودیږي.

مانع

د مانع تعریف:

د دوو شيانو تر منځ پردې ته مانع ویل کېږي.

مانع په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کېږي چې په شتون یې حکم منځ ته نه شي راتلای. یعنې کله کله د حکم سببونه پوره وي او باید حکم موجود شي خو د یو مانع له امله حکم منځته نه راځي.

د بېلگې په ډول که پلار خپل ځوی ووژني، نو قصاص کېږي پرې نه، ځکه دلته یو مانع منځته راغلی او هغه د پلارولۍ اړیکه ده، چې د قصاص مانع گرځي.

فعالیت

د لیکل شوي مثال په څېر راتلونکي هر یو حکم ته دوه مثالونه ولیکئ:
مثال: فرض: ۱- په یوه ورځ کې پنځه وخته لمونځ فرض دی.
۲- هغه څوک چې د حج کولو توان لري، ادا کول یې ورباندې فرض دي.

فرض: ۱-

۲-

واجب: ۱-

۲-

تنزیهي مکروه: ۱-

۲-

تحريمي مکروه: ۱-

۲-

حرام: ۱-

۲-

۱- د ندب لغوي او اصطلاحي معنا روښانه کړئ.

۲- د مندوب درجې بیان کړئ.

۳- د حنفیانو په وړاندې د تحريمي او تنزیهي مکروه تر منځ څه توپیر دی؟

۴- د جمهورو او حنفیانو له نظره د حرام تعریف روښانه کړئ.

۵- وضعي حکم څه ته وايي؟ ولې ورته وضعي وايي او ډولونه یې کوم دي؟

۶- د سبب، شرط او مانع لغوي او اصطلاحي تعریفونه د مثال سره بیان کړئ.

فتوا

د فتوا تعريف

د فتوا ټكې د (أفتاه في الأمر) څخه اخيستل شوی. معنا يې ده: چاره يې ورته بيان او روښانه كړه، فتوا هغه نظر ته وايي چې فقيه يې وړاندې كوي.

د فتوا اصطلاحي تعريف: يو چا ته د پېښې شوې مسألې په اړه د دليل پر بنسټ د الله ﷻ حكم څرگندولو ته فتوا وايي.

مفتي: هغه عالم ته وايي چې خلكو ته د پېښو شويو مسألو په اړه شرعي حكم بيانوي. مستفتي: د يوې پېښې په اړه د شرعي حكم پوښتونكي ته وايي.

د فتوا اهميت او ارزښت

افتا خورا ارزښت لرونكي او د درناوي وړ منصب دی. له همدې كبله الله پاك په قرآن كريم كې د فتوا وركولو دنده خپل ځان ته منسوبه كړي او فرمايي: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ﴾ [النساء: ۱۷۶]

په لومړيو كې ددې دندې ترسره كول د خواره پېغمبر ﷺ دنده وه. هغه عليه السلام به د الله پاك له وحې سره سم خلكو ته فتوا وركوله او په خورا روښانه او لنډ ډول به يې خلكو ته د هغوی پوښتنې ځوابولې.

مفتي د رسول الله ﷺ په مقام كې قرار لري. رسول الله ﷺ په دې اړه فرمايي: «إِنَّ أَوْلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ إِنْ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَاراً وَ لَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ»^(۱)، بې شكه علماء د انبياوو وارثان دي او انبياوو دينار او درهم په ميراث نه دي پرېښي، بلکې يوازې علم يې په ميراث پرېښی.

مفتي د احكامو په بيانولو كې د رسول الله ﷺ استازي دی. رسول الله ﷺ فرمايي: «أَلَا لِيَبْلَغَ الشَّاهِدُ مِنْكُمْ الْغَائِبَ»^(۲)، خبر اوسئ! حاضر دې غايب ته (خبره) ورسوي.

څرنگه چې مفتي د الله پاك احكام خلكو ته بيانوي، نو دا دنده ستر مسؤليت هم دی. الله ﷻ د هغه چا لپاره چې له خپله ځانه په الله ﷻ پسې خبرې تړي د سخت عذاب وعده كړې او دا كار يې يو ډول شرك بللی. الله ﷻ فرمايي: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بَعِيرَ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ۳۳]. ژباړه: ای محمده! دوی ته ووايه زما رب چې کوم شيان حرام

(۱) أخرجه أبو داود في كتاب العلم، باب في فضل العلم

(۲) أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب قول النبي ﷺ: رب مبلغ أوعني من سامع، ومسلم في كتاب القسامة والمحاربين، باب تغليظ تحريم الدماء والأعراض والأموال.

کړي، هغه دادي: د بې حیايی چارې که ښکاره وي او که پټې گناه او د حق پر خلاف تېری او دا چې له الله ﷻ سره تاسې کوم څوک شریک کړئ چې د هغه لپاره یې کوم سند نه دی نازل کړی او دا چې د الله ﷻ په نوم داسې کومه خبره وکړئ چې د هغې په باب تاسې معلومات ونه لرئ چې هغه په حقیقت کې کړې ده.

رسول الله ﷺ په دې اړه فرمایلي: «مَنْ أَفْتَى بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِتْمُهُ عَلَيَّ مِنْ أَفْتَاهُ»^(۱)

چاته چې په ناپوهی فتوا ورکړل شوه گناه یې په هغه چا ده چې فتوا یې ورکړې. سلفو صالحینو به تل کوبښن کاوه چې د شرعي مسایلو پوښتونکي نورو ته ولیري او د سختې اړتیا پرته به یې فتوا ورکولو ته زړه نه ښه کاوه. هغوی به له علم پرته له فتوا ورکولو څخه خلک زیات وپړول.

د فتوا ورکولو حکم

فتوا ورکول پنځه حالتونه لری:

۱- هغه مهال د فتوا ورکول واجب دي چې مفتي د فتوا په مسأله پوه وي، ځواب ویلو ته اړتیا هم وي، پر حکم د عمل کولو وخت هم رسېدلی وي او په سیمه کې بل مفتي هم نه وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول ددې آیت پر بنسټ واجب دي: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكُونُوهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ [آل عمران: ۱۸۷]. ژباړه: دغو اهل کتابو ته هغه کلکه وعده وریاده کړه چې الله ﷻ ورڅخه اخیستې وه چې تاسې به د کتاب لارښوونې په خلکو کې هرو مرو خوروی او هغه به نه پټوی، خو هغو کتاب شاته وغورځاو او هغه یې په لبره بیه وپلوره، څومره ناکاره راکړه ورکړه ده چې دوی یې کوي.

د رسول الله ﷺ دا وینا هم ددې غوښتنه کوي: «مَنْ سُنِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكْتَمَهُ الْجَمَّةُ اللَّهُ بِلِجَامٍ مِنْ نَارِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ»^(۲)، له چا څخه چې د یو علم په هکله پوښتنه وشوه، او ده هغه پټ کړ، نو د قیامت په ورځ به د اور په قیضه قیضه کړای شي.

۲- کله چې مفتي د فتوا ورکولو وړ وي، خو په سیمه کې بل مفتي شتون ولري او هم د فتوا ورکولو اړتیا شدید نه وي، نو فتوا ورکول مستحب دي.

۳- فتوا ورکول هغه مهال حرام دي چې ځواب ورکونکی په شرعي حکم پوه نه وي، که څه هم فتوا یې له شریعت سره برابره وي. یا د فتوا ورکولو مقصد دنیوي گټې او یا هم د نفس غوښتنه وي.

(۱) أخرجه أبو داود، باب التوقي من الفتيا (دار الكتاب العربي، بيروت)، ج ۳ ص ۳۵۹.

(۲) أخرجه أبو داود في كتاب العلم، باب كراهية منع العلم والتمذي في أبواب العلم، باب ما جاء في كتمان العلم، وقال حديث حسن.

۴- که پوښتنه دداسې مسألې په اړه وي چې پېښه شوې نه وي او فرضي بڼه ولري نو پداسې موضوعاتو کې فتوا ورکول مکروه دي. سلفو صالحينو په داسې موضوعاتو کې بحث کول بد گڼل او ويل به يې: پرې يې ږدی تر څو پېښې شي.

۵- فتوا ورکول هغه وخت مباح گڼل کېږي چې مفتي د فتوا وړ وي، موضوع هم داسې وي چې پېښېدل يې شوني وي خو د فتوا د ځواب لپاره وخت زيات وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول روا دي.

د مفتي شرطونه

څرنگه چې مفتي د الله ﷻ او رسول ﷺ حکم خلکو ته بيانوي نو بايد لاندې شرطونه پکې پوره وي:

۱- مفتي بايد مسلمان، بالغ، عاقل او عادل وي. پر دې شرطونو باندې د علماوو اجماع ده. کافر، مرتد او هغه څوک، چې د ايمان ماتوونکی عمل يې ترسره کړی وي، د فتوا ورکولو وړ نه دی. همدا راز کوچنی، لیونی، اعتقادي فاسق، عملي او قولي فاسق د فتوا ورکولو وړ نه بلل کېږي.

۲- مفتي بايد په وړاندې شوې مسأله علم ولري، د هغې په هکله له شرعي دلايلو څخه خبر وي، د پخوانيو علماوو نظريات، په دې هکله بايد ورته معلوم وي، خو د اجماع په خلاف فتوا ورنکړي.

۳- مفتي بايد د فقهې په اصولو عالم او د متفق عليها او اختلافي دلايلو او په ځانگړي ډول د قياس په اړه هم علم ولري.

۴- مفتي بايد به عربي ژبه، نحوې او صرف عالم وي، ځکه د فتوا ماخذونه په عربي ژبه دي، نو د عربي له پوهې پرته په سمه توگه شرعي حکم ته رسېدل ناشوني دي.

۵- مفتي بايد د اسلامي شريعت په مقاصدو پوه وي او د خلکو د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په اړه معلومات ولري، ځکه ځينې احکام د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په بدلون، بدلون مومي.

۶- مفتي بايد د وړاندې شوې مسألې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي، د پوښتل شوې صورت څخه هر اړخيز تصور ولري، خو د هغه سره مناسب حکم اظهار کړی شي.

فتوا، مفتي او مستفتي چا ته ويل کېږي؟

د فتوا د ارزښت او اهميت په اړه معلومات ورکړئ.

په بېلابېلو وختونو کې د فتوا ورکولو په اړه رڼا واچوئ.

د مفتي شرطونه کوم کوم دي؟

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولگی

اسلامي ښوونه او روزنه - دولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه بان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل خلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اسلامي بنوونه او روزنه

دولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب ځانگړتیاوې

مضمون: اسلامي ښوونه او روزنه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د اسلامي زده کړو برخې د درسي کتابونو مؤلفین

ادیت کونکي: د پښتو ژبې د ادیت دپارتمنت غړي

ټولگی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې

وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره

قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقراً باسم ربک

د لوی او بښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې مور ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهی لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراگانې د هېواد د پوهنيز نظام شپږگونې بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړيتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تاسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. مور په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مديرانو څخه په درناوي هيله کوم، چې د هېواد بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېږدولو کې، هيڅ ډول هڅه او هاند ونه سيموي، او د يوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوبښنې وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤليت په درک سره، په دې نيت لوست پيل کړي، چې د نن ورځې گران زده کوونکي به سبا د يوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني متمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځيرکو او فعالو گډوډوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدريس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونيز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په ليکلو او چمتو کولو کې يې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم. د معياري او پرمختللي ښوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وگړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزير

دكتور محمد ميرويس بلخي

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**